

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

Lásd 248

Terminológia

Lásd 221, 224

Történet

196/2021

POWELL, Susan – MÜHR, Heiko: Capturing the complex histories of German World War II captured maps. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 16. (2020) 2., p. 166–193.

A II. világháborúban zsákmányolt német térképek komplex történetének feltárása

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Hadizsákmány; Proveniencia; Térkép; Térképek gyűjteménye

Megalakításának idején, 1917-ben a Kaliforniai Egyetem Berkeley Könyvtárának térképgyűjteménye 20 ezer darabot számlált. 1961-re a gyűjtemény mérete megnégyszereződött. Ennek oka a második világháborúra vezethető vissza, amikor az Egyesült Államok Hadseregének Térképészeti Szolgálata (*Army Map Service, AMS*) jelentős számú térképet zsákmányolt a tengelyhatalmaktól, többségében a németektől. A háború végét követően a hadizsákmányok tudományos könyvtárak gyűjteményét gazdagították. Egészen a közelmúltig a Berkeley német eredetű, történeti vonatkozásban páratlan értékkel bíró – egy, a háború végeztével letűnt korszakot precízen dokumentáló és ábrázoló – térképgyűjteménye rejtett volt az olvasók tekintete előtt.

A háborúra készülvén a Harmadik Birodalom hatalmas mennyiségben halmozott fel és készített térképeket. Utóbbi mesterséget világszínvonalon űzték a német katonai térképészek és geológusok, akik üttörő munkát végeztek a modern topográfiai térképek kialakításában. A birodalom expanziójával párhuzamosan nőtt a térképek száma, amelyeket a birodalmi térképészeti hivatal (*Reichsamt für Landesaufnahme*) irányításával készítették és foglaltak egységes geodéziai rendszerbe. A *Wehrmacht*on belül a hadsereg vezérkarának 9. osztálya (*9. Abteilung, Generalstab des Heeres*), majd a háború kirobbanását követően a haditérképek és földmérések osztálya (*Abteilung für Kriegskarten- und Vermessungswesen*) foglalkozott ezzel a szakterülettel. Az osztály alá tartozó csoport, a hadsereg tervezési tanácsa (*Heeresplankammer*) felügyelte a katonai térképek készítését. A német térképek szabványosítását és központosítását komoly kutatómunka előzte meg, igyekeztek minden elérhető térképet, geodéziai információt, speciális műszert beszerezni a célterületről, majd az általuk nyújtott információkat precízen integrálni a térképészeti rendszerbe.

A német katonai térképek minősége nem került el a háború során a szövetséges erők figyelmét sem. *Floyd W. Hough* amerikai földmérő – aki a háború alatt az Egyesült Államok Hadseregének Műszaki Hadtesténél szolgált – vezetésével létrehozták HOUGHTTEAM fedőnévvel a katonai hírszerzés egy különleges alegységét azzal a feladattal, hogy az európai hadszíntéren német katonai térképeket kutassanak fel. A HOUGHTTEAM 1944 októberé és 1945 szeptembere között több mint 200 tonna német haditérképet zsákmányolt, többnyire a bombázások elől rejtett raktárakba menekített anyagokat. Az amerikai OSS (Stratégiai Szolgálatok Hivatala, a CIA elődje) hírszerzőszolgálat a kelet felől érkező szovjet csapatok „orra elől” hozott el több tonna térképészeti anyagot Tübingiából, a Justus-Perthes kartográfiai kiadó székhelyéből. Végül részben a zsákmányolt anyag alapozta meg az amerikai megszállási zónában kialakult későbbi nyugatnémet térképészet működését is. A háború végét követően, még 1945-ben az AMS elkezdte szétosztani a zsákmányolt térképanyagot különböző felsőoktatási és tudományos könyvtárak között az Egyesült Államokban, így kerültek a Berkeley gyűjteményébe is (számos esetben az AMS pecsétjével). Itt ugyan feldolgozták a térképeket, ám nem tüntették fel azok világháborús hadizsákmány-eredetét a katalógusban, és területi és méretarány-szemponatok szerint beosztották őket a térképgyűjteménybe.

Külső raktárakban őrizték a „rejtett gyűjtemény” jó részét egészen 2017-ig, amikor a Kaliforniai Egyetem Riverside-i Könyvtára úgy döntött, hogy áttelepíti a német és japán hadizsákmányból származó térképeit a Berkeley Könyvtárba. A térképgyűjtemények integrációja közben került előtérbe a Berkeley Könyvtár régi gyűjteményének az eredete. Megkezdődött a zsákmányolt térképek beazonosítása (273 bibliográfiai egység összesen 21 113 lappal) és újrakatalogizálása (provenienciaannotációkkal), illetve digitalizálása. Az első digitalizált gyűjteményrész (eddig több mint 10 000 térképlappal) 2020 augusztusától elérhető a könyvtár digitális gyűjteményében (ld. <https://guides.lib.berkeley.edu/germancapturedmaps>).

A kartográfiai dokumentumok katalogizálása mindig kihívást rejt magában, mivel számos egyedi adatmezővel kell dolgozni (pl. lefedettség, méretarány stb.). Az egyes térképlapok kiadásait is nehéz például nyomon követni a sok változtatás miatt – egyetlen térképet többször is bevonhattak és módosíthattak „pályafutása” során –, ezért a *megjegyzés* mezők kulcsfontosságúak a katalogizálásban. A Berkeley Könyvtár munkatársai a provenienciamezőkben megadták a zsákmányolt térképek eredetét, beazonosították a készítésért felelős német szervezeti egységeket, és feltárták az egyes példányok kiadásának történeti kontextusát, páratlan segédletet adva a történészek és az érdeklődők kezébe. A munka során nagy hangsúlyt fektettek a megjegyzések egységesítésére és az authority-kontrollra annak érdekében, hogy precíz adatokkal járuljanak hozzá történelmi tudásunk elmélyítéséhez a náci háborús gépezet működéséről.

(Bódog András)

Lásd még 197, 250

Kutatás

197/2021

DREŠER, Ūliã Nikolaevna: Teoretiko-metodologiãskie i istoriãskie predposylki fundamentalizacii biblioterapev-tiãskih issledovanij. – Bibliogr. In: Nauãnye i tehniãskie biblioteki. – (2021) 5., p. 27–46.

Res. angol nyelven

A biblioterápiái alapkutatások elméleti-módszertani és történeti háttére

Biblioterápia; Könyvtártudomány története; Könyvtárodományi kutatás; Olvasás

Más tudományágakhoz hasonlóan a biblioterápia is sokkal korábban jelent meg, mint azt hivatalosan elismerték; említés található például arról, hogy *Rotterdami Erasmus* mulatságos könyvek olvasásával gyógyította az arcon lévő sebeket. A szakterület tudományos fejlődése a XIX. században, az Egyesült Államokban vette kezdetét.

Oroszországban a nyomtatott szöveg pszichoterápiái lehetőségeit a XX. század elején kezdték el kutatni. A biblioterápia fejlődése a pszichológia társadalom életében elfoglalt helyének és szerepének változásai alapján osztható szakaszokra. Ezek a következők:

1. szakasz (1920–1930-as évek): a biblioterápiái tevékenység a pszichoterápia keretében kezdődik és fejlődik, beépül a gyógyítás folyamatába.
2. szakasz (1940–1950-es évek): a biblioterápia a bibliopszichológia keretében fejlődik tovább, fő ideológiai iránya a kommunista öntudat kialakítása a társadalomban.
3. szakasz (1960-as évek): az olvasáselmélet a biblioterápia elméleti alapjaként fejlődik, kialakul a biblioterápiái tevékenység pedagógiai összetevője.
4. szakasz (1970–1990-es évektől napjainkig): kialakulnak a biblioterápia elméleti-módszertani alapjai, a tevékenység interdiszciplináris jellegű lesz, amelyben a pszichológiai-pedagógiai irány dominál; a biblioterápia hivatássá válik, létrejönnek a biblioterapeuták képzésének intézményi feltételei.

A szakirodalomban számos definíció található, a cikk a következő alapfogalmakat sorolja fel:

- személyiség (az olvasó/páciens, a biblioterapeuta személyisége, olvasói tudat, önértékelés, viselkedés);
- az irodalom terápia szerinti osztályozása, a terápiás hatású irodalom kiválasztása, a könyv biblioterápiái potenciálja, olvasói javaslatok stb.;
- tevékenység (az olvasás motivációja, klinikai biblioterápia, fejlesztő és interaktív biblioterápia, biblioterápiái folyamat, foglalkozások, specifikus és nem specifikus biblioterápia).

Az oroszországi kutatásokban megkülönböztetik a klinikai és a fejlesztő biblioterápiát. Az utóbbinak a könyvtári gyakorlatban két változata van: terápia olvasással (a személyiség fejlesztése és korrekciója az olvasás folyamata alatt megy végbe) és az interaktív biblioterápia. Az olvasással történő terápiához a különböző pszichológiai eltérések leküzdésére a könyv-

tárosok, pedagógusok, szociális munkások ajánló irodalomjegyzékeket állítanak össze. A módszer hátránya, hogy az olvasó és a könyv kölcsönhatásából hiányzik annak a személyisége, aki a könyvet ajánlotta. Az eredmény nem tekinthető teljes értékűnek, a folyamat véghezvitele a terapeutára marad. Az interaktív biblioterápia lényege, hogy a biblioterapeuta „rendezi” az egyénnek az olvasott könyv alapján keletkező válaszreakcióit, a személyiség fejlesztése az olvasott könyvről való párbeszéd folyamán alakul.

A fejlesztő biblioterápia és az oktatási folyamat összehasonlítása során a bibliopszichológusok a biblioterápia szélesebb körű hatását tapasztalják; a kutatók szerint a lényeg az önismeretben rejlik. Az önmegismerés mind az irodalom olvasása, mind a biblioterápiás foglalkozás alatt zajlik. Az iskolai órákon azonban az interakció a tanuló–irodalom–tanár szintjén történik, és az irodalom inkább a beszélgetés tárgya, mint a nevelés eszköze.

A szerző fontosnak tartja egy biblioterápiái adatbázis létrehozását, amelyben követhetővé válik az elméleti kutatások gyakorlati megvalósítása, a felhasznált eszközök és módszerek hatékonysága, és amely elősegíti a tudományág fejlődését.

Az Egészségügyi Világszervezet szerint az ember egészsége mindössze 7–10%-ban függ az egészségügyi ellátástól, 50%-ban pedig az életmódtól. Az életmód az ismeretek, szokások, világnézet stb. összessége, mindazé, amit a személyiség biblioterápiái kultúrája is formál; e kultúra kialakítása pedig az ország szociális-gazdasági intézményeinek, a könyvtáraknak, az iskoláknak, a szanatóriumoknak a feladata.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

198/2021

LARSEN, Håkon: The public sphere and Habermas : reflections on the current state of theory in public library research. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 1., p. 251–258.

A társadalmi nyilvánosság és Habermas: gondolatok a közkönyvtárak kutatásának elméleti megközelítéseiéről

Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A 2000-es évek folyamán a kutatók többféle fogalmat is kidolgoztak annak megragadására, miként is működnek a közkönyvtárak a társadalmi nyilvánosság (*public sphere*) részeként. Így a közkönyvtárat

a könyvtár- és információtudomány területén úgy is meghatározták, mint „alacsony intenzitású találkozóhelyet” (Audunson, 2005), mint „találkozóhelyet” (Jochumsen et al., 2012), mint „társadalmi nyilvánosságot” (Buschman, 2019; Widdersheim – Koizumi, 2016, 2020), és mint „harmadik helyet” (Audunson et al., 2020; Oldenburg, 1989), a szociológia területén pedig mint „a nép palotáját” (*palaces for the people*) (Klinenberg, 2018).

Mikor a könyvtártudományi kutatók a közkönyvtárrakra vonatkozó fogalmakat és modelleket dolgoznak ki, akkor gyakran hívják segítségül a szociológiai elméleteket, és erőteljesen építkeznek rájuk, ám nincsenek tekintettel arra, hogy az eredeti elméletben mekkora hangsúly helyeződött a könyvtárrakra. Például Ray Oldenburg (1989) vagy Jürgen Habermas (1989[1962]) alig említette a könyvtárakat, de a könyvtár- és információtudomány kutatói a könyvtárakról mint „harmadik helyekről” vagy mint a „társadalmi nyilvánosság” helyszíneiről értekeznek. Az elmúlt pár évben vita alakult ki a könyvtár- és információtudomány területén Habermas nyilvánosságelméletének szerepéről. Michael Widdersheim és Masanori Koizumi szerint Habermas tézise alapvető fontosságú a közkönyvtárakról való gondolkodás számára, és erőteljesen hangsúlyozzák, hogy mikor a közkönyvtárak és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatáról fejtik ki gondolataikat, akkor összhangban vannak Habermas eredeti elméletével, ugyanakkor kiemelik azt is, hogy ők figyelembe veszik a kommunikációról és a demokráciáról szóló későbbi nagy hatású műveit is. John Buschman szerint – nem tagadva, hogy az említett szerzők előmozdították a közkönyvtárak belső és külső kommunikációs gyakorlatainak, illetve civil társadalom iránti elköteleződésének a mélyebb megértését – Widdersheim és Koizumi túlságosan elszakad a habermasi megközelítéstől, amikor a közkönyvtárakra mint intézményekre alkalmazza, részekre bontja (operacionalizálja) és gyakorlati eszközként fogja fel (instrumentalizálja) azt. Buschman mellett érvel, hogy aki társadalmi nyilvánosságról beszél, annak muszáj Habermas eredeti fogalmával és a demokráciával összefüggésben beszélnie róla. Widdersheim és Koizumi szerint ez nincs így, és azt állítják, hogy az általuk használt nyilvánosságfogalom – túlmutatva az eredeti elméleten – a közkönyvtárak demokráciában betöltendő funkcióiról szól, és arról, hogy ezek miként formálódnak, legitimálódnak a kommunikatív gyakorlatokban és a civil társadalom interakcióiban.

Håkon Larsen cikkében amellel érvel, hogy el kell fogadni, hogy a nyilvánosságnak több meghatározása is létezik, ezért nem szükségszerű, hogy egyértelműen Habermashoz kössük. Már csak azért sem, mivel nem Habermas volt az első, aki ezt a fogalmat használta (vö. Kant, 1975[1784]); Dewey, 2012[1927]; Arendt, 1998[1958]), habár kétségtelen, hogy az ő hatása mindenki másén túltett, és más alternatív megfogalmazásokat is inspirált (lásd pl. Laclau – Mouffe, 1985; Mouffe, 1993, 2005). Larsen úgy látja, hogy a könyvtár- és információtudomány területén, a közkönyvtárakról szóló diskurzusban felül kell emelkedni a Buchman, illetve Widdersheim és Koizumi között zajlóhoz hasonló vitákon, de a nyilvános szférának a habermasi megfogalmazásán is. Az elmúlt években, főként a skandináv országokban, a könyvtárpolitika egyre inkább hajlik arra, hogy a közkönyvtárak funkcióját mint a „nyilvánosság terét”, illetve a „nyilvánosság infrastruktúráját” definiálja (vö. Audunson et al., 2020). Ez a fejlemény kétségtelenül – habár inkább implicit módon – a habermasi gondolatokból nőtt ki, de ez nem jelenti azt, hogy kizárólag a kulturális és politikai témákról való racionális diskurzus feltételeinek biztosítása lenne a közkönyvtárak demokratikus küldetése. Ahhoz, hogy ezt a demokratikus missziót a maga teljességében megragadhassuk, Larsen szerint érdemes más elméletekre is támaszkodni. Ilyen például Jeffrey Alexander megközelítése (2006), aki szerint a habermasi deliberáció (tanácskozás) és racionális diskurzus valójában csak egy eszményített nyilvánosság elvei, és a valóságban a nyilvánosság a társadalmi szereplések arénája, melynek vezérlője nem annyira a racionalitás, mint inkább a szolidaritás. Az Alexander által használt civil szféra (*civil sphere*) fogalma olyan értékek és intézmények világát jelenti, amelyek egyszerre teremtik meg a társadalmi kritika és a demokratikus integráció képességét. Bár Alexander elméletében a civil szféra diskurzusait a kommunikáció intézményei (pl. közvélemény, tömegmédia, egyesületek) és a szabályozó intézmények (pl. szavazás, pártok, jog) tartják fenn, s explicit módon nem szól a közkönyvtárakról, azonban talán ez utóbbiakat is lehet ilyenekként tekinteni. Ez segítségünkre lehet abban, hogy a közkönyvtárak demokratikus misszióját elméletileg is pontosabban megfogalmazzhassuk. A közkönyvtárak és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatának jobb megértéséhez nem elegendő csupán egyetlen megközelítésre támaszkodnunk és arról vitákat folytatnunk. Ehelyett mindenképpen a társadalmi nyilvánosság több elméletéhez való kritikai

viszonyulásra és a közkönyvtárakra szabott továbbfejlesztésekre van szükség.

(A cikkhez kiterjedt hivatkozásjegyzék társul.)

(Vastagh Zoltán)

199/2021

SALVADOR-OLIVÁN, José Antonio – MARCO-CUENCA, Gonzalo – ARQUERO-AVILÉS, Rosario: Evaluación de la investigación con encuestas en artículos publicados en revistas del área de Biblioteconomía y Documentación. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 44. (2021) 2., e295.

Res. angol nyelven

A könyvtár- és információtudományi folyóiratokban megjelent cikkek kérdőíves kutatásainak értékelése

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás

A kérdőíves kutatás a könyvtártudományban gyakran használt módszer. A jelen tanulmány fő célja annak értékelése, hogy a kérdőíves felmérésen alapuló könyvtártudományi tárgyú szakcikkek teljes, részletes adatsorokat közölnek-e a vizsgálatuk tervezéséről és kivitelezéséről.

A szerzők olyan szakcikket válogattak a *Web of Science* adatbázisból, melyek a *Journal Citation Reports*-ban szereplő könyvtártudományi szakfolyóiratokban jelentek meg 2019 folyamán, és kvantitatív kutatási módszerként kérdőíves felmérést alkalmaztak. A vizsgált szakcikkek információtartalma teljességének értékeléséhez egy 32 elemből álló szempontrendszert állítottak össze különböző módszertani útmutatók és ajánlások alapján.

A legtöbb kérdőíves kutatáson alapuló könyvtártudományi szakcikk komoly hiányosságokat mutat a közölt információk tekintetében. Szükséges tehát a mintavételezési eljárásról, a kérdőívek összeállításáról és terjesztéséről, illetve az eredmények elemzéséről szóló információk kiegészítése és pontosítása. Mindez lehetővé teszi, hogy értékeljük a potenciális tévedéseket, ebből kifolyólag pedig az adott kutatás következtetései minőségét és érvényességét.

(Autoref.)

Lásd még 206

Tudománymetria, bibliometria

200/2021

THOR, Andreas [et al.]: Which are the influential publications in the Web of Science subject categories over a long period of time? CRExplorer software used for big-data analyses in bibliometrics. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 47. (2021) 3., p. 419–428.

Melyek a meghatározó publikációk a Web of Science egyes témakategóriáiban hosszú idő alatt? A CRExplorer szoftver használata big data-alapú bibliometriai elemzésekhez

Adatbázis; Bibliometria; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szoftver; Tudománymetria; Tudományos kutatás

Melyek az egyes tudományterületek mérföldkönek számító cikkei? Mely közlemények pótolhatatlanok a tudományos fejlődés szempontjából? Ezek a jellegzetes kérdések nemcsak a kutatókat foglalkoztatják (akik gyakran ismerik a válaszokat – vagy ismerni vélik őket), hanem az érdeklődő nagyközönséget is. Az idézettségi mutatók alkalmasak a nagyon hasznosnak bizonyult publikációk azonosítására, mivel a tömeg bölcsességét tükrözik – ebben az esetben azokét a tudósokét, akik a publikált eredményeket felhasználják a kutatásaikhoz. Jelen tanulmány szerzői a CRExplorer programhoz nemrégiben kifejlesztett módszerekkel azonosították a mérföldkönek számító publikációkat a *Web of Science* szinte valamennyi témakategóriájában (WoS-SC). Ezek olyan közlemények, amelyek az idézési évek során a többi publikációnál gyakrabban tartoznak a legfelső1%-be a maguk területén. A szerzők példaként öt témakategória eredményeit mutatják be: *Információstudomány és könyvtártudomány; Számítástudomány, információs rendszerek; Számítástudomány, szoftverfejlesztés; Szociálpszichológia és Fizikai kémia*. A többi WoS-SC eredményei a <http://crexplorer.net> oldalon találhatóak meg. Az eredmények elemzőjének szem előtt kell tartania, hogy a mérföldkönek számító cikkek azonosítása a használt módszerektől és adatoktól függ. A módszerek és/vagy az adatok közötti különbségek más eredményekhez vezethetnek.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

201/2021

HUBER, Sarah: Active discovery information systems. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 2., 102283

Aktív keresési információs rendszerek

Böngészés; Használó; Információszerzés; Online katalógus; Rádiófrekvenciás azonosítás; Raktározás; Szakkönyvtár-képzőművészeti

Ahogy az információ új formái egyre „aktívabbá” válnak, a hagyományos információs gyakorlatok is változóban vannak, hogy megfeleljenek a használók keresési elvárásainak és a korszerű médiumok természetének. A tanulmány a svájci St. Gallen-i Sitterwerk Könyvtárat mutatja be mint a nem hagyományos információszerzési és keresési rendszerek működő példáját, amely a használók bevonásával és a technológia kiaknázásával hozott létre az emberi agy információfeldolgozását és -szervezését tükröző „dinamikus könyvtárat”.

A mai könyvtári katalógusok és keresőfelületek a digitális szövegeket általában olyan módon jelenítik meg, ami a nyomtatott könyvek, a polcok és a cédulakatalógusok – lineáris és hierarchikus – információs architektúráját imitálja. Az adatbázisokban folytatott keresések nehézkesek, a találati halmazoktól mindig vissza kell térnünk a tökéletesnek szánt keresőkérdés pontosításához. A minket körülvevő digitális információs környezetben azonban már szinte korlátlan lehetőségek állnak rendelkezésre az információszerzés terén, emellett már nem egyoldalú befogadói vagyunk az információnak, hanem a létrehozói is. A cikk szerzője amellett érvel, hogy a könyvtárakban is szükség van a paradigmaváltásra, egyfelől azért, mert az információs műveltségi felmérések tanúsága szerint az egyetemi hallgatónak gondot okoz a kutatás megkezdése, és nem igazán tudják használni az információs rendszereket, sok hallgató pedig túlbecsüli információs műveltségi készségeit. Másfelől a kognitív tudományok már igazolták, hogy az emberi gondolkodás alapvetően asszociatív, a tanulás során pedig azokat az ismereteket tudjuk megjegyezni az új információk közül, melyekkel kapcsolatokat tudunk kialakítani, és amelyeket mintázatba illesztve

személyes jelentéssel vagyunk képesek felruházni. Olyan rendszerekre van tehát szükség, amelyek nem korlátozzák az információk közötti kapcsolatteremtést, hanem interakcióba lépnek a felhasználóval, elősegítve az új tudás létrejöttét.

Erre kísérlet a Sitterwerk Könyvtár is – egy közel 25 ezer kötetes művészeti szakkönyvtár és anyagminta-gyűjtemény, amelynek magvát a műgyűjtő Daniel Rohner hagyatéka képezi. Az ő személyes információszerzését, magánkönyvtárának asszociatív elrendezését tükrözi a Sitterwerk Könyvtár dinamikus raktározási rendje: az RFID-technológiának köszönhetően az olvasók kedvük szerint helyezhetik el a köteteket a polcokon, böngészéskor így mindig új kapcsolatok jönnek létre. Ha egy adott könyvet keresünk, az sem jelent gondot, mert egy robot minden este végighalad a polcok mentén, és számba veszi a köteteket, ami alapján a helyadatok frissülnek a katalógusban.

A katalógus szinten újszerű keresési élményt nyújt. Akármilyen legyen a keresés szempontja (szerző, cím, kulcsszó), a rendszer egyszerre jeleníti meg az eredményeket a könyvek, az anyagminták és a „munkaasztal”-kollekciók (ld. alább) között, a találatokra kattintva pedig láthatóvá válik a polcok virtuális mása a környező dokumentumokkal, további böngészésre ösztönözve a használót. Mindez azt a képzetet is erősíti, hogy nem létezik „tökéletes” keresés, az információkhoz többféle út vezethet. (A cikkben bemutatott példa egy keresésre „agyag” kulcsszóval: <https://www.sitterwerk-katalog.ch/search?q=clay>.) A „munkaasztalnak” (*Werkbank*) elnevezett gyűjtemény a személyes kutatási folyamatot dokumentálja: az érzékelővel felszerelt olvasótermi asztalok valós időben rögzítik az egymás mellé csoportosított dokumentumokat, a „kollázt” pedig képekkel és jegyzetekkel is ki lehet egészíteni. A végeredmény: tematikus és asszociatív egyéni kompilációk, amelyek a katalóguson keresztül hozzáférhetők bárki számára. Lehetőség van annak nyomon követésére is, hogy egy adott dokumentumot ki és milyen kontextusban használt fel és értelmezett, megnyitva az utat további kapcsolódási pontok keresése előtt.

Az eddigieket két újabb kereső- és dokumentációs felület egészíti ki. Az első (*Nyomok*) egy böngésző-bővítményen keresztül lehetővé teszi, hogy történetként dokumentáljuk online kutatási folyamatunkat a böngészési előzmények kinyomtatásával. A második (*Térképek*) a csoportos kutatás során folytatott kereséseket és azok kapcsolódási pontjait rögzíti, elősegítve a közös kérdésfeltevést és a párbeszédet.

Mindegyik rendszerben közös, hogy a lineáris és hierarchikus információszerzés helyett dinamikusak, támogatják a jelentésképzést a kontextuson keresztül, és aktívan reagálnak a használókra – a használók által létrehozott új elrendezés és új tudás pedig visszahat a rendszerekre, és beépül azokba. Többről van tehát szó, mint látványos felhasználói élményről: a rendszerek lényegi – struktúrából fakadó – eleme a felfedezés, a kapcsolatok létrehozása, valamint a személyesség. Utóbbi miatt a használók a magukénak érzik a gyűjteményt, a személyes tudás (pl. a diáktársak, oktatók kollázsai) pedig ösztönzően hat a tanulási-kutatási folyamatra. (A Sitterwerk Könyvtár használókra gyakorolt hatásairól egyelőre nem állnak rendelkezésre formális felmérések, csupán informális visszajelzések.)

Az aktív keresési információs rendszerekre nemcsak a Sitterwerk Könyvtár szolgál példaként. A MARC-alapú könyvtári feldolgozás helyére lépő kapcsolattal-alapú rendszerek szintén nemlineáris és nemszekvenciális felépítésűek, így alkalmasak a dinamikus, asszociatív kapcsolatok szerinti információszerzésre és -keresésre. Ugyanezt a kapcsolat-

teremtést kínálják például a kiterjesztett valósággal összekötött *maker*-csomagok, az oktatók által készített és közzétett *zine*-ek, a teljes kutatási folyamatot dokumentáló eszközök, a használói címkék és folkszonómiák alkalmazása, vagy éppen a New York-i *Sorted Library* (<https://sortedlibrary.com/>), amelyhez bárki hozzájárulhat.

Ahogy a digitális kutatás fejlődik, valamint új információs médiumok jönnek létre, és egyre több ember interakciójából áll elő a tudásunk, egy lineáris és statikus rendszer már nem képes eleget tenni az információs környezet kihívásainak. A könyvtáraknak is érdemes tehát új, aktív információs architektúrák bevezetésével kísérletezniük, ha jobban szeretnék megszerezni változó gyűjteményüket, illetve választ kívánnak adni a használók információs igényeire, bevonva őket a komplex információs térbe.

(A cikk egyik kiindulópontját a *The dynamic library: Organizing knowledge at the Sitterwerk – Precedents and possibilities* című 2015-ben megjelent kötet képezi.)

(Szabó Piroska)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 198

Nemzetközi könyvtárügy

202/2021

HNÁTKOVÁ, Eva: Open Science, téma, které hýbe současnou vědní politikou. – Bibliogr. In: ITlib. – 25. (2021) 1/2., p. 6–14.

A nyílt tudomány mint a tudománypolitikával egyidejűleg változó téma

Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány (*Open Science*) az új európai kutatási és innovációs keretprogram (*Horizon Europe*)

egyik prioritása. A tudományos kutatás célja a kutatási eredmények közzététele, ám az interneten – a nyílt hozzáférési törekvések több mint húsz éve ellenére – a publikációk 75%-a csak előfizetéses módon érhető el. A vezető folyóiratokban való publikálás a kutatók számára létszükséglet, cserébe a szerzői jogokról is lemondanak, a szolgáltatók így folyamatosan emelhetik az árakat. Mivel a kutatások drágák, az OECD már 2004-ben deklarációt tett közzé a közpénzekből finanszírozott kutatások adatainak nyilvánossá tételéről.

A pandémia is rámutatott az együttműködések szükségességére. Bolygónk számos problémával küzd, az életkörülményeket, az egészséget érintő kutatási eredmények megosztása létfontosságú. A nyílt tudomány a tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés (*Open Access*) és a nyílt adatok (*Open Data*) két pillérére nyugszik; célja az egyes kutatási fázisok eredményeinek megosztása, az átláthatóság, az eredmények jobb hasznosítása a XXI. századi di-

gitális technológia eszközeivel. Ide tartozik a szabad hozzáférésű hardverek és szoftverek területe (*Open Source*), továbbá az adatok és a visszajelzések megosztása (*Open Notebooks*, *Open Peer Review*). A nyílt hozzáférést biztosító licencek (*Creativ Commons*), a nyílt oktatási tartalmak (*Open Education Resources*), illetve az állampolgári részvételen alapuló kutatás (*Citizen Science*) mindenki számára elérhető tudományt közvetítenek.

A nyílt hozzáférés mozgalmát a *Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében* indította el. Az arany út által a nyílt hozzáférést a kiadók biztosítják honlapjukon ingyenes licenccel, a költségeket pedig a szerző vagy az intézménye állja. A zöld út az őnarshiválást jelenti, azaz a kézirat másolatát intézményi repozitóriumokban vagy preprint-szervereken teszik hozzáférhetővé. A kiadók erre általában embargót írnak elő, ami akár 24 hónap is lehet, és nem egyértelmű, hogy a kéziratnak melyik verziója kerül fel a szerverre (eredeti, lektorált, megjelentetett). Az ún. hibrid hozzáférés során alapvetően előfizetéses folyóiratban publikálnak nyílt hozzáférésű cikkeket, kettős díjazás (*double dipping*) ellenében. A bronz hozzáférés nyílt licenc nélküli (jogok a kiadónál) elérést vagy csak olvasási lehetőséget nyújt a kiadó oldalán. Az ún. késleltetett bronz hozzáférés hasonlít a bronzhoz, de bizonyos időkorlát után valósul meg. A gyémánt vagy platina hozzáférés azonnali nyílt hozzáférést biztosít, a költségeket különböző szervezetek, alapítványok finanszírozzák. A DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) listát ad azon nyílt hozzáférésű folyóiratokról, amelyek teljes egészében az arany vagy a gyémánt/platina utat követik. A DOAJ-ban található folyóiratok az esetek 72%-ában nem kérnek semmilyen díjat a szerzőktől.

A tudományos cikkekhez való hozzáférés előmozdítására indult 2018-ban az „S-terv” (*Plan S*) a kutatásokat támogató szervezetek (*cOAlition S*) közreműködésével. Az „S-terv” kimondja, hogy 2021-től minden korlátozás és embargó nélkül kell megvalósítani a nyílt hozzáférést a csatlakozottak számára, a szerzői jogok megtartásával, nyílt licenc alapján. (A hibrid modellt csak korlátozottan, és legkésőbb 2024-ig fogadják el.) A nyílt adatok védelmében születtek meg az ún. FAIR-alapelvek, amelyek 2016 óta garantálják a keresetőséget, a hozzáférhetőséget, az interoperabilitást és az újrafelhasználhatóságot. Az UNESCO 2019-ben a nyílt tudományra vonatkozó ajánlások lefektetése mellett döntött; a témában azóta már született tervezet is, amely tartalmazza a nyílt tudomány definícióját, közös értékeit, elveit és

szabványait, és olyan intézkedéseket javasol, amelyek a nyílt tudományra való igazságos áttéréshez vezetnek egyéni, intézményi, nemzeti, regionális és nemzetközi szinten (ld. <https://en.unesco.org/science-sustainable-future/open-science/recommendation>). Az Európai Bizottság 2016-ban tette közzé *A new vision of Europe: Open Innovation, Open Science and Open to the World* [*Európa új víziója: nyílt innováció, nyílt tudomány és nyitottság a világra*] címen tudománypolitikai jövőképét. A nyílt tudomány azóta is kulcsterületnek számít, és a 95,5 milliárd eurós összköltségvetésű *Horizon Europe* (2021–2027) kutatási-innovációs keretprogramban is kiemelt szerepet bír. Annak érdekében, hogy az európai projektek kedvezményezettjei teljesíteni tudják a tudományos publikációk és adatok nyílt hozzáféréssel kapcsolatos feltételeket, az Európai Bizottság új publikációs platformot hozott létre *Open Research Europe* (ORE) néven, és fejlesztés alatt áll az európai nyílt tudományos felhő (*European Open Science Cloud*, EOSC) is az adatok nyílt megosztására.

(Prókai Margit)

Lásd még 208, 218, 220, 255

Nemzeti könyvtárügy

203/2021

BÄSSLER, Kristin: Bibliotheken im digitalen Wandel : der Deutsche Bibliotheksverband unterstützt mit verschiedenen Programmen die Transformation von Bibliotheken – gerade in Zeiten der Pandemie. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 234–236.

Res. angol és francia nyelven

Digitális átalakulás a könyvtárakban: a Német Könyvtárak Egyesülete programokkal támogatja a könyvtárak átalakulását, főleg a világvárvány idején

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Amikor 2020 márciusában a koronavírus-járvány miatt be kellett zárni a könyvtárakat, a könyvek elvitele vagy házhoz szállítása mellett az online szolgáltatások kerültek előtérbe. Az *Onleihe* 2020-as adatai szerint az e-kölcsönzés és a streaming megsokszorozódott: 2020 márciusa és májusa között 3,7 millió

digitális kölcsönzést regisztráltak. (2019-ben ez még csak 2,6 millió volt.) Több könyvtár a digitális térben szervezett felolvasást, programozási workshopot vagy olvasásnépszerűsítő programot. Ennek ellenére az első, majd a második, novemberben kezdődő lezárás is azt mutatta, hogy sok szolgáltatást a könyvtárak nem vagy csak részben tudtak digitális formában nyújtani, mivel a kisebb intézményekben nem állt rendelkezésre technológia, forrás és szaktudás, számos helyen pedig hiányzott a megfelelő infrastruktúra (szélessávú internet, wifi, korszerű hardver és szoftver) is.

A Német Könyvtárak Egyesülete (*dbv*) a *Jelentés a könyvtárak helyzetéről* című dokumentum elkészítéséhez anyagi helyzetükről kérdezte tagjait. A települési könyvtárak 49%-a azt állította, hogy a meglévő költségvetése nem elegendő a digitális szolgáltatások bővítéséhez. A könyvtárak 47%-ának többletforrás kellene az infrastruktúra megújításához, 42%-uk pedig nem tudott a sajátos igényű célcsoportoknak (hátrányos helyzetűek, idősek, fogyatékkal élők, menekültek) oktatást biztosítani.

A járvány világossá tette, hogy a kulturális szektort további digitalizálással kell jobban felkészíteni a modern világ követelményeire, ezért a szövetségi kormány *Neustart Kultur [A kultúra újraindítása]* címmel 2020 júniusában programot indított a kulturális és a médiaszektor számára. A *dbv* a *Bundestag* és a szövetségi kultuszminisztérium képviselőivel való tárgyalások után elérte, hogy a könyvtárak és a levéltárak is bekerüljenek a programba. A 2020 őszétől futó *WissensWandel [Tudásváltozás]* program tízmillió euróval támogatta a könyvtárak és levéltárak digitális fejlesztését. (Eddig 190 projektet hagytak jóvá.) Az elmúlt időszakban kiderült, hol vannak még hiányosságok, mi lett a rendezvényekkel, hogyan alakult ki a könyvtári virtuális munka- és kutatókörnyezet, hogyan lehet egy analóg szolgáltatásból online, és hogyan lehetséges online elérhetővé tenni egy előadást, felolvasást, foglalkozást vagy megbeszélést. A program segítségével a könyvtáraknak és levéltáraknak digitális szolgáltatásokat és tudásátadási kínálatot, valamint a digitális és analóg szolgáltatások hibrid portfólióját kell megvalósítaniuk. Ezeket a fejlesztéseket a munkatársak és a használók digitális készségeinek oktatásával is össze lehet kötni. Néhány példa: a Kölni Városi Könyvtár a program segítségével bővíti e-könyvtárát és e-learning-szolgáltatásait, hogy segítse a nyelvtanulást, továbbá ingyenesen használható hangstúdiót is kialakít, amelyben minőségi audiovizuális tartalmak készíthetők. Ezzel

párhuzamosan workshopokat is szerveznek a stúdió használatával és a tartalom-előállításával kapcsolatban. A Ludwigsburgi Városi Könyvtár e-learning-eszközei, e-könyvei és e-folyóiratai bővítését tervezi, emellett egy interaktív virtuális könyvtáron dolgozik, 3D-s panorámaképekkel és interaktív multimédiás tartalmakkal. Ezt az ún. virtuális munkateret digitális térként kívánják biztosítani, hogy a könyvtár virtuális találkozóhelyként és digitális rendezvényhelyszínként is működhessen.

2020-ban több könyvtár fogott hibrid felolvasások, olvasódelutánok vagy médiaképzési projektek szervezésébe iskolások és napközisek számára online és hagyományos formában is. A *Total digital! [Csak digitálisan!]* program keretében – melyet a *dbv* valósított meg a szövetségi oktatási minisztérium által finanszírozott *Kultur macht stark [A kultúra erőssé tesz]* program részeként – a Hannoveri Városi Könyvtár olyan programot indított, amely a városrészekről szóló könyveket használja fel az olvasás népszerűsítésére. *Stadtteilerkundung in Hannover [A hannoveri városrészek felfedezése]* nevű projektjük egy igazi városi sétából és az azt követő online workshopból állt. A résztvevők két napon keresztül egy zárt virtuális szobában találkoztak, ahol épületeket terveztek a városi sétán látottak vagy valamilyik olvasott könyv alapján, majd ezeket egy végső virtuális bemutatón ismertették. Obertraubling köz- és plébániakönyvtára egy könyvelőzetes-projektet hozott tető alá online formában. Öt délután alatt 30 fiatal tanulta meg videokonferencián keresztül, hogyan lehetséges képes forgatókönyvet fejleszteni, és hogyan lehet fotókat, rajzokat vagy szövegeket beilleszteni egy filmbe. Ennek eredményeként filmes könyvbemutatókat készítettek, amit a *Goodnotes* programmal dokumentáltak.

Az elmúlt 14 hónap megmutatta, hogy nemcsak számos könyvtári szolgáltatás biztosítható online, hanem a digitális média használata és kölcsönzése is egyre nő. Az analóg könyvekre azonban egyelőre még van igény, és a könyvtárra mint analóg térre is szükség lesz – „harmadik helyként” különösen fontos a könyvtár a kistelepüléseken, ahol kevés találkozási hely áll rendelkezésre. A *dbv* 2020 májusa óta támogatja a legfeljebb 20 ezer fős települések könyvtárait új elképzelések megvalósításában. A szövetségi kultuszminisztériumi forrásból finanszírozott *Vor Ort für Alle [Helyben mindenkinek]* program a könyvtárak harmadik helyként való megerősítését, s így az egyenlő életkörülmények megerősítését szolgálja.

(2020-ban több mint 250 projektet támogattak több mint 2,2 millió euró értékben.)

A koronavírus-járvány idején a könyvtárak bizonyították, hogy több szolgáltatásukat analóg és digitális formában is képesek biztosítani. A dbv azon munkálkodik, hogy ezeket továbbfejleszthessék, és a kultúra más területei számára is például szolgáljanak.

(Murányi Lajos)

204/2021

SKUČKOVÁ, Blanka: Koncepcie rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–27. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 1., p. 4–7.

A Cseh Köztársaság könyvtárfejlesztési koncepciója a 2021–2027. évekre

Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Középtávú terv

2020. augusztus 17-én a cseh kormány elfogadta a csehországi könyvtárak hét évre szóló stratégiai tervét, melynek elkészítésében a kulturális minisztérium tanácsadó testülete és a szakmai szervezetek működtek közre. Széles körű egyeztetések után, a 2030-ig szóló országos fenntartható fejlődési stratégia keretében hagyták jóvá a dokumentumot, azzal a céllal, hogy az állampolgárok művelt, felelősségteljes és aktív tagjai lehessenek a társadalomnak, és egyenlő eséllyel férhessenek hozzá a kulturális, oktatási, egészségügyi és szociális rendszerekhez.

A koncepció a 2017–2020 közötti stratégiai tervre épül, amely nyolc prioritást tartalmazott. Az új koncepció három alappillére: a könyvtárak közösségépítő szerepe, a képzési és oktatási tevékenység, valamint a kulturális örökség őrzése. Az első pillér a könyvtárak közösségépítő központokként való működését, a második a képzési és oktatási szerepkör iskolákkal együttműködő szélesítését, a harmadik a hagyományos és digitális kulturális örökség megőrzését és hozzáférhetővé tételét biztosítja. A fejlesztési koncepció a könyvtári rendszer valamennyi közreműködőjét érinti, elvi összhangban a 257/2001-es könyvtári törvénnyel.

A stratégiai dokumentum makro- és mikroelemzést (PEST és SWOT) tartalmaz, számba véve a külső és belső lehetőségeket és kockázatokat. Az elemző részre támaszkodik a három pillér, melyekhez a fejlődési jövőképek és a konkrét stratégiai célok kapcsolódnak. A harmadik pillér például lefekteti, hogy a könyvtá-

rak a technológiai változásokat követő hibrid intézmények, amelyek hosszú távon megőrzik a kulturális és tudományos örökséget, függetlenül attól, hogy az milyen formában és mikor jött létre. E téziszből következik, hogy a stratégiai célkitűzések magukban foglalják a kulturális és tudományos örökség analóg és digitális formában történő gyűjtését, megőrzését és hosszú távú, felhasználóbarát módon történő hozzáférhetővé tételét, valamint a könyvtári adatok nyílt rendszerekben, összekapcsolt módon való ingyenes megosztását.

A végrehajtási részben a stratégiai célokhoz hozzárendelik a sikeres megvalósítás indikátorait, öt alterületre bontva. A dokumentum összesen 93 tevékenységet és alprojektet sorol fel. A megvalósításhoz az állami költségvetési források optimális volumene 17 837 280 000 korona; a központi és önkormányzati támogatás mellett az Európai Strukturális és Beruházási Alapokat és más, határokon átnyúló forrásokat is fel kívánnak használni. A koordinálásért és monitorozásért a cseh nemzeti könyvtár a felelős, a végrehajtás munkacsoportok és szakmai szervezetek közreműködésével történik. A nemzeti keretrendszer (A Cseh Köztársaság stratégiai terve 2030-ig; A Cseh Köztársaság 2020 utáni kohéziós politikájának végrehajtására vonatkozó nemzeti koncepció) mellett az Európai Bizottság digitalizálási kezdeményezéseit, valamint az UNESCO és az IFLA nemzetközi szakmai ajánlásait is figyelembe veszik a megvalósítás során.

2021 első negyedében teljes körű jelentést készítenek a végrehajtásról. Ez magában foglalja a koncepció aktualizálását, és kitér a jelenlegi nehéz társadalmi helyzetből fakadó változásokra is.

A koncepció teljes szövege a <https://www.mkcr.cz/metodiky-a-koncepcie-345.html> oldalon érhető el.

(Prókai Margit)

Lásd még 206, 228

Központi szolgáltatások

Lásd 221, 253

Együttműködés

Lásd 208, 213, 215, 216, 220, 229, 247, 250, 255

Jogi szabályozás

205/2021

MODOLO, Mirco: Riuso dell'immagine digitale del bene culturale pubblico : problemi e prospettive. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 151–166.

Res. angol nyelven

A kulturális örökség digitális képeinek újrafelhasználása: problémák és perspektívák

Digitalizálás; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Szerzői jog

Az európai uniós 2019/790 irányelv (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról bevezet néhány olyan szerzői jogi alapelvet és kivételt, amelyek különösen érdekesek a levéltárak, könyvtárak és múzeumok tevékenysége szempontjából. Ilyen az irányelv 14. cikke, amely a közkinccsé vált képzőművészeti alkotások hiteles reprodukcióinak terjesztését és újrafelhasználását kívánja elősegíteni. Az irányelv és a nemzeti rendelkezések harmonizálása érdekében módosítani szükséges az olasz szerzői jogi törvény 87. cikkét, amely meghatározza a képzőművészeti alkotások egyszerű fényképeire vonatkozó szomszédos jogokat, továbbá kívánatos a kulturális örökségről és a tájról szóló törvénykönyv 107. és 108. cikkének módosítása, engedélyezve a szerzői jog által már nem védett kulturális közkinccsek hiteles reprodukcióinak bármilyen célú újrafelhasználását.

A jelenlegi pandémia erőteljesen előtérbe állította a digitális kulturális közkinccsek újrafelhasználásának kérdését az internet és a digitális korában. A kulturális javak digitalizálása, ha azzal párosul, hogy kiszélesednek a kulturális örökség képeinek újrafelhasználási feltételei, teljes mértékben ki tudja majd bontakoztatni a benne rejlő potenciált, hogy támogassa a kreativitást, a könyvkiadást, a kulturális vállalkozást és a turizmust, vagyis mindazon ágazatokat, amelyeket jelenleg sújt a világjárvány, és amelyek új lendületet kaphatnak a kulturális örökség képeinek szabad, akár kereskedelmi célú újrafelhasználásából. A jelenlegi vita, amely nemrégiben került az olaszországi országgyűlés elé, nemcsak egy aktuális témát képvisel, hanem egy fontos politikai kérdést is, mivel közvetlenül érinti a társadalom, a kulturális örökség és az azt őrző intézmények közötti kapcsolat jellegét.

(Autoref.)

Lásd még 218

Könyvtárosi hivatás

Lásd 206

Oktatás és továbbképzés

206/2021

MARCELLA, Rita – OPPENHEIM, Charles: Does education in library and information studies in the United Kingdom have a future?. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 4., p. 411–440.

Van-e jövője a könyvtárosképzésnek az Egyesült Királyságban?

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtártudomány; Könyvtárügy; Támogatás -pénzügyi -általában

Az Egyesült Királyságban az elmúlt évtizedben a könyvtár- és információtudományi képzések sorsa rosszabbra fordult. Számos intézményben szűnt meg a képzés, vagy olyan tudományterületekbe olvadt bele, mint az informatika vagy a kommunikáció. A könyvtár- és információtudománynak jelenleg mindössze három önálló intézete van Angliában: a Sheffield Egyetemen, a Londoni Városi Egyetemen és a Közép-angliai Egyetemen – szemben az 1980-as években működő 15 intézettel.

A jelen tanulmány különböző szakértők nézeteit kívánja összegyűjteni a könyvtár- és információtudományról és a képzésről félig strukturált interjúk segítségével. A kutatás kiindulópontját a Brit Információ- és Könyvtártudományi Képzés és Kutatás Egyesületének (*British Association for Information and Library Education and Research*, BAILER) honlapja képezte. Összesen 20 fővel készítették interjút 13 intézményből.

A megkérdezettek többsége negatív véleményt fogalmazott meg a diszciplína helyzetével kapcsolatban, utalva a korábban megszüntetett vagy más szervezeti egységekbe olvasztott könyvtár- és információtudományi tanszékekre. Néhány válaszadó pozitívan értékelte, hogy a szakma kulcsszerepet játszhat a metaadatok, illetve az információ megőrzése, kezelése és terjesztése szempontjából, noha az adatkezelés kérdése elszalasztott lehetőségnek tűnik. Összességében véve azonban a könyvtár- és informá-

ciótudomány válságban van: a beiratkozottak száma visszaesett, és az alacsony bevételek miatt az egyetemek támogatásának hiánya is érezhető, párhuzamban azzal, ahogy a kormány a közkönyvtárakat kezeli.

A könyvtárosképzés jövőjét nehéz megjósolni: valószínűleg korlátozottabban, kevesebb tanszékkel fognak működni, viszont együttműködnek majd a levéltárakkal és múzeumokkal. A kérdésre, hogyan képzelik el a könyvtárosképzést a jövőben, többen azt válaszolták, hogy a pusztta túlélésben látják a jövőt, többen szerint pedig a mostani negatív spirál (kevesebb hallgató – kevesebb tandíjbevétel – kevesebb oktató – kevesebb kutatási eredmény – kevesebb finanszírozás – kevesebb ösztöndíjas hely) a könyvtár- és információtudományi tanszékek teljes megszűnéséhez fog vezetni az országban.

A könyvtár- és információtudomány alacsony érdekérvényesítő képességének is köszönhető, hogy több területen (pl. álhírek, információs viselkedés, adatvédelem) más tudományágak (pl. kommunikáció, informatika) uralják a kutatási diskurzust. Annak érdekében, hogy a könyvtár- és információtudomány visszaszerezze a kezdeményezést, fontos lenne jobban hangsúlyoznia eredményeit és relevanciáját a mai társadalom számára. A felmérésben részt vevők egyértelműen jelezték, hogy alig van ráhatásuk a finanszírozásra, és a nagyobb tanszékek árnyékában megvalósuló intézményi értékelések és a kutatási kiválósági keretrendszer (*Research Excellence Framework*, REF) bizottságainak összetétele sem kedvez a könyvtár- és információtudománynak.

A változások érdekében a prioritások közé tartozik a hallgatók toborzása, a könyvtárosképzés értékének bemutatása a döntéshozók számára, továbbá annak hangsúlyozása, hogy mi különbözteti meg a könyvtár- és információtudományi tanszékeken tanulókat, oktatókat és a végzeteket más tudományterületek képviselőitől. Egyetértés van abban, hogy inkább kevesebb képzőintézményt lenne érdemes fenntartani, de azoknak szorosabban kellene együttműködniük.

A tudományág meghatározásában nem alakult ki konszenzus a felmérés során, sőt, egyesek szerint nem is tudományról, csak szakmáról, esetleg segédtudományról van szó. A tanszékek feloszlata vagy beolvasztása is hatással volt a szakterület központi elemeire és fejlődésére. Míg a bölcsészettudományokkal és a társadalomtudományokkal sokszor pozitív szinergiák szabadultak fel, az informatikára többen fenyegetésként tekintenek.

A könyvtár- és információtudomány nem alakított ki megfelelő érdekképviseletet és kapcsolatot a po-

litikusokkal, talán ez is befolyásolja a terület megítélését. Skóciában például a kormány pozitívabban viszonyul a könyvtártudományi és az információs tanulmányokhoz. Ami a szakmai szervezeteket illeti, a könyvtár- és információtudományi tanszékek kapcsolatban állnak az Egyesült Királyság könyvtári és információs szakembereinek szövetségével, a CILIP-pel (*Chartered Institute for Library and Information Professionals*). A felmérés résztvevői szerint a szervezet nem támogatta különösképpen a könyvtárosképzést az elmúlt időszakban.

A kutatók a felmérés után az előzetes eredményeket a CILIP vezérigazgatójával együtt is elemezték. *Nick Poole* a szakma sorsát meghatározó tényezők közül kiemelte a finanszírozás és az erőforrások hiányát, a szakmaiság iránti elkötelezettség csökkenését az ügyfélközpontúság javára, valamint a digitalizációt, amely az „egzisztenciális kétségek” időszakát hozta el – a könyvtári és információs szakembereknek a tudás kapuőreiből az információs műveltség segítőivé kellett volna válniuk, de az ágazat nem lépett elég gyorsan és határozottan ennek a szerepnek a felvállalásához. A könyvtárosképzés helyzetét az is nehezíti, hogy nincs elegendő hazai hallgató, és a fenntarthatósághoz több külföldi hallgató toborzására van szükség. Ebből a szempontból a Brexit is aggodalomra ad okot, mert nem teszi vonzóvá az Angliába való utazást.

A felmérés eredményei alapján levonható a tanulság: az Egyesült Királyságban a könyvtár- és információtudományi oktatás alulfinanszírozott, nyomás alatt áll, és komoly veszélyben van. A szakma számára elengedhetetlen, hogy az egyetemi közösségek közösen lépjenek fel a könyvtáros és információs szakemberek számának további csökkenésével szemben és a szakma presztízsének növeléséért. Amint arra a koronavírus-járvány is rávilágított, a jelenlegi információs környezet tele van problémákkal: információs túlterhelés, álhírek, a média ellenőrzése, a közösségi médiával való visszaélés, a megőrzés kihívásai stb. Az információkeresésért és az adatelemzésért vélhetően már elvesztettük a csatát – a könyvtár- és információtudomány számára fontos területekről ezért a jövőben konszenzusra kell jutni, majd ezekre összpontosítva kell láthatóvá tenni a tudományterület eredményeit és társadalomra gyakorolt hatását.

(Szönyegi Zsanett)

207/2021

OETJENS, Lena: Reform des Weiterbildungsprogramms für wissenschaftliche Bibliotheken an der Zentralbibliothek Zürich in Kooperation mit der Universität Zürich. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 41. (2021) 2., p. 71–78.

Res. angol nyelven

A tudományos könyvtáraknak szervezett továbbképzési program reformja a Zürichi Központi Könyvtárban a Zürichi Egyetemen együttműködésben

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Kutatás információellátása; Továbbképzés; Tudományos és szakkönyvtárak

A Zürichi Központi Könyvtár a Zürichi Egyetemen együttműködve gondoskodik a tudományos könyvtárak és tájékoztató intézmények munkatársainak képzéséről és továbbképzéséről. A munka mellett elvégezhető hagyományos, kétéves könyvtár- és információtudományi kurzus 2007 óta működik, évente 25 hallgatóval. Ezt nemrég megújították, és 2021 januárjától *Adatmenedzsment és információtechnológia* címmel új kurzust is indítottak, szintén 25 hallgatóval egy évfolyamon. A programok a különböző típusú források feldolgozásával, közvetítésével és megőrzésével kapcsolatos hagyományos és új témakörökkel és feladatokkal foglalkoznak, és elsősorban a tudományos, illetve felsőoktatási könyvtári munka során történő alkalmazásra összpontosítanak.

A képzés reformja két területet érint: az egyik az adatmenedzsment és az ezzel kapcsolatos jártasságok, a másik a kommunikációval és a PR-rel kapcsolatos kompetenciák (belső és külső kommunikáció, kríziskommunikáció, lobbizás). Azt szeretnék elérni, hogy a végzetek új célcsoportokkal lépjenek majd kapcsolatba, és reagáljanak a digitalizáció új fejleményeire. A reformnak köszönhetően a képzés komplexebb, valamint struktúráját tekintve rugalmasabb lett. A könyvtár- és információtudományi továbbképzés (*Master of Advanced Studies – MAS*) megújított változata nyolc modult tartalmaz:

1. Kommunikáció és PR (ez új, a korábbi könyvtári menedzsmentből vált ki);
2. A könyvtár mint a tanulás és a munka színtere (a használat infrastruktúrája és szolgáltatásai: információs műveltség, felhasználói élmény, könyvtárépület stb.);
3. Az információmenedzsment alapjai (témakörök: programnyelvek, szabványok, adat- és metaadat-formátumok);

4. Feltárás és információkeresés (ebben új az adatok létrehozása és felderítése, de itt szerepel a szövegbányászat és az OCR is);
 5. Digitalizálás és adatmenedzsment (a hosszú távú megőrzéssel, a kutatási ciklussal, a nyílt tudománnyal kapcsolatos ismeretek);
 6. Állományépítés és megőrzés (itt új a kapcsolt nyílt adatok kérdésköre és a digitális bölcsészet);
 7. Könyvtárügy, együttműködés (hazai és nemzetközi egyesületek, szervezetek);
 8. Könyvtári menedzsment (vezetési ismeretek).
- Egy-egy modul 180 órás, a záródolgozatra 270 óra van előírva. Mindez a záróvizsgálattal együtt 1800 órát és 60 kreditet jelent. A képzési modulokat többféle összetételben lehet elvégezni, és így többféle végzettségre lehet szert tenni (*Certificate of Advanced Studies – CAS; Diploma of Advanced Studies – DAS; Master of Advanced Studies – MAS*), akár egyéni tanrendben is.

Az új, adatmenedzsmenttel és információtechnológiával foglalkozó kurzuson (*Certificate of Advanced Studies – CAS*) elméleti és gyakorlati képzést egyaránt nyújtanak, és gyakorlati projektekre is sor kerül. A fél évet felölelő, 20 kreditű kurzus négy modulból áll, ezek:

1. Adatok létrehozása (digitalizálás, OCR, digitális kiadás);
2. Információs rendszerek (adat- és metaadat-formátumok, szövegbányászat, keresőrendszerek, integrált rendszerek);
3. Gyakorlati modul (könyvtári információtechnológia);
4. Hozzáférés és hosszú távú digitális archiválás (kiegészítve a vizualizációval, a kutatásiadatkezeléssel és jogi kérdésekkel).

A zürichi képzési folyamatba új tanítási és tanulási formák kerültek be. Hetente van jelenléti oktatás, emellett online lehetőségek is rendelkezésre állnak egyéni és kollektív formában. A képzések kialakításakor a svájci és a német akkreditációs kritériumokat egyaránt szem előtt tartották, a tananyagot folyamatosan frissítik és bővítik. A könyvtár- és információtudományi továbbképzés tantervét a jövőben például két választható természettudomány-orientált modullal kívánják kiegészíteni.

(Hegyközi Ilona)

Szabványok, normatívák

Lásd 209

Egyesületek

208/2021

FABIAN, Claudia: Transfer und Transformation Alte Bücher – lebendige Daten – ein Vierteljahrhundert CERL. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 2., p. 262–268.

Res. angol nyelven

Átvitel és átalakulás: régi könyvek, élő adatok – a CERL negyedszázada

Adatbázis; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Régi és ritka könyvek; Tudományos és szakkönyvtárak

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) kézirat- és régikönyv-részlegének a vezetője cikkében a londoni székhelyű, 1994-ben alakult Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumának (*Consortium of European Research Libraries*, CERL – www.cerl.org) negyedszázados működését foglalja össze, bevezetőjében a 2020-ban nyolcvanéves *Elmar Mittlert*, a CERL egykori (2005–2012) elnökét köszöntve.

A CERL 1990-es évekbeli alapítását (1990-ben tartották első konferenciájukat, de csak 1994-ben jegyezték be a testületet) a vasfüggöny leomlása utáni nyitás és európai együttműködés, a közös történelem és a közös kultúra eszméje hívta életre. A közös cselekvésre, rendhagyó megoldásokra való hajlandóság és a pragmatizmus bizonyítékeként indult el a CERL két adatbázisa, a *Heritage of the Printed Book Database* (HPB) és a *CERL Thesaurus*. A HPB-ben 2020 végén több mint 8 millió, 1450 és 1830 között megjelent nyomtatvány rekordja volt. A leírások 21 ország több mint 50 adatforrásából származnak, közös, helyi és szakkatalógusokból, retrospektív nemzeti bibliográfiákból. A CERL Thesaurusban 2020 végén több mint 1,4 millió szabványos adat (személyek, nyomdák/kiadók, helységek és testületek nevei) található, melyek a régi anyag feldolgozásakor játszanak fontos szerepet. Az adatok egymással és a külvilággal (pl. a Wikidatával) is össze vannak kapcsolva.

A CERL létrehozásakor az alapítók szeme előtt az Egyesült Államok példája lebegett két nagy tudományos közös katalógusával, amelyek közül ma már csak a *WorldCat* van meg, illetve az *English Short Title Catalogue* (ESTC) és a – napjainkban már a CERL által gondozott – *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC), amely idézhető azonosítószámának és illusztrált CD-ROM-jainak köszönhetően nagyon modern terméknek számított. Az eredeti gondolat, hogy a HPB-vel az ISTC mintájára létrehozzák az európai régi nyomtatványok közös katalógusát, időközben fokozatosan átalakult; az adatbázis egyre bővült, és különböző szintű feltárással és egyéb heterogenitásokkal kellett szembenéznie. Emiatt lettek egyre fontosabbak a szabványos adatok. Az 1999 óta Göttingenben épített és a német szabványos névadatok (PND), illetve a testületek névadatbázisa (GKD) mintájára kialakított CERL-tezausz eredetileg a HPB heterogén adatbázisában való keresést volt hivatott megkönnyíteni – ma már egyre dinamikusabb és egyre jobban hálózatba kapcsolt eszköz. A könyvek egykori tulajdonosainak egy-egy könyvtáron túlmutató feltárása iránti érdeklődés a CERL Thesaurust is alakította: ez a 2018-ban létrehozott harmadik adatbázisban, a *Provenance Digital Archive*-ban (PDA) öltött testet, amelyet az *Arkyves* szolgáltat, és amelyben a proveniencia-képanyag is elhelyezhető és kereshető. A negyedik adatbázis, a MEI (*Material Evidence of Incunabula*) révén egy olyan infrastruktúra létesült az ISTC, illetve a HPB kutatási projektjeihez, amely modellértékű lehet a kutatási adatokkal való munka számára. (A CERL 2003-ban indított kézirat-portálja nem állta ki az idő próbáját, 2020-ban lezárták.) A régi könyvek története egyúttal az átörökítések és átalakulások története – ahogy recepciójuk és feldolgozásuk is az. Az ezredfordulón a digitalizálás hozta a legnagyobb váltást, de az átállás már az 1980-as években megkezdődött a számítógépesítéssel, majd a katalógusok konverziójával, a könyvtárak közös katalógusaival és hálózatbeli összekapcsolásával folytatódott. A repozitóriumok és a digitális bölcsészet megjelenése a legutóbbi idők fejleményei. A katalógusokról az „élő adatok” világára való átállás következményeként napjainkban az együttműködések, a központi adatbázisokon, illetve a struktúrák és adatok szabványosításán van a hangsúly. A könyvtárak jövője kooperatív és virtuális, azaz a munka állománytól függetlenül, transznacionálisan, témaspecifikusan zajlik majd, amiben alapvető fontosságú a hálózatba kapcsolás.

A CERL több mint negyed évszázada játszik közvetítő szerepet a régi nyomtatványok és kéziratok terén, olyan tartalmakkal, melyek kiállják az idő próbáját. A szervezet sikeres, a jövője biztos – ha és amennyiben a kulturális örökség feltárását korszerűen, minden esetben progresszív és kooperatív módsze-

rekkel és az igényeket figyelembe véve, a nemzeti tevékenységeket is európai együttműködésben, konzorciumként végzi.

(Murányi Lajos)

Lásd még 203, 216, 228

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

209/2021

AMES, Sarah: Transparency, provenance and collections as data : the National Library of Scotland's Data Foundry. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–13.

Transzparencia, provenancia és a gyűjtemények mint adatok: a Skót Nemzeti Könyvtár Adatműhelye

Adatfeldolgozás; Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szabvány

Számos más könyvtárhoz hasonlóan Skócia Nemzeti Könyvtára (*National Library of Scotland*, NLS) gyűjteményei egy részét egyre inkább maga állítja elő, elsősorban a tömeges digitalizálásnak köszönhetően. A digitális kutatásokat támogató „gyűjtemények mint adatok” koncepció alapján a gyűjteményeket (adategyütteseket) géppel olvasható formában, szabadon hozzáférhetően teszik közzé további felhasználásra. Ehhez kapcsolódóan megismerhetővé tették azokat a folyamatokat, amelyek révén létrehozták az adatokat, beleértve a provenienciát (eredet, származás) leírását is.

Az NLS Digitális Kutatási Szolgáltatását (*Digital Scholarship Service*) 2019 szeptemberében indították. Ennek része az Adatműhely (*Data Foundry*) nevű, nyílt adatplatform, amely egyaránt ki kívánja szolgálni a kezdő és a haladó felhasználókat, valamint azokat, akik – egy köztes kategóriát képviselve – korlátozott technikai ismeretekkel rendelkeznek, viszont tisztában vannak a különböző formátumok és megközelítések jelentőségével.

A transzparencia több szinten is megjelenik az Adatműhely működésében. A nyílt kommunikáció jegyében

ben a Twitteren mutatták be, hogy milyen folyamatokon megy keresztül a gyűjtemény, mire digitalizált online anyagok formájában jogszerűen felhasználhatóvá válik (kurátori munka, jogtisztázás, konserválás, digitalizálás, digitális feldolgozás, megőrzés, metaadatok gondozása).

Az NLS készített egy tervet a nyílt adatok publikálásáról, amely lefekteti az adatok nyíltságának szintjét, a használt formátumokat, továbbá azt, hogy milyen gyakran és hol teszik közzé az adatokat. (A jogtisztázás után az NLS nem érvényesít további szerzői jogokat.) A nyílt adategyütteseket utólag is nyomon követik egy regiszter vezetésével. Az Adatműhely honlapján maguk az adategyüttesek is egy jól strukturált, áttekinthető felületen érhetők el, ami szintén a hozzáférhetőséget és az újrafelhasználást segíti. Minden adategyütteshez megadták az adatelemek (fájlok és szavak) mennyiségét, az OCR-ezés minőségét, a lefedett időszakot, valamint a szerzői jogi információkat, ezenfelül egy kurátor által a széles nagyközönség számára írt bevezető is olvasható az oldalon. Az adatok letöltését úgy alakították ki, hogy minimális erőfeszítést igényeljen. (A jövőben alkalmazásprogramozási interfészt is be kívánják vezetni.) Minden adatkönyvtár magában foglal CSV formátumú jegyzékeket és szöveges *readme* fájlokat, melyek tartalmazzák a fájlok számát és formátumát, a közzététel és a módosítások dátumát és szerzői jogi információkat. A METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*), ALTO (*Analysed Layout and Text Object Extensible Markup Language*) és képfájl-formátumú tömörített állományoknak köszönhetően némelyik adategyüttes mérete meghaladja a 40GB-ot. Ezért a letöltésnek több szintjét kínálják fel: 1. „ízeltő”; 2. teljes adatkészlet; 3. csak a szöveg (*plain text* formátumban). Az adategyüttesekre törté-

nő hivatkozást segíti, hogy az online közzétételkor DOI azonosítót kapnak.

A transzparencia eszköze a fentiekén túl az adatok eredetének világos közlése, amire a METS metaadatszabvány ad lehetőséget. Itt mód van a leíró bibliográfiai metaadatok, az adminisztratív metaadatok (képrögzítés, fájlleőállítás, jogi adatok) és a strukturális metaadatok közlésére is, az „egyéb” mezőben pedig a digitalizálás okát és célját adják meg.

Az NLS azáltal, hogy kontextusba helyezi (adat-)gyűjteményeit, és transzparens módon kommunikálja, hogy azok milyen folyamatok eredményeként születtek és hogyan használhatók fel, bizalmat épít és értéket teremt a kutatás számára.

(Koltay Tibor)

210/2021

ANDRESOO, Janne: Acting like a start-up : National Library of Estonia during Covid-19 pandemic In: Alexandria. – 30. (2020) 2-3., p. 111–117.

Úgy cselekedtünk, mintha start-up cég lennénk – az Észt Nemzeti Könyvtár a Covid19-járvány alatt

Könyvtártudományi tájékoztatás; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

2020 márciusában Észtországban is kihirdették a veszélyhelyzetet, s a könyvtáraknak is be kellett zárniuk kapuikat. Az Észt Nemzeti Könyvtár már az első napon, március 13-án kríziskezelő bizottságot állított fel, mely figyelemmel kísérte a helyzet alakulását, és javaslatokat tett, hogy milyen konkrét intézkedésekkel adjanak választ a rendkívüli körülményekre. A könyvtár képesnek bizonyult a gyors reagálásra, és fenntartotta alapvető szolgáltatásait a virtuális térben, vagy érintkezésmentesen biztosította azokat. Az egyik első lépésként meghosszabbították a kölcsönzési határidőket, és felfüggesztették a késedelmi díjakat. Tájékoztatták a használókat, mely szolgáltatások és források érhetőek el online (beleértve a kiadók által ingyenesen hozzáférhetővé tett tartalmakat), és a könyvtár milyen érintkezésmentes szolgáltatásokat indított. Emellett külön tájékoztató oldalt hoztak létre az észt könyvtári rendszer szereplői számára, hivatalos útmutatókkal segítve őket az átállásban (később pedig az újraindítás megszervezésében) – ez a feladat egyenesen adódott az Észt Nemzeti Könyvtár országos fejlesztési központi szerepköréből is.

A lezárás első hetében a nemzeti könyvtár volt a fővárosban az egyetlen könyvtár, amely lehetővé tette az otthonról történő kölcsönzést. (Idővel számos intézmény követte a példát.) Ehhez a 2019-ben üzembe helyezett kölcsönző szekrényeket használták, április 21-től pedig egy együttműködési megállapodásnak köszönhetően immár az országos postaszolgáltató csomagátvételi automatáit is igénybe lehetett venni kontaktusmentes kölcsönzéshez nemcsak Tallinnban, hanem az ország egész területén. Megújították a személyes tájékoztatást is a *Webex* alkalmazáson keresztül, így mind a gyors kérdésfeltevésre, mind az időigényesebb videókonzultációkra is kényelmes lehetőség nyílt.

Rögtön a bezárás első napján ünnepelték az anyanyelv napját – a tervezett programot sikerült online megszervezni, mégpedig nagy létszámú közönséggel. Más könyvtárakhoz hasonlóan a nemzeti könyvtár is a közösségi médiát használta fel a használókkal való kapcsolattartásra, a gyűjtemény és a szolgáltatások népszerűsítésére. Versenyeket szerveztek, reklámozták a *PressReader* platformot, az online oktatáshoz felhasználható forrásokat kínáltak, tematikus bejegyzéseket tettek közzé, továbbá létrehoztak egy felületet rövid könyvtárhasználati videók számára.

A járvány mérséklődésével az aulában terminálokat állítottak fel a csupán zárt hálózaton hozzáférhető dokumentumok szolgáltatására. Május 18-án, a veszélyhelyzet vége után pedig megnyitották az olvasótermeket a szükséges távolságtartás előírásával, hétköznap 12–17 óráig tartó nyitvatartási idővel. [A cikk a 2. hullám előtt íródott – a Ref.]

Az újraindítás után mérleget lehet vonni a válságidőszakról. A legfontosabb tanulság az, hogy a könyvtár nem pusztán túl akarta élni a rendkívüli helyzetet, hanem a kényszerű körülmények között felmérte, hogy miképpen tudja szolgáltatási kínálatát hatékonyabbá és felhasználóbarátabbá tenni a virtuális térben. Az adatok is igazolják az elmúlt hónapok törekvéseit: az újonnan regisztrált használók száma jelentősen megemelkedett az előző évihez képest (+49%, 2020 áprilisában: +82%), ahogy a távkölcsönzések száma is (+27%, áprilisban: +40%), miközben a csevegőszolgáltatás forgalma is megháromszorozódott, az „ajánlaná-e” típusú elégedettségi mutató (*Recommy Promoter Index*) pedig a 2019-es 87%-ról 92,8%-ra nőtt.

Mindeközben a nemzeti könyvtári alapfeladatokat (kötelempéldányok begyűjtése, nemzeti bibliográfia gondozása stb.) is biztosították, a webarchívum pedig speciális gyűjteményt hozott létre a járványról, mely-

nek gyarapítására felhívást intéztek a lakosság felé. A dolgozók otthoni munkavégzésre való átállását az is segítette, hogy a szükséges számítógépeket és a könyveket a könyvtár házhoz szállította a számukra. A sors játéka, hogy 2020-ban a digitális kultúra évét ünnepelték országszerte, ami a körülmények miatt különös hangsúlyt kapott. A tematikus évhez kapcsolódóan a nemzeti könyvtár számos olyan kampányt tudott indítani, amely felhívta a figyelmet a digitális nemzeti kultúrára.

A könyvtárak számára általános elvárásként fogalmazódik meg, hogy rugalmasan és gyorsan reagáljanak az új társadalmi, környezeti kihívásokra, s ezt ebben a különleges helyzetben valóban sikerült elérni. Minden egyes nap egy gyakorlat volt a változásmenedzsmentre, és a nemzeti könyvtár szinte úgy működött, mint egy start-up cég: gyors döntéseket hozott, majd kivitelezte azokat. Bebizonyosodott, hogy a könyvtárak a kultúrán keresztül segítettek a társadalomnak átvészelni ezt a nehéz időszakot, eközben pedig világossá vált az is, hogy a digitális jelenlét mellett mennyire fontos a társas találkozóhely-funkció, ami sajnos csorbát szenvedett a lezárások alatt.

(Németh Márton)

Lásd még 220, 223

előtt és alatt. A pandémia előtt a könyvtárak elsősorban olyan új könyvtárspecifikus szolgáltatásokra összpontosítottak, mint például szórakoztató irodalmi tematikus gyűjtemények kialakítása, amit az intézmények működési elveivel való proaktív összhangba kerülés vezérelt. A világvárvány alatt a hangsúly áttolódott az elektronikus források elérésével kapcsolatos szorongás kezelésére. A kérdőíves kutatás adataiból egy holisztikus modell állítható fel arról, milyen módon járulnak hozzá a könyvtárak a hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzéséhez, és nyolc fő szempont ragadható meg: a könyvtár inherens értéke, a könyvtári szolgáltatások hatása, a jóllét mint könyvtári szolgáltatás, a mentális problémák felderítése, helyszín biztosítása, tájékoztatás, a könyvtár mint partner, valamint a könyvtári személyzet jólléte. E keretrendszer alapján vizsgálható, hogyan képesek támogatni a felsőoktatási könyvtárak az egyetemi hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzését, kiegészítve a „teljes egyetem” koncepciójának megközelítését, melyet az Egyesült Királyságban egyre több felsőoktatási intézmény alkalmaz.

(Autoref.)

Lásd még 196, 207, 225, 226, 227, 230, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 243, 245, 247, 249

Felsőoktatási könyvtárak

211/2021

COX, Andrew – BREWSTER, Liz: Library support for student mental health and well-being in the UK : before and during the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102256

A hallgatók mentális egészségének és jóllétének könyvtári támogatása az Egyesült Királyságban a koronavírus-pandémia előtt és alatt

Biblioterápia; Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Olvasószolgálat; Személyzet; Szolgáltatások

A könyvtárak egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy támogassák az egyetemi hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzését. A jelen tanulmány egy kérdőíves kutatás eredményeit ismerteti, amely azt vizsgálta, hogy az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtárai milyen vonatkozó támogató szolgáltatásokat kínáltak a Covid19-világvárvány

Közművelődési könyvtárak általában

212/2021

BELLIZZI, Elizabeth: Skip to the next page : StoryWalks bring young readers outdoors during the pandemic In: American libraries. – 52. (2021) 6., p. 18–19.

Ugrás a következő oldalra: a történet-séták kiviszik a szabadba a fiatal olvasókat a pandémia idején

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúság nevelése olvasásra; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

Az úgynevezett történet-séták (*StoryWalks*) olyan szabadtéri, könyvtárak által szervezett olvasásfejlesztési programok, melyek a szabadban, a gyerekek szemmagasságában elhelyezett gyerekkönyvoldalak önálló végigjárását kínálják a családok számára. Népszerűségük a koronavírus-járványhelyzet ide-

jén megnőtt az Egyesült Államokban és Kanadában, mivel lehetőséget adnak arra, hogy elszakadjunk a technológiától, és együtt olvassunk a természetben – megfelelően a járványügyi előírásoknak is.

Az egyesült államokbeli Henderson Megyei Könyvtár (Kentucky) munkatársai tavaly nyáron három gyerekkönyvet választottak ki a kültéri történet-sétákhoz, majd ezeket felváltva helyezték el a közösségükhöz tartozó hét általános iskola és négy önkormányzati lakóközpont között. A kezdeményezést a közösségi médiában népszerűsítették. Az iskolák összekapcsolták a történet-sétákat étel- és iskolaszerosztással, az önkormányzat pedig az egyes „megálló” leleplezősekor finomságokat osztott a jelen lévő gyerekeknek. A járvány miatt nem lehetett könyvtári rendezvényeket és összejöveteleket tartani, ám ez a megoldás népszerűsítette a nyári olvasást a közösségben, hála a könyvtár és az önkormányzat lakhatástámogatási osztálya közötti együttműködésnek.

A Sierra Vista Városi Könyvtár (Arizona) 2020 szeptemberében, a könyvtár botanikus kertjébe telepítette a történet-séta útvonalát. Az ifjúsági programokért felelős könyvtáros laminálta egy képeskönyv oldalait, majd olyan táblákra állította fel őket, amelyeket az ingatlanügynökségek használnak az eladó házak előkertjeiben. Minden keret alá egy vitaindító kérdést írt, hogy ösztönözze az olvasmányok közös megbeszélését. A könyvtár kéthavonta új könyveket tesz ki a történet-séta ösvényére; az egyik alkalommal a világúrhöz kapcsolódó anyagokat helyeztek el egy tematikus kiállítás keretében, amelyet a helyi múzeum rendezett.

A Watauga Megyei Könyvtár (Észak-Karolina) Boone-ban található fiókkönyvtára már korábban is használt történet-sétákat, de 2020 nyarán még inkább láthatóvá kívánták tenni jelenlétüket a városban, ennek érdekében egy kisgyerekeknek szóló ábécéskönyv oldalait tették a belvárosi kirakatokba. Ugyan emiatt kevésbé a séta és az olvasás, inkább a kincskeresés élménye érvényesült, de azok az olvasók, akik feltöltöttek magukról egy képet a közösségi médiába, ahogy az egyik betű mellett pózolnak, ajándék gyerekkönyvben részesültek. A programot többek között a *Library Services and Technology Act* pályázati támogatásából finanszírozták.

A történet-sétákat vonzóvá teheti alacsony költségük, ám azok a könyvtárosok, akik a járvány idején valósítottak meg ilyen kezdeményezéseket, inkább az örömszerzést emelték ki. Hiszen így, ha nem is tudtak találkozni a családokkal a könyvtár épületében,

távolról azért sokszor láthatták a gyerekek izgatottságát és örömét.

(Szabó Piroska)

Lásd még 198, 203, 217, 240, 242, 252

Megyei könyvtárak

Lásd 212

Városi könyvtárak

213/2021

BARBIAN, Jan-Pieter: Sichtbar und wirksam bleiben in Zeiten der Pandemie : Innovationen in der Stadtbibliothek Duisburg trotz und wegen COVID 19. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 256–261.

Res. angol és francia nyelven

Láthatóan és hatékonyan a járvány alatt: a Duisburgi Városi Könyvtár innovációi a Covid19-járvány miatt/ellenére

Együttműködés -helyi; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kölcsönzés; Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Nem zárható ki, hogy a koronavírus-járvány harmadik hulláma során újabb lezárásra kerül sor. Hogyan fejlődnek majd a könyvtárak ilyen feltételek között? Minek kell tartósan megváltoznia ahhoz, hogy a könyvtárak láthatóak maradjanak? Hogyan tudnak továbbra is hatékonyan útmutatást adni egy egzisztenciális válságban lévő társadalom számára? Milyen stratégiai célokat kell kitűzni, hogy a változó időkből világos identitást tudjanak képviselni? – teszi fel kérdéseit 2021 májusában megjelent cikkében a Duisburgi Városi Könyvtár igazgatója.

A könyvtár alaptevékenysége továbbra is a dokumentumállomány szolgáltatása – a második lezáráskor ehhez már a digitális média teljes skáláját lehetett használni. A *DiViBib Onleihe* 54 000 elektronikus dokumentumból álló szolgáltatása 2020-ban érezhetően fellendült (187 507 kölcsönzés volt az előző évi 158 328-cal szemben). Nagyon népszerű volt a 2–10 éveseknek szóló *tiger books*, a *PressReader* német és külföldi napi- és hetilapjaival, folyóirataival (88 978 megnyitott kiadvány a 2019-es 53 889-hez képest), a 2020-tól elérhető *Filmfreund* streaming-szolgáltatás

játék- és dokumentumfilmekkel vagy az idegen nyelvek tanulását segítő *Rosetta Stone*. Az online kínálatban szerepel még a *Munzinger-Wissensportal*, a *Brockhaus-Wissensservice*, a *Duden – Sprach- und Basiswissen Schule* és a jogi *beck online* adatbázis is. Mindezeket, 2020 tavaszához hasonlóan, 2020. december elejétől 2021. április 30-ig ingyenesen lehetett használni *DigiPass*szal: ehhez a könyvtár honlapján lévő űrlapot kellett kitölteni, majd az olvasó e-mailben kapott értesítést regisztrációja aktiválásáról. A december 16-i bezárás után a kölcsönzésben visszatértek az „elvitteles” módszerhez (érintkezésmentesen), illetve minden lejáratot meghosszabbítottak 2021 áprilisáig. 2020 októberétől a házhoz szállítást (*Medienboten-Service*) is megszervezték. A szolgáltatásokkal kapcsolatos minden kérdéshez központi telefonszám áll rendelkezésre, az e-mail-cím éjjel-nappal elérhető. Komoly előkészítés után 2020 szeptemberében indult a könyvtár új honlapja, a www.stadtbibliothek-duisburg.de, melyen több témakörben lehet keresni: aktuális hírek, helyszínek (központi könyvtár, fiókok, könyvbusz stb.), alapvető információk, gyermekeknek szóló kínálat, online dokumentumok, együttműködő partnerek; elérhető továbbá a katalógus és a személyes olvasói fiók is. A honlapon kívül fontos platform a *Facebook* (13 000 követő), az *Instagram* (1400 feliratkozó) és a *Youtube* is, ez utóbbin 2020 novemberében podcast-sorozatot indítottak (témák: milyen könyvet vegyünk ajándékba?, mangák, e-könyvek stb.).

A 2021. február elején bevezetett *Kérdezd a könyvtárat!* szolgáltatás az összes iskolatípus 1–6. osztályos diákjait célozta meg a távoktatás segítése érdekében. A könyvtár délutánonként e-mailben és telefonon elérhető támogatást indított a házi feladatok elkészítéséhez, a dolgozatokra vagy a vizsgákra való felkészüléshez (keresési módszerek, szakirodalom a könyvtárból). Emellett a központi könyvtárban működő iskolai médiaközpont bővítette fizikai és digitális dokumentumkínálatát, egy médialabot is felszereltek az oktatást támogató eszközökkel, valamint fejlesztették a média-írástudás pedagógus-továbbképzéseit is. A fiatal korosztálynak (10–14 éveseknek) szól továbbá a *Wettlauf der Wahnsinnigen – von Magiern, Monstern, Drachen und Zombie [Örültek viadala: varázslók, szörnyek, sárkányok, zombik]* című, márciusban indult online (*Zoomon* tartott) írói műhely *Monika Hanewinkel* újságíró vezetésével.

A könyvtár „harmadik helyként” szenvedte meg leginkább a járványt. A második lezárás előtt is korlátozták a helyiségek használatát, de 2020 őszén újra

le kellett mondani minden rendezvényt. A központi könyvtárban 2020 szeptemberében újonnan megnyílt *MachBart* is bezárták, melyet a 3D-s technológia elsajátítására, videók, hanglemezek és diák digitalizálására, videók és zene készítésére hoztak létre.

A Duisburgi Városi Könyvtárban 2020 februárja óta négy munkatárs azzal foglalkozik, hogy a közösségi projektek társadalmi kapcsolattartójaként fejlessze a kerületi könyvtárakat az oktatás, a szociális ügyek, az interkulturális szolgáltatások és a fenntarthatóság területén. A kapcsolódó eredmények:

- önkéntesekkel tanulást és olvasást segítő projekteket indítottak a hátrányos helyzetű családok és a bevándorlók gyermekeinek;
- a felnőttoktatási központtal együttműködve a felnőttek írás-olvasási készségeit is fejlesztik a fiókkönyvtárakban;
- a *Café Deutsch*ban rendszeresen találkozhatnak a bevándorlók, az idősek, önszorgató csoportok, szakosok stb.;
- az önkormányzattal együttműködve két kerületi könyvtár belső udvarán, illetve emeletén magaságyást helyeztek el;
- három kerületben mag-megosztó projekt indult (gyümölcs-, zöldség-, gyógynövény- vagy virágültetéshez);
- a *Környezetvédő gyerekek* lakókörnyezetükben foglalkoznak a környezetvédelem és a fenntarthatóság különböző kérdéseivel;
- a *Fairteiler* (méltányos elosztás) szolgáltatás a szociálisan rászorulóknak szól, melynek során adományokat lehet átvenni a kerületi könyvtárakban.

A közösségi projektek hatékonysága döntően attól függ, hogy a Covid19-járvány után mikor lesz újra lehetséges a helyiségek korlátlan használata.

A könyvtár 2020-ban új számítógépes rendszert vezetett be (a nyílt forráskódú *Kohán* alapuló *LMSCloudot*) a húsz éve használt *BIBDIA* felváltására. A sikeres migráció és a könyvtárosok felkészítése után a platform április 6-án vált élessé a használók számára, online beiratkozási és díjfizetési funkciókkal.

A láthatóság és eredményesség érdekében a Duisburgi Városi Könyvtár az év elején stratégia készítésébe is fogott, amely meghatározza a következő öt-tíz év munkájának irányát. Azok a kreatív ötletek és konkrét intézkedések, melyeknek gyakorlati megvalósítását az ismételt lezárások akadályozták, szintén beépülnek a stratégiai folyamatba.

(Murányi Lajos)

Lásd még 212, 215, 216, 240, 242, 252

Komplex intézmények

Lásd 241

Tudományos és szakkönyvtárak

214/2021

MARTIN-KONLE, Claudia: Vom Teilen der Ströme auf dem Weg zu Information und Quellen : sieben auf einen Streich : die Lesesäle Unter den Linden In: Bibliotheksmagazin. – (2021) 2., p. 31–38.

Az információ- és dokumentumfolyam elosztása – hetet egy csapásra: az Unter den Linden olvasótermeiről

Általános tudományos könyvtár; Átépítés; Könyvtárépület -tudományos és szakkönyvtári; Különgyűjtemény; Olvasóterem

A Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) két épületének az olvasótermei az információkhoz, a dokumentumokhoz és tájékoztatási szolgáltatásokhoz való hozzáférésre helyezik a fő hangsúlyt. A több évtizedig tartó felújítás után ez immár újra igaz az *Unter den Linden*en levő, nagy hagyományokkal rendelkező épület egészére is. A történeti kutatásokat szolgáló, hét olvasóteremmel rendelkező tudományos könyvtár a modernitás tudományos könyvtáraként működő *Potsdamer Straße*-i épület kiegészítőjeként határozza meg magát. Az *Unter den Linden*re való beköltözés 2020 végén fejeződött be. Az utolsó időszakban sok türelemre volt szükség minden érintett részéről, mert a költözést műszaki problémák és a világjárvány hátráltatták. A régit az újjal ötvöző olvasóhelyek kínálata lenyűgöző: három szinten 660 olvasó dolgozhat (egyéni munkaállomásokon, lefoglalható kutatói munkaállomásokon, kabinokban és csoportmunkaszobákban). Az épület kritikus részein útbá igazító feliratokat és szórólapokat helyeztek el, illetve több tájékoztató pontot is létrehoztak.

Az első szinten, az előcsarnok és a társalgó után a könyvkiadó és a beiratkozás, balra pedig a 24 munkaállomással rendelkező információs központ, illetve négy üvegezett csoportos munkaszoba található. (A korábbi katalógus- és bibliográfiai központok helyén az elmúlt években mindkét házban információs központok lettek, amelyek elsősorban az online kataló-

gusokban, adatbázisokban és világméretű keresési rendszerekben való időigényes és összetett keresésben segítenek.)

Széles lépcső vezet az *Általános olvasóterembe*. A két szintet felölelő helyiség egy áttetsző falú kocka, melyet *Hans Günter Merz* álmódott meg az eredeti, elpusztult kupola helyére, 245 munkaállomással. A bejárati szintről is megközelíthető a *Ritkaságok olvasóterme*, mely a megmaradt oszlopsort és az egyetemi könyvtár egykori olvasótermének fülkét is megtartotta. Itt az érdeklődők bepillantást nyerhetnek a régi és ritka nyomtatványok mintegy 265 000 kötetes különgyűjteményébe (bibliofil kincsek, XVI. és XVII. századi nyomtatványok, XX. és XXI. századi művészi kivitelű könyvek, hat évszázad értékes kötetéi, pergamenre nyomtatott könyvek és hírességek magánkönyvtárai, 300 000 egylapos nyomtatvány, röplapok és színlapok). A 48 olvasóhelyhez több mint 46 000 kötetes kézikönyvtár tartozik.

A *Hírlapolvasó* a bejárati ellenőrzőpont mögött jobbra van, több mint 8300 papíralapú és 120 000 mikrofilmen (vagy mikrolapon) olvasható hírlappal. A 240 000 kötetes nyomtatott kínálatot folyamatosan növekvő számú elektronikusan elérhető cím, adatbázis és digitalizált lap egészíti ki. Az olvasóterem 56 férőhelyes, és 6 mikrofilm-szkennert áll a kutatók rendelkezésére.

A *Zenei olvasóterem* a jobb oldalon, az első szinten érhető el: a kétszintes olvasó az egykori bölcsészettudományi, majd zenei olvasóterem helyére került. Az SBB egyedülálló zenei gyűjteménye kb. 68 000 kéziratot és 500 000 nyomtatott kottát számlál, a kézikönyvtár 18 000 kötetes. Online kutatóállomások, zenehallgatásra kijelölt fülkék, mikrofilm-olvasók, szkennerek és nem utolsósorban szakértő munkatársak állnak a kutatók rendelkezésére, továbbá egy elektromos zongora is használható az emeleten.

A második emeletre, az egykori természettudományi olvasóterem helyére került a 16 férőhelyes *Gyermek- és ifjúsági irodalom olvasóterme*. A szakirodalmi kézikönyvtár 8000 kötetes; az állomány, amely a gyermek- és ifjúsági könyvek mellett kisnyomtatványokat, eredeti illusztrációkat és hagyatékokat is magában foglal, csak helyben használható. Az analóg média mellett gyerekkönyv-alkalmazások is elérhetőek, amelyekhez a pultnál táblagépet biztosítanak. Balra kapott helyet a rendkívül elegáns *Kézirat-olvasóterem*. A gondosan felújított régi asztaloknál levő 24 munkaállomáson túl egy külön helyiség is rendelkezésre áll szemináriumi csoportok számára. A 30 000 kötetes kézikönyvtár többek között segédle-

teket, repertóriumokat, jegyzékeket tartalmaz; a több mint 1000 hagyaték és 300 000 kézirat a *Kalliope* adatbázisban kereshető. (A terjedelmes kiadói archívumokat és a hagyatékok egy részét a Potsdamer Straßén őrzik, de az Unter den Lindenen szolgáltatják őket szigorú biztonsági előírások mellett.) Joggal várja el minden tudós az intenzív szakmai támogatást, emiatt az osztály dolgozóinak szobáit a közelben helyezték el.

Átellenben található a felújított *Térkép-olvasóterem*. A napjainkban megszokott térképes hálózati szolgáltatások és a napi tájékozódást segítő navigációs eszközök miatt a szolgáltatások köre nem korlátozódik a régi térképekre, jelen van az új, digitális anyag is. Speciális, nagy méretű eszközökön lehetőség van azonnali és megrendelésre történő szkennelésre. Gazdag, területi és rendszertani szempontok szerint osztályozott szakirodalom segíti a térképekkel való munkát az olvasóteremben.

(Murányi Lajos)

Lásd még 201, 207, 208, 231, 235, 236, 237, 244, 250, 251, 254

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 212, 246

Iskolai könyvtárak

215/2021

BORNER, Julia: Eine Bibliothek macht Schule : Erfolgsmodell »Schulmediotheken als Stadtbibliotheks-Filialen«. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 4., p. 180–185.

Egy iskolateremtő könyvtár: „Az iskolai médiatékák mint a városi könyvtár fiókjai” programjának sikeres modellje

Együttműködés -helyi; Fiókkönyvtár; Használók képzése -iskolában; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai könyvtár; Városi könyvtár

Németországban az iskolai könyvtárak (médiatékák) gyakran egymástól elszigetelten működnek, teljesítményük nagyban függ a tanárok és a szülők elkötelezettségétől. A több mint 100 ezer lakosú Gütersloh iskolai könyvtárai ezzel szemben a városi könyvtár

(nem nyilvános) fiókkintézményei, nyitvatartásukat a tanulók létszámához igazítják. A tanulók ingyenes olvasójegyükkel az iskolai és a városi könyvtárat is látogathatják.

2004-ben Güterslohban a korábbi iskolai könyvtári munkacsoport iskolai könyvtári team néven alakult újjá. A team oktatási partneri együttműködési szerződést kötött a helyi iskolákkal, a városi könyvtárral és a várossal mint fenntartóval. Mindhárom résztvevőnek megvannak a kötelezettségei: az iskolák bevonják a médiatékákat az oktatás tervezésébe, mozgósítják a szülőket, támogatják a beszerzéseket, koordinátort biztosítanak, népszerűsítik a szolgáltatást, termet bocsátanak rendelkezésre; a városi könyvtár elvégzi a gyarapítást és gondozza a gyűjteményt, gondoskodik a szakszemélyzetről és annak továbbképzéséről, rendezvényeket szervez az olvasás támogatása és a médiakompetencia fejlesztése érdekében; a város pedig fedezi a személyzeti költségeket, a számítógép-beszerzés, a hálózati kapcsolat és a feldolgozás kiadásait. Az iskolai könyvtári team hat főből áll (4,4 teljes állás). A nagyobb iskolákban önkéntesek is segítik a könyvtári munkát. Sok feladat hárul az ún. médiakoordinátorokra, akik a tantestület és a médiatéka közötti kommunikációt segítik. A gyarapítási költségvetéshez a családok is hozzájárulnak, tanévenként és diákonként 1 euróval. A költségvetést különböző támogatások egészítik ki.

A médiatékák két fő feladata az olvasás támogatása és a médiakompetenciák fejlesztése. Ide tartozik a tanulók olvasási készségeinek és szövegértésének fejlesztése is, ami egy könyvtárpedagógiai tanterv szerint folyik. Rendezvényeket minden korosztály számára szerveznek: bemutatják a könyvtárat, gyakoroltatják az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt, és kedvet csinálnak az olvasáshoz. Ötödik és hatodik osztályban is az olvasásra motiválás áll a középpontban, amihez az információkeresési készségek és a könyvtárközi kölcsönzési tudnivalók elsajátítása társul.

Az oktatás digitalizálása során a médiatékák egy része különböző eszközöket kapott (tableteket, okostáblákat stb.), hogy technikai felszereltségük azonos legyen a tantermekével. A médiatékák így kedvelt tanulási helyszínekké válhattak, analóg és digitális értelemben egyaránt. A könyvtárosok mindenben támogatják a tanárok munkáját.

Az iskolai könyvtárakban az olvasásnépszerűsítés különböző formákban zajlik. 2008 óta folyik az „olvasó cserkészek” program, amelynek során hetedik osztályos kortól a gyerekek tartanak könyvajánlókat

egymásnak. Nyaranta olvasóklubot és felolvasási versenyt rendeznek. A tanulók olvasási teljesítményét egyéni, osztály- és iskolai szintű programokkal igyekeznek fejleszteni. Hasonló hangsúlyt kap a média-kompetenciák oktatása különböző rendezvények keretében. Hat iskolában adományokból professzionális videófelszerelést szereztek be, amelyet felhasználva kreatív digitális programokat tudnak szervezni. (Ez kapóra jött a pandémia idején.) A könyvtárosok adják a technikai támogatást az osztályokban szervezett filmes programokhoz is. A következő cél egy olyan egységes szolgáltatási kínálat kialakítása, amely minden iskolában rendelkezésre állhat majd.

Az iskolai könyvtárak az oktatás partnerei, szervesen integrálódtak az iskolák életébe. Tevékenységük értékes és nélkülözhetetlen minden iskolatípusban.

(Hegyközi Ilona)

216/2021

WILDEISEN, Sarah: Immer dranbleiben : Schulbibliotheken in Berlin. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 4., p. 196–199.

Nem szabad feladni: iskolai könyvtárak Berlinben

Egyesület -könyvtári -regionális; Együttműködés -helyi; Iskolai könyvtár; Könyvtári hálózat; Módszertani központ; Városi könyvtár

Berlin iskolai könyvtárai sokszínűek: vannak újonnan létesültek, és számos iskolai könyvtárat bezártak az utóbbi időben. Egyes iskolai könyvtárakat a foglalkoztatási központok által kiközvetített közmunkások működtetnek. Az iskolák vezetésének hozzáállásán sok múlik, továbbá azon is, van-e egy-két elkötelezett tanár a testületben. Egyelőre még kivételt jelentenek azok az iskolák, ahol biztosítják a könyvtárosi álláshelyet, illetve ahol a közkönyvtárak gyűjteménnyel vagy személyzettel támogatják az iskolai könyvtárat (pl. Spandauban az iskolai könyvtárak a városi könyvtár fiókkönyvtárai; Berlin-Mitte kerületben 15 iskolai könyvtár kooperál az állomány frissítése, a munkatársak kiválasztása és alapképzése terén; Treptow-Köpenickben iskolai könyvtári koordinációs központ működik).

Berlin tizenkét kerületében egy-egy kisebb városnak megfelelő számú népesség él. A kerületek autonómiája mellett a város egészét érintő kérdésekben a szenátus dönt. Az iskolák az oktatási, a könyvtárak a kulturális területhez tartoznak, az iskolai könyvtá-

ráért általában az oktatási terület felel. Nyugat- és Kelet-Berlinben az újraegyesítés előtt eltérő volt az iskolai könyvtárak helyzete: Nyugat-Berlinben a közkönyvtárak fiókkönyvtáráiként működtek, Kelet-Berlinben viszont a sűrű gyermekkönyvtári hálózat miatt nem volt szükség iskolai könyvtárakra. Az 1990-es évektől sok könyvtárat bezártak, miután az iskolai könyvtárak az iskolák fenntartásába kerültek. Voltak eredeti megoldások is, például bibliobuszokat is bevetettek az iskolai könyvtári ellátásban.

Az iskolai könyvtárak ügye gyakran felmerül a szakmai vitákban. Több mint tíz éve (2013 óta egyesületi formában) létezik a régió iskolai könyvtári munkaközössége (*Arbeitsgemeinschaft Schulbibliotheken Berlin-Brandenburg e.V.*), amely iskolai könyvtári portált is indított (www.schulmediathek.de). A munkaközösség gondolatát a PISA 2000 felmérés tanulságai hívták életre. Évente rendeznek konferenciákat, versenyt hirdetnek *Az év iskolai könyvtára* cím elnyerésére, továbbképzéseket tartanak a tanárok továbbképzését szervező központ bevonásával. A munkaközösség tevékenysége felöleli a tapasztalatszeresét, a kölcsönös támogatást, különböző szabályozó dokumentumok (pl. normatívák) megfogalmazását. A helyi választások alkalmával a pártok figyelmét is felhívják az iskolai könyvtárak problémáira. Ennek eredményeként a szenátus 2016. évi megalakulásakor bekerült a koalíciós megállapodásba, hogy az iskolai könyvtári gyűjtemények fejlesztéséhez és működtetéséhez megfelelő finanszírozásra, személyzetre, információtechnológiai megoldásokra és tanácsadásra van szükség. Ezek a területek lettek a munkaközösség által kidolgozott fejlesztési koncepció elemei is. Egy felmérés szerint jelenleg a berlini iskolák közel felében nincs iskolai könyvtár. Az iskolai könyvtárak elismertsége ugyanakkor nő (ezt mutatják a különböző díjak, pl. *Az év iskolai könyvtára*, innovációs díj). 2020-ban a berlini könyvtárak fejlesztési tervébe bekerültek az iskolai könyvtárak is mint együttműködő partnerek. A berlini képviselőház a 2020/2021-es költségvetési évre 500 ezer euró támogatást ítél meg az iskolai könyvtáraknak, többek között egy kompetencia-központ létrehozására.

(Hegyközi Ilona)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 203, 210, 211, 213, 243

Állomány, állományalakítás

217/2021

DINOTOLA, Sara: Offerta editoriale e collezioni bibliotecarie : uno studio comparato. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 2., p. 387–424.

Res. angol nyelven

Könyvkiadói kínálat és könyvtári gyűjtemények: összehasonlító elemzés

Állomány használata; Állományelemzés; Kölcsönzés; Könyvkiadás; Közművelődési könyvtár

A cikk új módszertani megközelítést kínál a köz-könyvtári állományelemzéshez azzal a célkitűzéssel, hogy a bibliográfiai és a gyűjtemény használatával kapcsolatos adatokat kevésbé önreferenciális és sokoldalúbb módon legyünk képesek értelmezni, valamint javítani tudjuk a gyűjteményfejlesztési és -szervezési gyakorlatokat. E megközelítés alapját két, szorosan összekapcsolódó elemzési szint képezi. Az első szintet több könyvtár gyűjteményeinek mennyiségi és minőségi összehasonlító elemzése jelenti, a középpontban a gyűjtemények méretével és megkülönböztető jellemzőivel, a kiadók, a témák, a dokumentumtípusok, az egyes kötetek mélységi szintjei és a használati mutatók szerint.

A második elemzési szint ezzel szemben a könyvtári gyűjtemények és a kiadói kínálat összevetésén alapul, ebben az esetben is mennyiségi (a könyvtárak által beszerzett könyvek száma, publikált könyvek száma), minőségi (témák, dokumentumtípusok, Conspectus-szintek), valamint használati (kölcsönzések és eladások) szempontok figyelembevételével.

A tanulmány bemutatja e módszertani keret első, kísérleti alkalmazásának eredményeit két olaszországi könyvtári rendszer 26 köz-könyvtárának állományrész-elemzése során, a könyvtári gyűjteményeket a

könyvkiadói termékkel is összehasonlítva a vizsgált területen (Dewey-féle tizedes osztályozás szerinti 300-as csoport, azaz társadalomtudományok, szociológia és antropológia).

(Autoref.)

218/2021

POLCHOW, Michelle: Exploring perpetual access. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 107–113.

Az elektronikus dokumentumok örökös hozzáféréséről

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Megőrzés; Nemzetközi helyzetkép; Szerzői jog

A tudományos kutatás egyre jobban támaszkodik az e-forrásokra mint alapértelmezett formátumra, de az örökös hozzáférés (*perpetual access*) biztosítása még tisztázatlan. Sok az új hozzáférési kezdeményezés, de nem belátható, hogy ezek képesek-e eleget tenni a tartós hozzáférés kívánalmának. A könyvtáraknak a szellemi tulajdon védelme, a szerződések és a technológiai problémák, valamint a nyílt hozzáférésű tartalmak között kell navigálniuk. A Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézetének (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) keretrendszer, a Nemzeti Digitális Platform (*National Digital Platform, NDP*) módszert nyújt arra, hogy felmérjék az egyesült államokbeli könyvtárak digitális kapacitását a szoftveres alkalmazásokkal, a szociális és technikai infrastruktúrával, valamint a személyzet szakértelmével kapcsolatban.

Az előfizetés lemondása utáni örökös hozzáférés akkor lehetséges, ha a licencszerződés tartalmazta a könyvtár örökös hozzáférési feltételeinek kikötését az előfizetett tartalmakra. A Kaliforniai Egyetem esetében rögzítették, hogy a forgalmazó platformján keresztül kell biztosítani a hozzáférést, így már csak a kérdéses címetek és a lefedett időszakokat kellett tisztázni, ami a forgalmazó- és csomagváltások miatt nehézséget okozott. Az Észak-coloradói Egyetem által kötött szerződés értelmében ellenben a forgalmazó szabhatta meg az archivált anyagok átadásának formátumát, ami egy pendrive elküldését jelentette,

az egyetem így jobb technikai megoldás hiányában egyelőre könyvtárközi kölcsönzéssel oldja meg a hozzáférés biztosítását. Az e-források beszerzésére vonatkozó helyi szerződések megfogalmazásában 2014 óta a *Liblicence*-modell nyújt segítséget.

A nyílt hozzáférés a kiadói gyakorlatban is egyre népszerűbb, a jövőbeli elérés biztosítása azonban sajátos kihívásokkal jár. Amíg a nagy kutatóintézetek „Olvasd és publikálj” (*Read and Publish*) típusú megállapodásokat köthetnek, a kisebb intézetek számára, ahol nincsenek publikáló szerzők, ez nem kifizetődő. Helyette érdemes lenne „Olvasd és archiválj” (*Read and Archive*) megoldást bevezetni, hogy a(z eredetileg) nyílt hozzáférésű tartalmakat később is elérhessék. A nyílt hozzáférés egyéb formáinak tartós megőrzésével is foglalkozni kell: nem működik megfelelően a helyi, regionális és állami szintű jogszabályok és rendelkezések verziókövetett megőrzése, a honlapon történő publikálás efemer jellege miatt a nyomtatott anyagokhoz képest egyre több tartalom vész el.

Az örökös hozzáférés támogatására számos kezdeményezés indult. Ilyen a *Harvard Library Innovation Lab* által fejlesztett *Perma.cc*, valamint a szövetségi kormányzati források elérését biztosító *PURL*-rendszer. A könyvtárosok szakmai fejlődésének támogatására a *NASIG (North American Serials Interest Group)* digitális megőrzési bizottsága (*Digital Preservation Committee*) egy 2019. évi felmérés nyomán oktatóanyagot állított össze a digitális megőrzésről, amely a licenctárgyalásokra is kitér. A Kongresszusi Könyvtár pedig az *Őrzők nyilvántartását (Keepers Registry)* kínálja a könyvtárosoknak, amelyből kiderül, hol őrzik egy adott folyóirat archív (digitális) példányait. (A közelmúltban a nyilvántartást átvette a Nemzetközi ISSN Központ.) Helyi könyvtári szinten a megőrzés biztosítására a legjobb megoldás a licenccmegállapodás; a folyamatba harmadik félként olyan regionális, nemzeti és konzorciumi szereplők kapcsolódhatnak be, mint a *LOCKSS*, a *CLOCKSS* és a *Portico*.

Az USA alkotmányának 108. paragrafusa szerint a könyvtárak és a levéltárak meghatározott esetekben, archiválási, pótlási és szolgáltatási céllal használhatják a szerzői joggal védett anyagokat. Ennek jóhiszemű értelmezése a könyvtárak 2018. évi kezdeményezése az ellenőrzött digitális kölcsönzésről (*Controlled Digital Lending, CDL*), amelynek célja, hogy korszerűsítse a szerzői jog által védett anyagok digitális környezetben történő kölcsönzését. Bár a kölcsönzés és a megőrzés tipikusan eltérő könyv-

tári funkciók, a hozzáférés kapcsolódik a digitális megőrzéshez. Ennek bizonyítéka, hogy miközben a Covid19-pandémia idején az egyetemi könyvtárakban a nyomtatott források elérhetetlenek voltak, két nagy archívum, a *HathiTrust – Emergency Temporary Access Services* és az *Internet Archive – National Emergency Library* a CDL-elvek gyakorlásával példátlan hozzáférést biztosított a jogvédett digitális tartalmakhoz a kutatás és az oktatás támogatására. (Az *Internet Archive*-ot a korlátlan hozzáférést utóbb beperelte az *Authors Guild* és az *Association of American Publishers*.)

A formátumok növekvő száma nemcsak a hozzáférést, hanem a megőrzést is befolyásolja, ezzel összefüggésben nő az igény az e-könyvek, az adategyüttesek és a streamelt média örökös elérése iránt. A felsőoktatási könyvtárakat tömörítő *Academic Libraries Video Trust* kezdeményezte, hogy az USA szerzői jogi törvénye alapján legyen lehetséges az audiovizuális média örökös hozzáférhetősége is.

Az NDP egyik mutatója a munkatársak szaktudása. Az elektronikus forrásokat kezelő könyvtárosok szakmai kompetenciái közé tartozik a vezetői szerep és a több részleget átfogó kommunikáció. Az örökös hozzáférés lehetőségeinek felkutatásában emellett kulcsfontosságú a licencc és a jogi keretek, valamint a szerzői jog és a méltányos használat (*fair use*) ismerete.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Állományvédelem

219/2021

HOOPER, Lisa K.: Microfilm collection condition assessment : an experiential report. – Bibliogr. In: Collection management. – 46. (2021) 2., p. 157–169.

A mikrofilmgyűjtemények állapotfelmérése: jelentés gyakorlati tapasztalatok alapján

Állományvédelem; Mikrofilm

Mivel biztosítják az egyenlő hozzáférést olyan ritka és különleges dokumentumokhoz, amelyek megtekintéséhez korábban jelentős forrásokra volt szükség, a mikrofilmgyűjtemények hamar a felsőoktatási könyvtárak állományfejlesztésének szerves alko-

tóelemeivé váltak. Népszerűségük archív anyagok szolgáltatási példányaiként, helytakarékosságukból és tartósságukból kifolyólag egészen a XXI. század első évtizedéig kitartott, a könyvtárakon belül pedig teljes szervezeti egységek jöttek létre a mikrofilmek őrzésére, állományvédelmére és szolgáltatására. Ahogy azonban a digitalizálási eljárások és normák fejlődtek, az internet elérése pedig mindennapi életünk szerves részévé vált, a mikrofilm meghatározó szerepe hamar elhalványult, csakúgy, mint a hordozó megőrzésére és állományvédelmére vonatkozó intézményesült tudás és szakértelem nagy része. Sok könyvtárnak, amely kisebb, ám kétségtelenül értékes mikrofilmgyűjteménynek ad otthont, alapszinten el kell látnia gyűjteménye őrzését és állományvédelmét, noha a témában ajánlásokat adó legújabb szakirodalmat már nem szerezte be. A jelen tanulmányban közölt információk és tapasztalatok időszerű kortárs perspektívát nyújtanak egy átfogó mikrofilm-állapotfelmérési projekt elvégzéséhez.

(Autoref.)

220/2021

RED'KINA, Natal'â Stepanovna: Mirovye tendencii razvitiâ veb-arhivov bibliotek. – Bibliogr. In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2021) 1., p. 99–114.

Res. angol nyelven

Webarchívum-fejlesztési tendenciák a világ könyvtáraiban

Együttműködés -nemzetközi; Felmérés; Honlap; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Web

A világháló a kultúra és az ismeretek legnagyobb, folyamatosan bővülő tárháza. Míg 2006-ban a *Netcraft* internetes szolgáltató adatai szerint 96,8 millió honlap volt, 2018-ra számuk 1805 millióra nőtt, 2020-ra viszont 600 millióval csökkent. A honlapok tartalmának a következő nemzedékek és a kutatók számára történő megőrzésére több szervezet (pl. *Internet Archive* – <https://archive.org/>; *International Internet Preservation Consortium*, IIPC – <http://netpreserve.org>) kezdeményezte az archiválást. Az IIPC több mint 45 ország intézményeit fogja össze. A honlapok kiválasztása tematikus, doménfüggő és időbeli archiválási alapelvek alapján történik, a másolatok gyűjtéséhez, tárolásához és elérhetővé tételéhez nyílt forráskódú eszközöket használnak (*Heritix*, *Open Wayback*).

A webarchiválás problémái:

- A honlapok megőrzéséhez nem létezik pontosan megfogalmazott hibajavítási eljárás, amit a honlapok dinamikus jellegével magyaráznak (az ellenőrzéshez a *JavaScriptet* vagy az *Adobe Flasht* használják). A *Webis Web Archive 2017* archívumából egy kutatócsoport 10 ezer honlapot vizsgált meg. Az archiválás során észlelhető hibákat öt csoportba sorolták: hibaüzenet, felugró ablakok, főleg reklámokat tartalmazó oldalak, CAPTCHA „kérdés-válasz” típusú teszt (annak megállapítására, hogy a felhasználó ember vagy számítógép) és letöltési indikátorok.
 - Problémát jelent az archivált források hitelessége, mivel a tartalom jogosulatlan módon megváltoztatható. Gyakori bűncselekmény a hamisítás, amelynek során a tartalmat rosszindulatú felhasználók és műveletek módosítják.
 - A webarchiválással és digitális könyvtárakkal (*Web Archiving and Digital Libraries*, WADL) foglalkozó, évenként tartott szemináriumok anyagai még számos egyéb problémát tárnak fel, mint például az online információk arányának növekedése, a technikai és intellektuális szempontból egyaránt bonyolult tartalom, a webtartalom efemer jellege, a változó technológiák stb. A 2019. évi szeminárium célja a webarchívumok és az elektronikus könyvtárak integrálásának (azaz a digitális források teljes élettartamát jellemző szempontoknak), továbbá a nem hagyományos források (kutatói és kormányzati adatok, háromdimenziós objektumok és a digitális online művészet) archiválási folyamatainak és eszközeinek a tanulmányozása volt.
- A kulturális, tudományos és történelmi örökség megőrzése érdekében a világ sok könyvtárában indulnak projektek a saját archiválású webes források adatbázisba rendezésére vagy webarchívum-gyűjtemények kialakítására. Egy 2017. évi kutatás szerint jelentős növekedést mutatnak a projektekben részt vevő, különböző szervezeti-jogi formájú intézmények kezdeményezései, miközben az archivált adatok száma az interneten publikált adatok számához képest elenyésző. A könyvtárak megosztják egymással a webarchívumok létrehozásával kapcsolatos tapasztalataikat, valamint képzést biztosítanak a szakembereknek. A cikk erre példaként az Országos Széchényi Könyvtár webarchiválási tréningjeit említi. 2009-ben 16 nemzeti könyvtárat kérdeztek meg az interneten keresztüli archiválási tevékenységükről. A válaszok szerint a nemzeti könyvtárak azt feltételezték, hogy kezdeményezéseik használat-

ja a ráfordítást, továbbá hogy a könyvtárra terhelt kiadások meghaladják az érdekelt felek kiadásait. A résztvevők különböző módokon (jogi úton vagy szerződéses politiká révén stb.) igyekeznek a kockázatokra reagálni. Tíz év elteltével 25 könyvtár webarchívumának elemzése a projektek számának jelentős növekedéséről, a keresési és elérési lehetőségek bővüléséről tanúskodik. Példaként a cikk 9 nemzeti könyvtár (német, izlandi, brit, walesi, ír, svéd, ausztrál, új-zélandi és a Kongresszusi Könyvtár) webarchiválási gyakorlatát mutatja be. A Jelcin Elnöki Könyvtárban 2017-ben indult az oroszországi szervezetek és intézmények honlapjainak archiválása. A webarchiválás foglalkozó nagykönyvtárakhoz kisebb, a helyi örökségek megőrzésében érdekelt közkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak is csatlakoznak. A közös projektekre példa az *End of Term*, az elnökválasztási időszakok anyagainak négyévenkénti archiválása az Egyesült Államokban. A Columbia Egyetem (USA) és partnerei együttműködésében több webarchívum épül, például a *Modern zeneszerzők*, az *Építészet, urbanizáció és fenntartható fejlődés*, a *Webes képregények*, továbbá a *Kelet-Európa és a volt Szovjetunió*.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 218, 229, 255

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

Lásd 196, 208, 214, 223, 250, 251, 254

Raktározás

Lásd 201, 214

Feldolgozó munka

221/2021

CUNA, Andrea – ANGELI, Gabriele: Improving the effectiveness of subject facets in library catalogs and beyond : a MARC-based semiautomated approach. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 2., p. 506–532.

A tárgyi fazetták hatékonyságának növelése a könyvtári katalógusokban és azokon túl: MARC-alapú félautomata megközelítés

Feldolgozó munka; Formátum-gépi; Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere; Központi szolgáltatások; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tárgyszó; Tézaurusz; Vétületes osztályozás

A könyvtári katalógusokban való hatékony keresés és böngészés sokszor kihívást jelent a használóknak, mivel általában nem igazán jártasak a MARC felépítésében, illetve a tárgyszavak és osztályozási jelzetek világában. A webes keresőmotorok mintájára használati elvárás, hogy a katalógusok egyetlen keresésre/böngészésre is találatokat adjanak az összes könyvtári forrásból. E kihívásra válaszul jelentek meg a *discovery*-szolgáltatásnak is nevezett újgenerációs könyvtári katalógusok, amelyek egyetlen keresőmezőt biztosítanak, és több forrás központosított indexe révén különböző adatbázisokból és platformokból származó találati halmazt adnak. A *discovery*-eszközök másik standard képessége a fazettás navigáció vagy keresés (más néven irányított keresés), amely segít a használóknak a lekérdezést követően szűkíteni a nagy találati halmazokat. A szerzők mellett érvelnek, hogy a hatékony feltáró kereséshez (*exploratory search*) elengedhetetlen a fazettás osztályozási rendszer alkalmazása. A nagy adatmennyiségek miatt a feladat emberi és gépi közreműködést igénylő félautomata megközelítést igényel.

Az angolszász könyvtárakban széles körben alkalmazott *Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszere* (*Library of Congress Subject Headings*, LCSH) a kulcsszavak helyett tárgyi hozzáférési pontokat kínál, ám bonyolult prekoordinált szintaxisa, valamint inkonzisztens és töredezett utaló- és kereszthivatkozás-rendszere nem könnyíti meg a tárgyszavak tematikus, fazettás csoportképzését. Több megközelítés is született e probléma megoldására. Az egyik az OCLC és a Kongresszusi Könyvtár által kidolgozott FAST (*Faceted Application of Subject Terminology* – tárgyi terminológia fazettás alkalmazása), amely egy, az LCSH alapján készített általános felhasználású, enumeratív, fazettás tárgyszósótár, egyszerűsített szintaxissal és alkalmazási szabályokkal, melyet eleve webes keresőmotorokhoz hasonló környezetben való használatra terveztek. Az LCSH tárgyszavait nyolc (egymást kizáró) központi kategóriára, fazettára osztották (személynevek, testületi nevek, földrajzi nevek, események, címek, időszakok, té-

mák, valamint forma/műfaj), a több helyre is besorolható tárgyszavakat szétbontva, valamint mindegyik fazettát az annak megfelelő MARC 6XX kóddal (pl. személynév: 600-as mező, műfaj/forma: 655-ös mező és így tovább) ellátva. Az LCSH–FAST konverzióra a *FAST Converter* használható, de számos szolgáltatótól és a *WorldCat*ből is importálhatók FAST-ot használó rekordok.

Egy másik megközelítés az *Endeca Guided Navigation*, amely korszerű kereső- és navigációs technológiát (pl. relevancia-rangsorolást, fazettaképzést, automatikus szövegjavaslatokat) alkalmaz. Az Észak-karolinai Állami Egyetem (NCSU) könyvtárának katalógusa az elsők között adaptálta az Endeca megoldását. A háromféle keresési mód („üres”, kulcsszavas és összetett) mindegyike a téma áttekintését segítő fazettákat ad a találati oldalon, fokozatos szűkítést téve lehetővé. Az Endeca kilenc fazettára bontja az NCSU katalógusának tárgyszavait a navigálás elősegítéséhez. Némi hátrányt jelent, hogy a témák és altémák nincsenek hierarchikusan rendszerezve, így a keresések nagyszámú találati halmazzal járnak.

Egy harmadik potenciális megközelítés *Anderson és Hoffman* nevéhez fűződik (2006), amely az LCSH-t teljes mértékben fazettás szintaxissal látná el, ily módon ösztönözve a posztkoordinált egyelemű fogalmak használatát, melyek egyértelmű szintaktikai szabályok szerint kombinálhatók, hogy egyetlen fazettás *stringet* hozzanak létre. Ennek viszont a MARC-nak megfelelő implementációja túlságosan munkaiigényes, akár kivitelezhetetlen lenne, hiszen adott esetben olyan logikai kapcsolatokat is le kellene írni, amelyeket az eredeti rekord nem tartalmazott.

Jelenleg az LCSH a legelterjedtebb tárgyszórendszer világszerte; az egyes tárgyszavak autorizált formája a Kongresszusi Könyvtár tárgyi authority-állományán (*Subject Authority File*, SAF) alapul. Az SAF célja kettős: egyrészt biztosítja a fogalmak konzisztenciáját, másrészt feltünteti a katalógusban a fogalmak közötti relációkat az utaló mezők (*tracing fields*) és az autorizált fogalmak közötti kapcsolatokat jelölő hivatkozások (*reference note fields*) segítségével. Az LCSH már említett hiányosságai miatt azonban a tárgyszórendszer híján van a valódi fazettáknak és alfazettáknak, valamint az egyértelműen meghatározott szemantikai és szintaktikai relációknak. Az automatikus konverzió szempontjából további kihívást jelentenek az összetételes fogalmak, ugyanis ahhoz, hogy ember és gép egyaránt értelmezni tudja, le kell bontani őket a tágabb és szűkebb fogalmi kapcsolatrendszerbe illeszkedő rendszavakra, illetve

módosítókra. (A cikk az anglikán templomépületek példáját hozza, amelyben a *templomépületek* a rendszó, és az *anglikán* a módosító.) Ugyan számos módszert kidolgoztak már a kifejezések automatikus kinyerésére, a könyvtáros szakértelme még mindig nélkülözhetetlen. A korlátai ellenére az SAF páratlan adatkészlete alkalmas arra, hogy kifejezéseket és relációkat tartalmazó tudásbázisként működjön, melynek származtatott fogalmaiból a böngészést elősegítő fazetták állíthatók elő.

A MARC 650-es mezője a forrás témájának elsődleges leírója, ám a nem-tematikus tulajdonságok és az összetett kifejezések, illetve a mező szegényesen kódolt szerkezete nem kedveznek a gépi érthetőségnek, különösen amikor fazettás keresésről van szó. Az erre a problémára adott válaszok egyik példája a Művészeti és Építészeti Tezaurusz (*Art and Architecture Thesaurus*) kontrollált szótára, amely a fogalmakat „hierarchiának” nevezett homogén osztályokra bontja, amelyeket nyolc alapvető fazetta szerint oszt fel. A teljes kompatibilitás az LCSH-val azonban csak egy új MARC-mező, a 654 *Tárgyszó, fazettás tematikus kifejezés* (*Subject Added Entry-Faceted Topical Terms*) bevezetésével vált elérhetővé. Ezáltal már lehetséges az összetett szavakból álló fogalmak lebontása és exportálása.

Összefoglalva elmondható, hogy a cikk jól példázza, hogy a használói elvárásokhoz igazodott korszerű katalógusok használata ugyan könnyebb, ám csorbát szenved a szélesebb áttekinthetőség és böngészhetőség, nem is említve azt, hogy ha a használó téves keresőkifejezéssel próbálkozik, akkor a mögöttes logika ismeretének hiányából fakadóan nehezen tud továbblépni. A szerzők szerint egy tematikus, többszörösen hierarchikus fazettás katalógus – egyfajta „szupertezauruszként” – képes lenne kategóriák szerinti átfogó képet nyújtani a teljes információs térről, ám egy ilyen felület kialakítása nem egyszerű, mivel szemantikus értelemben gazdag metaadatokat és szigorúan kialakított fazettahierarchiát igényel. A cikk felvetéseit nemcsak a könyvtárak, hanem az egyéb közgyűjtemények is hasznosíthatják keresőfelületeik kialakításához.

(Bódog András)

KRAGELJ, Matjaž – KLJAJIĆ BORŠTNAR, Mirjana: Automatic classification of older electronic texts into the Universal Decimal Classification–UDC. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 3., p. 755–776.

Digitalizált régi szövegek ETO szerinti gépi osztályozása

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Gépi osztályozás; Mesterséges intelligencia; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás

A közelmúltban rengeteg digitalizálási program indult a kulturális örökség feldolgozására, elegendő csak az *Europeana* keretében digitalizált több mint 57 millió digitális objektumra gondolni. Ám míg az újabb források bőven el vannak látva metaadatokkal (pl. tárgyszavak, kulcsszavak, ETO-jelzetek), a régebbi szöveges dokumentumok nélkülözik ezeket. Sok XIX. és XX. századi szöveg, a régi újságokban és folyóiratokban olvasható cikkek és egyéb közlemények százezrei (analitikus) feltárás nélkül várják sorsukat a digitális könyvtárakban, ennél fogva nehezen kereshetők (csak az OCR-ezett állomány teljes szövegű keresése lehetséges a maga hibáival együtt). Mivel ETO szerinti osztályozásuk nem várható el a könyvtárosoktól, jelen cikk szlovén szerzői arra keresik a választ, hogy a szakértők által jól feldolgozott újabb dokumentumok alapján létrehozható-e egy ETO-alapú, gépi tanulást alkalmazó osztályozási modell, valamint hogy ez a modell alkalmazható-e régebbi, nem strukturált szövegek tartalmi feltárására. A cikk egy kutatást ismertet a probléma megoldására a Szlovén Digitális Könyvtár példáján. Néhány ok, amiért a szlovén könyvtárosok továbbra is kitartanak az ETO mellett (a szlovéniai közös katalógus is azt használja): nyelvfüggetlenség, tematikus rendszerezhetőség, minden új osztályozás egyben újrafelhasználható kódtáblaként szolgál, összetett jelzetalkotás, könnyű bővíthetőség.

A kutatást a tervezéstudomány-kutatás (*Design Science Research*) módszerével végezték, amelynek középpontjában egy informatikai termék (a gépi tanulási modell) fejlesztése állt egy konkrét, való életbeli probléma megoldására. Az első hipotézis: lehetséges a megfelelő ETO-jelzetet 80%-os valószínűséggel helyesen kiosztó modellt létrehozni a tudományos szövegek korpuszán; a második hipotézis: a korpuszon kialakított osztályozási modell képes a publikációk legalább 80%-ának a megfelelő ETO-jelzetet kiosztani a strukturálatlan régi szövegek esetében.

A kutatás adatainak előkészítése során több mint 70 ezer (feldolgozott, ETO-jelzettel rendelkező) tudományos cikket és több mint 200 ezer régi szöveget, valamint meghatározott metaadataikat (cím, azonosító, ETO-jelzet) exportálták adatbázisba. A többszöri adattisztítást (lemmatizálás minimális feldolgozás, szabályos feldolgozás és *FastText* módszerekkel) követően a tudományos cikkek klaszterezésével tesztelték az ETO-jelzetek megfelelő reprezentációját a mintában. A gépi tanulási modell azonosította az egyazon klaszterekbe tartozó azonos tulajdonságokat, lehetővé téve az automatizált csoportképzést. Ezt követően a szókészletet bontották le kisebb egységekre (tokentizálás), azokból szótári alakokat létrehozva a *Python* programnyelv *Natural Language Toolkit* eszköze segítségével. A régi szöveges korpusz esetében a lépést kiegészítették a szinonimák egységesítésével. A gyakoriságot figyelembe vevő vektorizálás (*term frequency–inverse document frequency*, TF-IDF) segítségével normalizálták az egyes kifejezések súlyát. A modell implementációja három fő feladatot jelentett: szét kellett választani a „betanítási” és a teszt-adategyütteseket, ki kellett választani az algoritmust, végül értékelni kellett a modell alkalmazhatóságát más mintákon (*model fitting*). Az osztályozási modell validációját 15 ETO-specialista könyvtáros végezte el. A 70 ezer tudományos cikket tartalmazó adategyüttest 80/20-as arányban osztották fel „tanulási” és tesztelési részre, majd több célirányos algoritmust (*Support Vector Machines*, *Multilayer Perceptron*, *Logistic Regression*, *Naive Bayes Classifier*, *K-Nearest Neighbours*) futtattak le a mintán. A pontosság (*precision*), a fedés (*recall*), az abszolút pontosság (*accuracy*) és az F1-érték vizsgálata igazolta az első hipotézist: a cikkek legalább 80%-a kapott megfelelő ETO-jelzetet.

A régi szövegek gépi osztályozásánál a legfőbb kihívást a szlovén nyelv változása jelentette, ezért volt szükség az egységes szótár kialakítására. A gépi tanulási modell lefutását követően az eredményeket a szakértő könyvtárosok értékelték ki 150 véletlenszerűen kiválasztott szövegen. A második hipotézist egyedül a szakértő könyvtárosok véleménye alapján lehet valószínűsíteni: a tapasztalatok azt mutatják, hogy a modell alkalmas a régi szövegek automatikus osztályozására. A 150 vizsgált szöveg 90%-ában legalább az egyik kiosztott ETO-jelzet megfelelőnek bizonyult, 100%-ban pedig ha más nem, de a tágabb kategória elfogadható volt, továbbá átlagosan 2,55 olyan ETO-jelzetet hagytak jóvá a könyvtárosok

szövegenként, amelyet szűkebben vagy tágabban értelmezve megfelelőnek találtak.

A kutatás konklúziója szerint a gépi tanulás segítségével kialakítható egy olyan – a könyvtárosok napi munkáját támogató – segédeszköz, amely javaslatokat kínál a tartalmi feltárás során, továbbá lehetővé teszi eddig feldolgozatlan állományrészek hatékonyabb visszakeresését a téma szerinti szűrés lehetőségén keresztül. A szerzők a jövőben bibliográfiai feldolgozott régi szövegek együttesén kívánják validálni a gépi osztályozó modelleket, a metaadatok minőségének finomítására pedig megfontolandónak tartják a *crowdsourcing* eszközeit is.

(Bódog András)

223/2021

RAŠMANE, Anita – GOLDBERGA, Anita: The potential of IFLA LRM and RDA key entities for identification of entities in textual documents of cultural heritage : the RunA collection. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 8., p. 705–727.

Az IFLA LRM és RDA kulcsentitásában rejlő lehetőségek az írott kulturális örökség dokumentumaiban történő entitásazonosítás terén: a RunA gyűjtemény

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Közgyűjtemény; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár

A *RunA* (<https://runa.lnb.lv/>) a Lett Nemzeti Könyvtár – levéltári, múzeumi és egyetemi együttműködésben épített – különgyűjteménye, amely a lett nemzeti ébredés két jelentős alakjának, *Rainis*nek (*Jānis Pliekšāns*) és *Aspazijának* (*Johanna Emilija Lizete Rozenberg*) a munkásságát és levelezését tartalmazza, kiegészítve egyéb szöveges, vizuális és audiovizuális forrásokkal. Létrehozásának elsődleges célja az volt, hogy feltérképezzék a kapcsolt adatokkal való munka lehetőségeit a kulturális örökség területén.

A kísérleti projekt két részből állt, az első rész 2014–2016 között, míg a második 2017–2019 között futott. Az első szakasz célja az entitás-előfordulások azonosítása volt a gyűjteményben. (A projektben ezt nem korlátozták a leíró metaadatokra, hanem a teljes szövegre értelmezték, *named entity recognition* eljárást alkalmazva.) Mivel a projekt indulásakor az LRM még nem jelent meg, ebben a szakaszban entítások alatt az FRBR entításait értették. Az azonosított entitás-előfordulásokat, amennyiben lehetséges volt,

összekapcsolták a saját authority-állományukkal, illetve külső authority-szolgáltatásokkal (VIAF, ISNI, *Wikidata* stb.) is. Ennek során nehézséget okozott, hogy a Lett Nemzeti Könyvtár eddig nem dolgozott fel *mű- és kifejezési forma*-szinten, tehát ezen entítások előfordulásaihoz nem volt kapcsolható authority-adatok. Gondot jelentett továbbá az *időpont/esemény* és a *hely* entítások előfordulásainak földrajzi helyekhez való kapcsolása is. Felmerült az a tárgyi feltárásból ismert probléma is, hogy egyes fogalmak erősen nyelvfüggő jelentéssel rendelkezhetnek, illetve nem minden, a szövegben előforduló fogalom szerepelt a könyvtár tárgyszó-authorityállományában, de még a külső forrásokban sem.

A második szakasz magában foglalta egy speciális annotáló eszköz fejlesztését, melyet nem csupán ennek a projektnek az igényeihez igazítottak, hanem alkalmas más kulturálisörökség-források feltárására is. Az annotáló eszköz segítségével ki lehet nyerni egy megadott szövegből az entitás-előfordulásokat, továbbá megadhatjuk, hogy egy adott entitás-előfordulás melyik entítáosztályhoz tartozik. A minden projektre érvényes entítáosztályokon felül (pl. *személy*) lehetséges az eszközzel csak projektszintű entításokat is definiálni (pl. *mitológiai karakter*). Az annotáló eszköz használatával részletesebb leírásokat is lehet készíteni, mint amilyenek a könyvtár authority-rekordjai, mivel a leírásokban több külső azonosító szerepelhet, az entitás neve több nyelven is megadható, az entitás leírásához földrajzi koordináták is kapcsolhatók, illetve az *időpont* entításokat többféle naptárrendszer szerint is megadhatjuk egyszerre. Az eszköz a munka során minden annotált entitást kontextuális információkkal együtt elment egy saját adatbázisba, amelyet más kulturálisörökség-gyűjtemények is használhatnak.

Akárcsak maguk az annotált dokumentumok, a *RunA* gyűjtemény entitásleírásai publikusan elérhetők és kereshetők. Minden entitás oldala tartalmaz az összes említésen felül a Wikipédiából származó képi és szöveges információkat is. Ezen túlmenően a felhasználónak lehetősége van vizuálisan, gráf formájában áttekinteni az egymással kapcsolatban lévő entításokat, így jutva újfajta böngészési élményhez. A rendszer már akkor kapcsolatot generál két entitás között, ha azok ugyanabban a dokumentumban szerepelnek, de szemantikus kapcsolat is létrehozható, akár az RDA szerint (pl. *rdam:P30001* – „*has publisher agent*”), akár attól eltérően. Azt tapasztalták, hogy a művek elhelyezése a WEMI-hierarchiában (*mű – kifejezési forma – megjelenési forma – példány*) általában nem

egyértelmű, ezért a *mű* entitáosztályt használták az annotálás során; a WEMI-hierarchiában elfoglalt szintet a kapcsolódó entitások (pl. *szerző*, *kiadó*, *fordítás* stb.) konkretizálták.

Noha az LRM és az RDA alkalmazása az entitás-előfordulások és kapcsolataik azonosításában sikeresnek bizonyult, a könyvtártudományon kívüli (levéltári, múzeumi) modellek, szabványok, formátumok kérdése további kihívásokat tartogat. 2019-ben a Lett Nemzeti Könyvtár ezért hároméves projektet indított, hogy előmozdítsa a közgyűjtemények adatainak interoperabilitását és a technológiai infrastruktúra fejlesztését.

(*Ilácsa Szabina*)

224/2021

TANIGUCHI, Shoichi: Understanding and reviewing RDA Vocabularies in RDF : a multi-layer framework approach. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 20. (2020) 4., p. 237–260.

RDF-ben publikált RDA-szótárak revíziója: egy többszintű megközelítés

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Terminológia

Az RDA Eszköz készlet (*RDA Toolkit*) megújítását célzó ún. 3R projekt 2020-ban zárult, és valóban jelentős változást hozott az RDA felépítésében és elemkészletében. Az újradefiniált elemkészleteknek megfelelő szótárak az RDA Regiszterben kerültek publikálásra. A Regiszter az entitások, elemek és kontrollált fogalmak meghatározásainak RDF-reprezentációit tartalmazza. Míg a kontrollált értékek és entitások RDF-osztályokat alkotnak, addig az elemek az RDF szintaxisában tulajdonságokként vannak jelen. Mintegy 4000 hierarchiába rendezett tulajdonságról van szó, ami betudható annak, hogy a megújított RDA az információforrások leírásának átfogó eszköze kíván lenni. Az implementáló egyes intézményeknek tehát létre kell hozniuk a saját alkalmazásprofiljukat a maguk céljai és igényei szerint válogatva az elemek és kontrollált értékek között, ugyanakkor e feladathoz, illetve a szükséges metaadatséma megtervezéséhez elkerülhetetlen a teljes RDA-szótárkészlet behatóbb értelmezése. Ehhez kíván egy többszintű keretrendszert biztosítani a tanulmány szerzője.

A keretrendszer első szintje azt vizsgálja, hogy a szótárak miként felelnek meg az IFLA-féle könyvtári referenciamodellen (LRM) alapuló fogalmi modellnek, egyben kitér azok RDF-reprezentációjára. Az új RDA 13 entitást tartalmaz, köztük az LRM-mel bevezetett olyan új entitásokat, mint a *hely*, az *időtartam* és a *nomen*. Ez utóbbiak jelentős mértékben módosították az RDA fogalmi modelljét. Az újonnan bevezetett entitásokhoz kapcsolódóan rengeteg új elem jelent meg. Ezek egy része az LRM ismérvei alapján definiálódott, másik részük pedig az új entitások közötti kapcsolatok alapján. Fontos megjegyezni, hogy az elemekhez további „alelemek”, avagy – RDF-szemszögből – altulajdonságok tartoznak. Jóllehet az RDA Entitás (rdac:C10013) osztály minden eleme automatikusan alkalmazható bármely egyéb osztályhoz a hierarchia alacsonyabb szintjein, az RDA jónak látta minden elemet osztályonként újra s újra deklarálni, például a „megjelenési forma kapcsolódó nomene a következő:” (rdam:P30274) altulajdonsága az „RDA Entitás kapcsolódó nomene a következő:” (rdax:P00013) tulajdonságnak. Az altulajdonságok azután további altulajdonságokkal rendelkeznek. A tulajdonságok számát emellett növelik a kapcsolatok kölcsönösségét explicite deklaráló inverz tulajdonságok.

A keretrendszer második szintje az RDA-ban meghatározott négy adatrögzítési mód szempontjából vizsgálja a szótárakat. E négy mód: strukturálatlan leírás; strukturált leírás; azonosító használata; globális azonosító (URI/IRI) használata. Az egyes tulajdonságokhoz/elemekhez tartozik egy érvényességi kör, ez azt az entitást jelenti, amelyről az alany–állítvány–tárgy felépítésű RDF-állítást tesszük, vagyis az alany szerepét betöltő. Az értéktartomány a tárgy szerepét betöltő entitás. A keretrendszer rámutat, hogy egyes elemeknél ez utóbbi (az értéktartomány) nem definiálódik az RDA szótáraiban, ellentmondva az LRM fogalmi modelljében meghatározottaknak. Ez azt jelenti, hogy esetenként például strukturálatlan leírást is lehet alkalmazni ott, ahol a fogalmi modell egyértelműen globális azonosító (URI/IRI) alkalmazását írja elő azzal, hogy entitást jelöl meg értéktartományként. A probléma áthidalására, az értéktartomány explicit meghatározására a cikk szerzője egyéb szótárakból (DCMI, *schema.org*) javasol elemeket az értéktartományok definiálására ott, ahol ez nem történt meg, illetve – alternatívaként – újabb osztályok létrehozását ajánlja („:NomenOrItsString”; „:PlaceOrItsAppellation” stb.), amelyhez a *Web*

Ontology Language (OWL) „*unionOf*” elemét „veszi kölcsön”.

A harmadik szintet a kapcsolati elemek rekonstrukciója jelenti. Az RDA-szótárakban megfigyelhető a tulajdonságok hierarchikus rendezése: az általánosabb elemek (pl. „megjelenési forma kapcsolódó nomene”) alatt megtaláljuk a specifikusabb elemeket (pl. „megjelenési forma megnevezése a következő:” > „megjelenési forma címe a következő:” > „megjelenési forma párhuzamos címe a következő:” stb.). A cikk szerzője azt javasolja, hogy az elemek RDF-es deklarálása során az osztály–alosztály-kapcsolatok is definiálásra kerüljenek, azaz a tulajdonsághierarchiát az osztályhierarchia váltsa fel a reprezentálásban, aminek egyik előnye, hogy a SPARQL-lekérdezésekben az általános elemek használatával a specifikusabbakat is le tudjuk kérdezni. A kapcsolati elemek ilyenét rekonstrukcióját a szerző szerint érdemes volna figyelembe venni az RDA-metaadatok publikálására kialakított séma létrehozásakor.

A negyedik szint az RDA-szótárak strukturált reprezentációjának újabb lehetőségét vázolja fel. Ez elsősorban a metaadatok létrehozása szempontjából fontos, de azok publikálása során is hasznosnak bizonyulhat. A strukturált reprezentáció révén az összetartozó elemeket reprezentáljuk egy „csokorba” aggregálva. Ez például akkor érdekes, ha egy adott elemet egy metaadat-leírásban többször is alkalmazhatunk, ilyenkor egy-egy új osztály definiálásával, illetve a harmadik rétegben javasolt osztályhierarchikus megközelítést alkalmazva elérhetjük, hogy a megjelenési forma címe („:TitleOfManifestation”) alosztályaiként deklaráljuk a főcímet („:TitleProper”), a párhuzamos főcímet („:ParellelTitleProper”) és az egyéb címinformációt („:OtherTitleInformation”), és ezekhez külön-külön kapcsoljuk a hozzájuk tartozó (azonos) elemeket („noment alkotó karakterlánc a következő:”, „nomen írásrendszere a következő:” stb.).

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 196, 250

Katalógusok

Lásd 201, 221, 225, 250

Információkeresés

225/2021

GALBREATH, Blake L. – MERRILL, Alex – JOHNSON, Corey M.: A framework for measuring relevancy in discovery environments. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–17.

Keretrendszer a relevancia mérésére discovery-környezetben

Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Online információkeresés; Online katalógus; Relevancia

A webes keresőmotorokra emlékeztető *discovery*-rendszerek legfőbb hátránya a sokszor hatalmas méretű találati halmaz, ami felveti a kérdést: hogyan határozzuk meg a releváns dokumentumok számát, ha a keresés eredménye gyakorlatilag korlátlan számú találatot jelent? A kutatás célja egy olyan kvantitatív, reprodukálható keretrendszer kialakítása volt, amely képes egy *discovery*-környezet, jelen esetben a Washingtoni Állami Egyetem (WSU) könyvtárában használt *Ex Libris Primo* relevanciájának mérésére-értékelésére. A kutatás során a szerzők az alábbi kérdésekre kerestek válaszokat: mennyire hatékony a *Primo* a releváns találati halmazok felkutatásában? A fazetták milyen mértékben javítják a találati halmaz pontosságát? Mely keresési stratégiák a leghatékonyabbak? Hogyan finomítható a kialakított keretrendszer? Mik a kutatás következményei a végfelhasználók számára?

Kiindulópontként 100 anonimizált hallgatói beadandó dolgozatot választottak, majd ezeket kulcsszavakkal látták el annak érdekében, hogy tesztelhessék a *Primo*-beli keresések relevanciáját a dolgozatok ténylegesen felhasznált irodalmának tükrében. Először gépi úton, a *RapidMiner* szövektor-generátorral alkottak kulcsszavakat, majd emberi közreműködéssel hoztak létre 3–10 szavas szinopszisokat. A gép által előállított kulcsszavakból az ún. *n-gram* lingvisztikai modell segítségével generáltak hosszú (4 *n-gram*ból álló), valamint rövid (2 *n-gram*ból álló) lekérdezéseket. Az ember alkotta természetes nyelvi kifejezésekből minimális átalakítással képeztek keresőkérdést az egyes dolgozatokhoz. Mindhárom típust lefuttatták a *Primo Search API* végpontján. A lekérdezéseket négy paraméter mentén állították be: fazetta nélküliek (*open-ended*), csak cikkekre, csak

könyvekre (beleértve az e-könyveket) és végül csak újságcikkekre szűrt keresések. Először fazettaképzés nélküli lekérdezéseket indítottak, feltételezve, hogy eleve ez a leggyakrabban használt keresési stratégia a használók körében. Számba vették a találati eredményeket (100 dolgozat x 12-féle keresés x első 50 találat = 60 000 cím) és a minta összes ténylegesen hivatkozott irodalmát (730 cím), majd az *Excel Fuzzy Lookup Add-In* szövegelemző moduljával behasonlítták a két halmazt. Az eljárás hozzávetőleges (*fuzzy*) egyezéseket (*match*) keres két táblázat között, és mindegyik egyezéshez hozzárendel egy-egy hasonlósági értéket. A kutatás további szakaszában a 0,80 fölötti *fuzzy match*-értékkel rendelkező találatokat vizsgálták tovább, majd a két tábla egyezési eredményeit százalékosították, azaz a Primo-beli keresések hatékonyságát a dolgozatok irodalomjegyzékével való egyezés arányában határozták meg.

E kutatás eredményei szerint a Primo nem bizonyult hatékonynak a releváns találati halmazok felkutatásában. A fazetta nélküli keresések alkalmával a táblák egyezési eredménye 0,56% és 3,33% között mozgott; a találati halmazban sokszor felbukkantak például ritkán idézett források és kortárs újságcikkek is.

A Primón belüli fazettaképzés pontosabb találati halmazokhoz vezetett, azonban a táblák egyezési eredményei továbbra sem nevezhetők kedvezőnek, bár bizonyos esetekben valamivel meghaladták a 10%-ot. A kutatási stratégiák súlyozott hatékonysága szempontjából a gépi generálású rövid lekérdezések és a természetes nyelvi lekérdezések egyformán hatékonyak bizonyultak.

A jövőben a kutatás tovább finomítható a különböző típusú forrásoknak (pl. webes dokumentumok, újságcikkek) és a megjelenés dátumának (ugyanis a discovery-környezet a relevancia után a megjelenési dátum szerint rangsorolja a találatokat) a vizsgálatával. A kutatók azzal is szembesültek, hogy egyes forrástípusok felülreprezentáltak a Primo találatai között. Ezt a problémát a relevanciát rangsoroló algoritmus okozhatja, mivel az előnyben részesíti a cím, szerző és tárgyi mezőket érintő egyezéseket. További finomításra adhat okot, hogy a kutatók nem vették figyelembe az idézett források elérhetőségét. A végfelhasználók szempontjából következtetésként levonható, hogy továbbra is megkerülhetetlen a megfelelő keresési stratégia (szűrés és szűkítés) kiválasztása a megfelelő találati halmazok elérése érdekében. A discovery-rendszerek hívószava az „egy-kapus” (*one-stop*) keresés, ám e kutatás is bizonyítja, hogy a helyzet összetettebb, és hogy az „egyszer

mindenkorra” (*one and done*) keresés nem számít sikeres módszernek.

A discovery-rendszerek relevanciájának további kutatása segíthet a könyvtárosoknak abban, hogy megtanítsák a hallgatókat e felületek hatékony használatára.

(Bódog András)

Lásd még 201

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

226/2021

FERER, Elise: Personal connections : one library's history of personal librarian. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 1., p. 67–78.

Személyes kapcsolatok: egy könyvtár személyi könyvtáros programjának története

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Olvasószolgálat; Tájékoztató munka

A Drexel Egyetem Könyvtáraiban (Philadelphia) immár tíz éve működik az elsőéves hallgatókat megcélzó személyi könyvtárosi program. Elindításakor azt tűzték ki, hogy kapcsolattartási pontot teremtsenek az új hallgatók számára, arcot társítsanak a könyvtárhoz, és segítsenek megismertetni velük a könyvtári forrásokat és szolgáltatásokat.

2010 őszén 27 főből álló könyvtárosi csapattal vette kezdetét a projekt, akik között a mintegy 2700 új hallgatót egyenlően osztották el. Még az őszi negyedév előtt (hagyományos) levelet küldtek az új hallgatóknak, tájékoztatva őket a személyi könyvtáros programról és a könyvtárról, mellékelve a személyi könyvtárosuk névjegykártyáját. Ezt negyedévenként 2-3 e-mail követte, amelyekben különféle aktuális eseményekről is informálták a hallgatókat. 2011 elején a könyvtár felvett egy kommunikációs menedzsert, és egy e-mailes marketingszoftvert vezettek be, amely lehetővé tette az e-mailek csoportos személyre szabását, képekkel való ellátását, valamint a megnyitások és kattintások nyomon követését.

2015–2016-ban átmenetileg kiterjesztették a szolgáltatást a felsőbbévesekre is, ám ezzel végül felhagytak. A 2016–2017-es tanévtől az elsőévesek tanulástámogatásáért felelős könyvtáros (*Librarian for Undergraduate Learning*) lett az összes első-

éves hallgató személyi könyvtárosa. A modellváltás (több tucat helyett egyetlen személyi könyvtáros alkalmazása) lehetővé tette, hogy a hallgatóknak szóló e-mailek hitelesebbek legyenek, hiszen egyetlen ember írja azokat. Ugyanez a munkatárs részt vesz az elsőéveseknek szóló orientációs héten, és „beépített” könyvtárosként is jelen van a bevezető kurzuson, továbbá kapcsolatokkal rendelkezik az elsőéves hallgatókat segítő szolgáltatásokkal is (a tudományos támogató és korrepetáló központokkal és a hallgatói tanácsadókkal).

A munka megkönnyítésére a személyi könyvtáros minden tanév elején egy előzetes „menetrendet” állít össze, és kialakítja a kiküldendő e-mailek sablonjait. A levelek tartalma utal a fontosabb eseményekre és határidőkre, emellett a könyvtári szolgáltatásokat, forrásokat és eszközöket a tanév folyamán fokozatosan, egymásra épülve mutatják be.

Az egyetemen a 2020-as őszi negyedévben szinte az összes hallgató online kurzusokon vett részt, így sokan több hónapig nem léptek be egyetlen könyvtáripületbe se. Ezért a személyi könyvtáros által küldött e-mailek arra összpontosítanak, hogy a hallgatók hogyan kaphatnak távoli támogatást a könyvtárból az online tanulás időszakában. A levelek ismertetik az online forrásokat, valamint a rendelkezésre álló könyvtári szolgáltatásokat, mint például a chatet, az online konzultációt, a dokumentumszkennelést és a könyvek kézbesítését. Az első e-mailhez új elemként minderről videóit is készítettek. A Drexel Egyetem Könyvtárai a személyi könyvtáros program fejlesztése érdekében a jövőben jobban szeretne támaszkodni a diákmunkások közreműködésére, elsősorban az ötletek és a visszajelzések gyűjtése terén.

Az alkalmazott szoftver adatai szerint az e-maileket az elsőéves hallgatók körülbelül 50-60%-a nyitja meg, azaz több mint felüket sikerül elérni ezen az úton. A személyi könyvtáros program át kívánja hidalni azt, hogy az egyetemen az elsőéves hallgatók számára nincs formális könyvtárismertetés, és – megfelelő számú információs műveltséget oktató könyvtáros hiányában – nincs egységes könyvtári oktatás sem.

Míg a személyi könyvtárostól érkező e-mailek megnyitási aránya magasnak mondható, az átkattintási arány nagyon alacsony (1–7%). Ennek oka lehet az, ha a hallgatók megnyitják az e-mailt, de nincs azonnal szükségük a benne linkelt információra, később pedig a könyvtár honlapján vagy a Google segítségével keresik vissza azt. A hallgatók válaszolhatnak is a személyi könyvtáros e-mailjére, ám ezt a gyakorlat-

ban elvéve teszik meg (ezért is váltott a könyvtár az egyetlen személyi könyvtáros modelljére).

Az elmúlt tíz évben a Drexel Egyetem Könyvtárai személyi könyvtáros programja számos elsőéves hallgatónak segített a könyvtári források és szolgáltatások megismerésében. A program az évek során hatékonyabbá vált, és a hagyományos levelek kiküldéséből egyetlen személyi könyvtárostól származó, ütemezett e-mailes tájékoztatássá fejlődött, mindvégig azt kommunikálva a hallgatók (és szülei) felé, hogy a könyvtár munkatársai a rendelkezésükre állnak, hogy segítsenek.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 211

Kölcsönzés

Lásd 213, 217, 218, 227, 242, 244

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

227/2021

SAARTI, Jarmo – TUOMINEN, Kimmo: Openness, resource sharing and digitalization – an examination of the current trends in Finland. – Bibliogr. In: Information discovery and delivery. – 49. (2021) 2., p. 97–104.

Nyitottság, forrásmegosztás és digitalizáció – a finnországi trendek vizsgálata

Elektronikus publikáció; Felsőoktatási könyvtár; Használati szokások; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Kutató -mint olvasó; Statisztika; Tudományos kutatás

A kutatók közötti forrásmegosztás rohamos fejlődésen megy keresztül, a nyomtatotról a digitális ökoszisztémára való váltás pedig rányomja a bélyegét többek között a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatára is. Alapvető kihívást jelent, hogy az előfizetés, vásárlás ellenében hozzáférhető e-könyveket és e-folyóiratokat nehéz beilleszteni a könyvtárközi kölcsönzés hagyományos rendszerébe. Másfelől a kutatók számára olyan legális (vásárlás, csere) és illegális (lásd a *Sci-Hub* használatát) dokumentumbeszerzési utak állnak rendelkezésre, melyek sokkal könnyeb-

ben elérhetők a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásoknál, s háttérbe szorítják azokat. A cikk szerzői ennek igazolására egymás mellé állítják a finnországi felsőoktatási könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumhasználati statisztikáit, valamint a *ResearchGate* tudományos közösségi platform intézményi profiljainak adatait.

A vizsgált időszakban (2002–2018) a finn felsőoktatási könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési statisztikái egyértelmű csökkenést mutatnak (2018-ban már nem érik el a 20 ezret), beleértve az e-dokumentumszolgáltatást, amely nem vált meghatározóvá a felsőoktatási könyvtárak között. Ennek okai abban keresendők, hogy e könyvtárak jellemzően a *FinELib* konzorciumon keresztül szerzik be az elektronikus forrásokat, melyek használati (letöltési) statisztikái nőnek, szemben a nyomtatott könyvek kölcsönzésének visszaesésével. Ezzel párhuzamos jelenség a Finnországi Tudós Társaságok Egyesülete által működtetett szakirodalmi nemzetközi csere volumenének csökkenése.

A kutatók az internet megjelenése óta küldenek át egymásnak vagy tesznek fel megosztóoldalakra cikkeket. Idővel megjelentek a tudományos közösségi platformok, amelyek teret adnak ennek a tevékenységnek, közülük jelenleg a *ResearchGate* a legnépszerűbb. 2019. júniusi adatok szerint a finnországi egyetemek kutatói (intézményi hovatartozásuk alapján) összesen 126 066 publikációt töltöttek fel az oldalra, melyek összesítve 298 732 letöltést értek el. Azaz sokkal több friss tudományos publikáció áramlik ezen a felületen, mint a hagyományos könyvtárközi csatornákon át – közülük némelyik csak igen nehezen lenne beszerezhető könyvtárközi kölcsönzéssel. A platform, bár előírja a szerzői hitelesítést, a szerzői jogok betartását lazán kezeli, ami miatt 2017-ben különböző kiadók 1,4 millió cikk törlésére kötelezték. További szempont, hogy nem tudhatjuk, biztosítja-e a *ResearchGate* a hosszú távú megőrzést, illetve milyen üzleti modellt fog követni a jövőben. Kockázati tényezőt jelent mindenesetre, ha az oktatási szféra túlságosan egyetlen piaci szereplőre támaszkodik a dokumentummegosztásban, nem is beszélve a platform adatgyűjtési gyakorlatáról.

A digitális dokumentumok hozzáférése terén tehát paradigmaváltásnak vagyunk a tanúi. A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés egyre inkább háttérbe szorul, lassúsága miatt egyre kevesebben igénylik (elsősorban azok, akik ritka nyomtatott dokumentumokat keresnek), míg a közvetlen digitális dokumentumbeszerzés és a közösségi felületeken

keresztüli megosztás egyre elterjedtebbé válik. A képet árnyalja a nyílt hozzáférés térhódítása, melyet nem csupán a tudósok és könyvtárosok támogatnak, hanem egyre inkább a politikusok is.

A nyílt hozzáférésű publikációk esetében értelmetlen könyvtárközi kölcsönzésről beszélni. A tudományos publikálás ökoszisztémája valószínűleg meg fog változni, ám a régebbi közlemények zöme továbbra is zárt hozzáférésű marad. Noha a könyvtárak nem lehetnek versenyre a tudományos közösségi oldalakkal, azokkal szemben „utolsó menedékként” odafigyelnek használóik adatainak védelmére, s legális utakat kínálnak a dokumentumbeszerzéshez.

(Németh Márton)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

228/2021

ALM DAHLIN, Johanna: Society retreats – a report about the work environment in Swedish libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 1., p. 77–94.

Magukra hagyott könyvtárak – jelentés a svéd könyvtárosok munkakörülményeiről

Érdekvédelem; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Jelentés -évi, többévi; Könyvtárügy; Munkakörülmények; Személyzet

Az utóbbi években a könyvtárosok és a média is arról számoltak be, hogy nőtt a rendbontásokkal és erőszakkal kapcsolatos problémák száma Svédország könyvtáraiban. Ennek feltérképezésére a svéd könyvtárosok 90%-át tömörítő kulturális és kommunikációs dolgozók szakszervezete (*Dokumentation, Information, Kultur – DIK*) 2015 és 2017 után immáron harmadszor készített jelentést a svéd könyvtárosok munkakörülményeiről. Az adatfelvétel 2019. május 1. és 31. között, a szakszervezeti tagokhoz eljuttatott kérdőív segítségével történt.

A válaszadók (n=1618) 83%-a nő volt; 60% közkönyvtárban dolgozik, 17% iskolai könyvtárban, 15% pedig felsőoktatási intézmények könyvtáraiban. Ami a könyvtárak elhelyezkedését illeti, 39% kisvárosokban, 33% nagyobb városok központjában, 17% külvárosban vagy agglomerációban, 9% falvakban található. A válaszadók 58%-a legalább 11 éve dolgozik

könyvtárban, 17%-uk pedig 6–10 éve, tehát a döntő többség meg tudja ítélni az elmúlt évek változásait. A svéd könyvtárak a nyitott, demokratikus társadalom alapintézményének számítanak: befogadónak és hozzáférhetőnek kell lenniük mindenki számára, teret adva a tudás terjesztésének és a szabad véleménynyilvánításnak. Kevesebb szó esik arról, hogy mindeznek a vitathatatlanul fontos társadalmi feladatoknak a könyvtárosok jó munkakörülményeinek biztosítása mellett kellene eleget tenni. Sajnos egyre kevesebb forrás és figyelem jut az országban a sérülékeny társadalmi csoportok problémáinak kezelésére: a pszichiátriai és addikciós ellátás, a szociális munka és a fiatalok gondozása elégtelen szintű. Ennek negatív következményei pedig az egyik legnyitottabb társadalmi intézményen, a könyvtáron, illetve a könyvtárosokon csapódnak le. Miután a könyvtárak azon kevés helyek közé tartoznak, amelyeknek mindenki számára nyitottnak kell lenniük, ezért fokozottan ki vannak téve a társadalmi válság hatásának, melynek kezelése túlmutat a lehetőségeiken és társadalmi felelősségükön.

Általános értelemben vett rendbontás az elmúlt két évben a könyvtárak 81%-ában fordult elő, agresszív viselkedést 70% tapasztalt. Kevésbé volt gyakori a verbális vagy fizikai zaklatás (33%), a szexuális zaklatás (a válaszadó nők 16%-a élte át), a fenyegetés (11%). 23% találkozott nyomásgyakorlással vagy erőszakos fellépéssel könyvek vagy más dokumentumtípusok beszerzése kapcsán. A közkönyvtárak 71%-ában, az iskolai könyvtárak 66%-ában, a felsőoktatási könyvtárak 34%-ában volt példa vandalizmusra; 47%-ukban, 20%-ukban, illetve 7%-ukban drogterjesztésre; 65%-ukban, 25%-ukban, illetve 35%-ukban rendőri fellépést igénylő cselekményre. A közkönyvtárak 36%-ában és az iskolai könyvtárak 19%-ában fordult elő rasszista indíttatású rongálás. Kiderült az is, hogy a rendbontások, az erőszakos viselkedések, vandalizmusok, zaklatások és fenyegetések nagyobb része a nagyvárosok külvárosi/aggglomerációs területein elhelyezkedő intézményekhez kötődik; a drogkereskedelem, valamint a rasszista anyagok és gesztusok ellenben kifejezetten a nagyvárosok központjaira jellemzők.

Melyek azok az útmutatók, cselekvési rutinok, melyekre a könyvtárosok rendbontás esetén számíthatnának? Leggyakoribb a pánikgomb vagy a rendőrségi vészívó; a válaszadók közel fele számolt be arról, hogy léteznek tréningek a nehéz helyzetek kezelésére, illetve biztonsági személyzetet is foglalkoztatnak, de viszonylag gyakori (41%) az egyéb intézményekkel

(szociális szolgáltatók, pszichiátria stb.) való együttműködés is. A közkönyvtárakban dolgozók 74%-a nyilatkozott úgy, hogy a vezetőség lépéseket tett a romló társadalmi környezetre reagálva az utóbbi két évben.

A felmérés számos válaszadója (35%) kifejezte azon aggodalmát, hogy sokszor egyedül kell dolgoznia. Fokozott dilemmaként jelenik meg az is, hogy ki lehet-e tiltani a rendbontó látogatókat a könyvtárból. Többen rámutattak arra, hogy ez hosszú távon nem túl hatékony megoldás: a kitiltást össze kellene kötni a rendőri fellépéssel, illetve a szociális munkások tevékenységével, s meg kellene határozni, hogy milyen feltételek teljesülése után térhet vissza az illető. A fenti negatív jelenségek dacára a könyvtárosok többsége általában biztonságban érzi magát a munkahelyén (a férfiak inkább, mint a nők); sokan írták azonban azt, hogy az egészségük sínylette meg a nehéz helyzeteket. Ötből egy közkönyvtáros és iskolai könyvtáros gondolt már a munkahelyváltásra az elmúlt két évben.

Az előző felméréshez képest az adatok romló tendenciát mutatnak, a leszakadó és sérülékeny társadalmi csoportok egyre nagyobb arányban jelennek meg a könyvtárakban. A szociálisan nehéz helyzetben élők által sűrűn lakott környékeken elhelyezkedő könyvtárakat sújtják leginkább a költségvetési elvonások, azaz kevés forrásuk van a problémák kezelésére, így egyfajta ördögi kör alakul ki. A DIK szerint a használok kitiltása nem jelent megfelelő megoldást: a könyvtárak demokratikus, nyitott jellegét meg kell őrizni, miközben biztonságos munka- és szolgáltatási környezetet is kell teremteni, ami csak több forrás birtokában lehetséges. A könyvtáraknak mindenki számára biztonságos helynek kell lenniük. Ehhez azonban bővíteni kell a szociális, pszichiátriai, pszichológiai ellátást – a könyvtárakat nem szabadna magukra hagyni.

Az intézményvezetőknek egyértelmű eljárásrendet kell kidolgozniuk (rendőrség értesítése, jegyzőkönyv stb.), támogatniuk kell a beosztottaikat, valamint biztosítaniuk kell, hogy senki se teljesítsen szolgálatot egyedül. A könyvtáraknak érdemes egymástól is tanulniuk, ugyanis van, ahol történt előrelépés az utóbbi időszakban.

(Németh Márton)

Lásd még 213

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

229/2021

STEARNES, Susan – REVITT, Matthew – LEONARD, Kirsten: Taking shared print to the next level : the Partnership for Shared Book Collections. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 7., p. 812–820.

A közös print-programok magasabb szintre emelése: Partnerség a Megosztott Könyvgyűjteményekért

Együttműködés -szakterületi; Könyvtári hálózat; Megőrzés

A jelen cikk bemutatja a Partnerség a Megosztott Könyvgyűjteményekért (*Partnership for Shared Book Collections*) elnevezésű együttműködést, amely a közös nyomtatott monográfia-programok szövetsége. A programok hálózati szintű együttműködése lehetővé teszi a következőket:

- a tudományos közlemények megőrzési költségeinek csökkentése a kötelezettségvállalások közös elosztása révén;
- az erőfeszítések párhuzamosságának megszüntetése;
- a bizonyítékokon alapuló legjobb gyakorlatok kifejlesztése és népszerűsítése;
- a végfelhasználókkal és a finanszírozókkal való kommunikáció hatékonyságának növelése;
- olyan nagyszabású projektek és kutatások megvalósítása, amelyek az egyéni közös print-programok számára elérhetetlenek.

A gyűjtemény illetően közös gondozása kritikus fontosságú, ahogy a Covid19-pandémia miatt a helyi erőforrások kimerülnek, a digitalizáláshoz szükséges nyomtatott kiadványokhoz való hozzáférés jelentősége pedig növekszik.

(Autoref.)

Lásd még 216, 220, 242

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 210

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 254

Kutatás és termelés információellátása

230/2021

KVALE, Live Håndlykken: Using personas to visualize the need for data stewardship. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 3., p. 332–351.

Perszónák felhasználása az adatgazdászok iránti igények virtuális megjelenítésére

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Személyzet

Norvégiában a Delphi-módszer felhasználásával vizsgálták 2018–2019 folyamán, hogy mi egy egyetemi adatgazdász (*data steward*) szerepe és milyen szolgáltatásokat nyújt, továbbá milyen készségekkel és háttérismeretekkel kell rendelkeznie. Ennek modellezéséhez a felhasználói élmény (*user experience, UX*) módszertanából merítve három, különböző szerepköröket és támogatási szinteket képviselő, a szükséges személyiségjegyekkel rendelkező személyiségképet, ún. perszónát alkottak meg. (A tanulmány az 'adatgazdász' fogalmát az adatkezeléshez kapcsolódó összes munkakör gyűjtőfogalmaként használja.) A Delphi szakértői csoportban döntéshozók, a nemzeti infrastruktúra-szolgáltatók, kutatók és a kutatástámogató személyzet képviselői vettek részt, akik rámutattak arra, hogy igény van adatgazdászokra, azonban az adatok kezeléséhez kutatási ismeretek kellenek – adataikat legjobban a kutatók ismerik, akiknek viszont szükségük van külső segítségre. Fontos tehát annak megértése, hogy mi várható el egy kutatótól, és mikor van szüksége mások szakértelmére, például az adatkezelési tervek létrehozása során. A csoportban részt vevő kutatók azt is hangsúlyozták, hogy

az adatgazdászoknak lehetőleg a kutatócsoportok részeként kell dolgozniuk, valamint hogy az adatokkal kapcsolatos felelősség a kutatóké kell, hogy maradjon, ami alól csak az jelent kivételt, ha az adatok repozitóriumban történő elhelyezésekor ezt a felelősséget átruházzák a kiválasztott archívum működtetőire. A megkérdezettek az adatgazdászok ideális háttéréként a könyvtárosi, az informatikusi vagy az adatgazdász végzettséget, esetleg a kutatói háttérrel, a kutatási asszisztensi státuszt és az adattudományi képzést jelölték meg, továbbá fontosnak tartották, hogy az illető rendelkezzen kutatási tapasztalatokkal. A vizsgálat eredményeként kiemelhető, hogy érdemes lenne az intézményekben egy kutatástámogatásért felelős szervezeti egységet felállítani, amely együttműködne a könyvtárral, az informatikával és a kutatási irodával. Alapfeladatai közé tartozna az adatkezelési tervekkel kapcsolatos konzultáció és az adatkezelési képzések szervezése, emellett egyéb programoknak, támogató hálózatoknak és kurzusoknak is otthont adna. Állandó munkatársakkal (kutatási adat-kezelési koordinátor, adatkurátorok), diákmunkásokkal (adattudományi és PhD-hallgatók), illetve más szervezeti egységeknél dolgozó segítő személyzettel rendelkezne, szoros partnerségben az adatvédelmi felelőssel és a kutatócsoportok adatmenedzsereivel.

A három kidolgozott személyiségkép a következő:

- A *kutatási adat-kezelési koordinátorok* számára alapvető a kommunikáció, valamint az intézményi eljárások és célkitűzések ismerete. Műhelyfoglalkozásokat és képzéseket tartanak a kutatási adat-kezelésről, tanácsokat adnak a felmerülő kutatásetikai és jogi kérdésekben (magánélet és a szellemi tulajdonjogok védelme), és az adatkezelési tervek jóváhagyásáért is felelnek. Ismerniük kell az adatkezelési tervek készítését és a metaadatok használatát.
- Az *adatkurátorok* a FAIR-alapelvek őrei, tehát ügyelnek arra, hogy az adatok megtalálhatók, hozzáférhetők, interoperábilisak (együttműködésre alkalmasak) és újrafelhasználhatók legyenek. A metaadatok és a dokumentációk kezelése, valamint a származás (proveniencia) nyomon követése, továbbá az adatok kódolása, továbbítása, archiválása és az adatbányászat is az ő feladatuk.
- Az *adatmenedzserek* tudományterületi specialisták, akik a kutatócsoportok részeként dolgoznak, ahol ők végzik az adatok kódolását, rendszerezését, átalakítását. Az interoperabilitás biztosítása

és a metaadat-szabványok alkalmazása náluk is megjelenik.

A három perszóna egy olyan lehetséges modellt példáz a kutatási adatok kezelésének szervezeti és személyi támogatására – a vonatkozó kompetenciákkal együtt –, amely az igények figyelembevételével az általános segítségnyújtástól a kutatócsoportokban folyó munkáig terjed.

(Koltay Tibor)

231/2021

LEDL, Andreas: Evidence-based Human and Social Sciences : Forschungsunterstützung durch systematische Literaturrecherche in den Human- und Sozialwissenschaften. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 2., p. 340–350.

Res. angol nyelven

Bizonyítékokon alapuló kutatás a humán és társadalomtudományokban: kutatástámogatás szisztematikus irodalomkutatással

Kutatás információellátása; Szakirodalmi szemle; Tudományos és szakkönyvtárak

A tudományos könyvtáraknak az utóbbi időben fontos tevékenységük lett a kutatástámogatás. A szolgáltatások között ennek eszközeként meghonosodott a szisztematikus szemle műfaja, sőt, egyes területeken mára rutintevékenységgé vált. A felmerülő újfajta igényekre a könyvtárosok akkreditált továbbképzési tanfolyamokon készülnek fel.

A kutatástámogatás keretében készülő szisztematikus szemlék körébe tartoznak a metaelemzések is. A szisztematikus szemléknél az irodalomkutatások korábbi gyakorlatához képest lényeges elem, hogy a módszertan átlátható és reprodukálható, a munkamenet megtervezésekor egy protokollban rögzítik, hogy igény esetén meg tudják ismételni. Az összeállítók arra törekszenek, hogy lehetőség szerint minden releváns kutatási eredményt (bizonyítékot) összegyűjtsenek, értékeljenek és tudományosan strukturált formában fel is tüntessenek. A teljességre törekvés jegyében sokféle keresési eszközt és komplex keresési stratégiákat vesznek igénybe.

A cikk táblázatban összesíti, hogy a szisztematikus szemléket milyen keresőkérdésekkel keresték ki különböző szakterületi (humán, társadalom- és orvostudományi) adatbázisokban, és grafikonon ábrázolja a szisztematikus szemlék számának növekedését az

utóbbi 10 évben. Azt figyelték meg, hogy a szisztematikus szemlék száma nagyobb mértékben növekedett, mint a publikációk száma általában.

A szisztematikus szemlék műfaja az orvostudomány és az egészségügy után a humán és társadalomtudományokban is teret hódít, kivitelezésükhöz elengedhetetlenek a könyvtári szolgáltatások. A könyvtárosok ezáltal lehetőséget kapnak arra, hogy szakértelmüket a kutatási teamekben hasznosíthassák. A társadalomtudományi kutatásoknál kifejezett követelmény, hogy a keresési stratégiát és a felhasználandó eszközöket előzetesen könyvtárossal kell egyeztetni. Az érintett intézményekben a munkatársak egy részét igyekeznek a klasszikus szakreferensekből korszerű tudással rendelkező információs szakemberekké átképezni. Ez a koncepció kiválóan illeszkedik ahhoz a fejlesztési tendenciához, hogy a gyűjtemények helyett a használókra, illetve a velük való kapcsolatokra kell összpontosítani. Több helyen vannak már olyan kurzusok, melyek a szisztematikus szemlékkel, illetve a metaelemzésekkel foglalkoznak. A könyvtárosok ezekkel a tájékoztatási termékekkel bevételt szerezhetnek a könyvtárak számára. Munkájukat, partneri hozzájárulásukat a kutatók egyes esetekben azzal ismerik el, hogy az elkészült publikációban név szerint megemlítik vagy egyenesen társszerzővé minősítik őket.

A szisztematikus szemlék előre elkészített protokolljait előzetesen regisztrálni lehet az olyan platformokon, mint az *Open Science Framework* (OSF), a *Prospero*, a *SocArXiv* vagy a *PsyArXiv*. A szemlék elkészítése az úgynevezett PRISMA-jegyzék szerint négy szakaszból áll: 1. azonosítás, 2. áttekintés, 3. kiválasztás, 4. feltüntetés (*Identification, Screening, Eligibility, Included*). A tudományos könyvtárosoknak és információs szakembereknek tisztában kell lenniük ezekkel a fázisokkal, és legalább az első kettőhöz hozzá kell tudniuk járulni. A megfelelő kérdések megfogalmazásához a PICO, a SPIDER és a SPICE speciális eszközeit érdemes használniuk. Ismerniük kell a legelterjedtebb keresőfelületeket (*Ovid, EBSCO, ProQuest*) és adatbázisokat (*Web of Science, Scopus*), a parancssorok szintaxisait,

akár egységesítve a keresőláncokat (PRESS), akár különböző keresők között adaptálva azokat, olyan eszközöket is használva, mint a *Systematic Reviews Accelerator* (SRA). Azt is tudniuk kell, hogy mely keresőeszközök mely kontrollált szótárakat használják. Meg kell tudniuk határozni az adott keresőkérdéshez tartozó legfontosabb kulcsszavakat és tárgyszavakat, és addig kell egyeztetniük a kutatókkal, amíg meg nem találják az ideális keresési parancssort. A keresés elvégzése az egyes adatbázisokban éppúgy követelmény, mint a hivatkozások exportálása és deduplikálása egy hivatkozáskezelő program (*EndNote, Zotero*) segítségével. Ezt követően a bibliográfiai adatokat a megfelelő formában kell eljuttatniuk a kutatókhoz, akik megkezdhetik a releváns tanulmányok kiválasztását. A tudományos könyvtárosok akkor is szerepet kaphatnak, amikor a második szűrési fázis során a teljes szövegek beszerzésére kerül sor. Segíthetnek továbbá a keresés ismételt elvégzésében, az új találatok kiszűrésében, de publikálási tanácsokért is fordulhatnak hozzájuk a kutatók. Kapcsolódó területként a nyílt hozzáférés, a bibliometria és az ismeretterjesztés kérdése jelenhet meg a feladataik között.

A cikk példáit főként az amerikai gyakorlatból meríti, bemutatva, hogyan járulhatnak hozzá a tudományos könyvtárak a kutatási folyamat sikeréhez.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 202, 207, 209, 235, 236, 237, 245

Oktatás információellátása

Lásd 213, 247

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 254

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 239, 241

Tervezés

Lásd 204, 232

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

232/2021

DIDIN SONMEZ, Fatma – CUHADAR, Sami – KAHVECI-
OGLU, Mustafa Kerem: Successes, challenges, and next
steps in implementing outcome-based assessment : the
case of Istanbul Bilgi University Library. – Bibliogr. In: The
journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102249

**Az eredményalapú értékelés megvalósításának sikerei,
kihívásai és következő lépései: az Isztambuli Bilgi Egye-
tem Könyvtárának esettanulmánya**

*Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Rendszerelemzés;
Tervezés*

Napjainkban egyre nagyobb jelentőséggel bír a fel-
sőoktatási intézményekben a kimeneti eredmények-
hez igazított értékelés. Ennek részeként a könyvtári
szolgáltatásokat nem mennyiségük alapján értékelik,
hanem a hallgatói sikerességhez, a tanulmányi és
oktatási eredményekhez mérik, értéküket az azok-
hoz való hozzájárulással igazolják. A cikk szerzői
az Isztambuli Bilgi Egyetem Könyvtárának példáján
keresztül mutatják be egy eredményalapú értékelési
folyamat megvalósítását és hatásait.

Az eredményalapú értékelés bevezetésének elsőd-
leges oka mind könyvtári, mind egyetemi szinten
az volt, hogy az Isztambuli Bilgi Egyetem 2015-
ben elindította a WSCUC (*WASC Senior College
and University Commission*) akkreditációs folya-
matát, amelybe a könyvtár is bekapcsolódott. Ad-
dig a könyvtár hagyományos tevékenységei – így

a használóképzés is – mint fő bemenetek (*input*)
jelentek meg a minőségértékelés során, de azt nem
vizsgálták, hogy ezek hogyan befolyásolják a hall-
gatók tanulmányi eredményeit (*outcome*). Ez utóbbi
szempont képezi az új értékelési rendszer alapját.

Először számba vették az erősségeket és a fejlesz-
tendő területeket, majd a szakirodalom tanulmányozása
és szakértőkkel való konzultációk révén sajátították
el az eredményalapú értékeléshez szükséges ismeret-
eket. Az összegyűjtött tudást egy felhőalapú platfor-
mon osztották meg a munkatársakkal. Ezt követően
az értékelési alapok megteremtéséhez tisztázták a
könyvtár küldetését és célkitűzéseit, illetve a kívánt
tanulási eredményeket. Mivel az értékelési alapelvek
hatással vannak az általános stratégiára, a szolgálta-
tásokra és a tevékenységekre, ezért elengedhetlen
volt a szervezeti struktúra, a munkafolyamatok, a
munkaköri leírások és a szolgáltatási irányelvek fe-
lülvizsgálata is.

Elkészítették az ún. elkötelezettségi térképet, az
eredményalapú értékelés egyik fő dokumentumát,
amely tartalmazza a könyvtár tanulmányi sikeres-
séget támogató szolgáltatásait (használóképzés,
online referenz, útmutatók stb.), összekapcsolva a
tervezett eredményekkel („a hallgatók képesek lesz-
nek a könyvtári rendszeren keresztül adatbázisban/
keresőszolgáltatásban releváns cikkeket keresni”,
„a hallgatók képesek lesznek a könyvtári integrált
rendszer segítségével releváns nyomtatott dokumen-
tumokat keresni”).

A könyvtár értékelési alapjainak és az egyetem straté-
giai céljainak összehangolása szintén alapvető lépés
volt. Minden könyvtári célnak és tanulási eredmé-
nynek illeszkednie kell az egyetem stratégiai tervében
meghatározott intézményi célokhoz, ennek érdekében
elkészült az ún. összehangolási térkép.

A könyvtár kidolgozta a több évet átfogó értékelési
tervet, amely tartalmazza küldetését, célkitűzéseit, a
kívánt tanulási eredményeket és az elkötelezettségi
térképet. Emellett éves terv is készült, amely biztosít-
ja az értékelés alapjait és módszereit, és összefoglalja,
hogy az eredményeket hogyan fogják felhasználni a
program felülvizsgálatára és javítására. Az első év ér-
tékelésének középpontjában ez a kérdés állt: „milyen
mértékben lesznek képesek a hallgatók a könyvtári
rendszeren keresztül adatbázisban/keresőszolgálta-

tásban releváns cikkeket keresni?”. A közvetlen bizonyítékok gyűjtésére kérdőívet dolgoztak ki, amely két cikk-keresési feladatot tartalmazott. Mindkét feladatnál 75%-os sikerességi arányt határoztak meg viszonyítási szintként. Ezen túlmenően egy hallgatói elégedettség-felmérést is készítettek a közvetett bizonyítékok gyűjtése érdekében.

A 2016–2017-es tanévben végzett adatelemzésből kiderült, hogy a hallgatók 76%-a képes volt az online könyvtári rendszer segítségével megfelelően keresni, a közvetett bizonyítékok azonban azt mutatták, hogy több könyvtári szolgáltatás használatának gyakorisága az elvárt referenciaérték alatt maradt.

A könyvtár az értékelési eredmények felhasználásával egy cselekvési tervet készített, amelyben meghatározta a változtatásokat és a fejlesztéseket, valamint az ezek végrehajtásához szükséges személyzetet és ütemtervet. Az innovációt ösztönző brainstorming-ülések során kidolgozott cselekvési tervben számos fejlesztendő területet azonosítottak (pl. új tevékenységek indítása, gamifikáció, az információs műveltségi képzések újraszervezése, továbbképzések könyvtárosoknak és hallgatóknak). Az értékelés ciklikusságának fenntartása érdekében minőségbiztosítási bizottságok és munkacsoportok működnek. A könyvtári dolgozók proaktív és érdemi hozzájárulása kulcsfontosságú, csakúgy, mint a kapcsolódó külső felek (pl. munkáltatók, szülők, öregdiákok) bevonása. A folyamatos fejlesztés fontos eleme egy olyan online rendszer, amely alkalmas az adatok integrálására, elemzésére és jelentésére, továbbá az értékelési rendszer nyomon követésére és a dokumentumok tárolására.

Az eredményalapú értékelési folyamat értékes tapasztalatot jelentett az Isztambuli Bilgi Egyetem Könyvtára számára, mivel a fejlesztendő területekre irányította a figyelmet. Az értékelési kultúra megteremtése mélyreható változásokat igényel. A kudarok, csalódások és kérdések ennek a folyamatnak a szerves részei.

(Juhász Réka)

233/2021

GÓMEZ-CRUZ, María Elena – HARARI-BETANCOURT, Victor – VERGARA-MENDOZA, Genoveva: Quality indicators and user satisfaction in university libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102230

Minőségindikátorok és használói elégedettség az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások

2017 és 2019 között ugyanazon elvek alapján összeállított és elemzett, a szolgáltatásokra fókuszáló használói elégedettségmérést végeztek négy mexikói jezsuita felsőoktatási könyvtárban (*Biblioteca Francisco Xavier Clavigero, Universidad Iberoamericana, Ciudad de Mexico; Biblioteca Loyola, Universidad Iberoamericana, Tijuana; Biblioteca Banorte, Tecnológico Universitario del Valle de Chalco; Biblioteca Pedro Arrupe S.J. CRAI, Universidad Iberoamericana, Puebla*).

A kérdőív kialakításánál figyelembe vették az ISO 11620 szabványnak a teljesítménymutatókra alkalmazott elvárásait (informativitás, megbízhatóság, érvényesség, megfelelőség, praktikuság, összehasonlíthatóság). Módszerként a *LibQUAL+* egy változatát használták. A kérdések négy szolgáltatási dimenzióra irányultak: a szolgáltatás emberi oldala, a személyzet teljesítménye; a könyvtár mint fizikai tér; könyvtári források, az információhoz való hozzáférés; információtechnológia, személyes kontroll a keresés során. Ellentétben azonban a *LibQUAL+*-szal, a kutatási modell nem társított minden dimenzióhoz értékelési szinteket, ami megmutatná, hogy a használók mit várnak az adott szolgáltatástól, és ahhoz képest milyenek találják azt (*Gap Theory of Service Quality*). Ehelyett a szakirodalom nyomán négy új kérdéscsoportot határoztak meg, amelyeket látens változókhoz kapcsoltak (a szolgáltatások minősége, a szolgáltatások értéke, használói elégedettség, fogyasztói lojalitás). A változók összefüggéseit a strukturális egyenletmodellezés (*Structural Equation Modeling, SEM*) eljárásával tették mérhetővé. A felállított modell érvényességét és megbízhatóságát többféle módszerrel ellenőrizték. (A felmérés teljes kérdéssora megtalálható a cikk függelékében.)

A modell a látens változók mérését lineáris kapcsolatok megállapításával teszi lehetővé: a szolgáltatások minőségét – mint az egyik látens változót – a *LibQUAL+*-on alapuló dimenziók magyarázzák. A szolgáltatás értékét annak minősége magyarázza, míg a használói elégedettséget a szolgáltatás minősége és értéke, végül pedig a fogyasztói lojalitást a használói elégedettség.

Az eredmények szerint a szolgáltatások dimenziói közül mindegyik vizsgált egyetemi könyvtárban a személyzet teljesítménye és a könyvtári tér kapta a legmagasabb pontszámokat, illetve járul hozzá a legnagyobb magyarázó erővel az észlelt szolgál-

tatásminőséghez. A személyes keresés ellenőrzése (információtechnológia) és az információforrásokhoz való hozzáférés alacsonyabb pontszámokat kapott, és jelenleg kisebb súllyal bír a szolgáltatások minőségének megítélésében. Ennek tudatosítása lehetőséget jelent a könyvtárak fejlesztéséhez a gyűjteményszervezés, a használóképzés és a hozzáférés javításával. A modell által feltárt összefüggések közül mind a négy intézményben erősnek bizonyult a szolgáltatásminőség és az elégedettség közötti, valamint a szolgáltatásminőség és a szolgáltatás értéke között fennálló kapcsolat. Az elégedettség–lojalítás kapcsolat gyengébb volt, ennek az lehet az oka, hogy a könyvtárak használóinak kevés lehetőségük van (vagy egyáltalán nincs) más könyvtárakat használni, így a lojalítás náluk nem kapcsolódik szorosan a szolgáltatások minőségéhez.

A használói véleményeken alapuló, igazolt értékelőeszközök képesek tehát megmutatni, hogy bizonyos összetevők milyen jelentőséggel bírnak a minőség és az elégedettség viszonylatában, és elősegítik a használói igények jobb kiszolgálását a humán és gazdasági erőforrások hatékony felhasználásával. A négy intézményt érintő közös problémákra a jövőben közös megoldásokat (rendszerszinten támogatott projektek, használóképzés, gyűjteményfejlesztés) érdemes keresni.

(Horváth Adrienn)

234/2021

IP, Rachael Kwai Fun – WAGNER, Christian: LibQual+® as a predictor of library success : extracting new meaning through structured equation modeling. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 2., 102102

A LibQUAL+® mint a könyvtári siker előrejelzője: új következtetések levonása a strukturális egyenletmodellezés segítségével

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások

A City University of Hong Kong egyetem munkatársai az esedékes LibQUAL+-felmérés kibővítéséként online használói elégedettségmérést végeztek a hallgatók és az oktatók körében. A kutatás célja annak felmérése volt, hogy a LibQUAL+ által meghatározott szolgáltatásminőség-dimenziók, azaz a könyvtár mint tér (*Library as Place*, LP), az információkontroll (*Information Control*, IC) és a szolgáltatások érzelmi

hatása (*Affect of Service*, AS) milyen kapcsolatban állnak a használói elégedettséggel (*Satisfaction*) és a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulással (*Perceived Academic Success*), illetve utóbbi két tényező milyen mértékben befolyásolja a könyvtár jövőbeli használatának szándékát (*Intention to Use Library More*).

A kitöltőknek a kérdőív egyes elemeit 1–9-es Likert-skálán kellett értékelniük. A használók és a könyvtárosok kapcsolatára (AS) 9 kérdés, az információforrások elérhetőségére és a használók hozzáférésére (IC) 8 kérdés, míg a könyvtár fizikai tereire (LP) 5 kérdés vonatkozott, ezt egészítették ki az általános elégedettséget és a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulást, valamint a jövőbeli könyvtárhasználati szándékot vizsgáló kérdések (3, 5, illetve 1 db). A kérdőívet egy hónapig lehetett elérni az egyetemi honlapon. Volt lehetőség anonim és névvel ellátott kitöltésre is, utóbbi esethez kapcsolódóan ajándéktárgyak (*iPAD Air*, *Apple Watch Sport* okosóra) kisorsolásával próbálták növelni a részvételi hajlandóságot a készítő. Az érvényes és teljes kitöltések száma 2617 volt, a kapott eredményeket az SPSS 24.0 szoftverrel és az AMOS 24.0-val elemezték. Elvégezték a modell illeszkedésének igazolását, továbbá a mérési és strukturális modellek validálását is. A hallgatók és az oktatók aránya (96%, illetve 4%) szintén reprezentatívnak tekinthető.

Az adatok alapján végzett strukturális egyenletmodellezés (*Structural Equation Modeling*, SEM) igazolta az előzetesen felállított kutatási modell hipotéziseinek döntő többségét: a három szolgáltatásminőség-dimenzió 73,3%-ban magyarázta a szolgáltatásokkal való általános elégedettség varianciáját, 62,6%-ban pedig a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulás varianciáját, utóbbi kettő „köztes” változó pedig 33,4%-ban magyarázta a könyvtárhasználati szándék varianciáját. A mérések nyomán kijelenthető, hogy ezen az egyetemen a három szolgáltatásminőség-dimenzió közül a könyvtár mint tér befolyásolja leginkább a kérdőív kitöltőinek általános elégedettségét ($\beta=0,470$), míg a szolgáltatások érzelmi hatása a legkevesbé ($\beta=0,164$). A tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulás szempontjából elsődlegesen az információkontroll dimenziójával állt fenn erősebb összefüggés ($\beta=0,455$), míg a könyvtári környezettel kevésbé ($\beta=0,389$) – a szolgáltatások érzelmi hatása pedig nem állt igazolt összefüggésben a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulással ($\beta=0,007$). A jövőbeli használói szándékot végeztenül inkább befolyásolja a tanulmányi sikerességhez való észlelt

hozzájárulás ($\beta=0,338$), mint a könyvtárral való elégedettség ($\beta=0,294$).

A felmérés eredményeiből több következtetés is levonható. A könyvtári szolgáltatások érzelmi hatása az adatok szerint kisebb szerepet játszik az általános elégedettségben, illetve nincs hatással a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulásra. Ennek magyarázata az lehet, hogy a használók egyre önállóbbá válnak, nem igénylik a könyvtárosi kiszolgálást. A jövőbeli könyvtárhasználatot tekintve a felmérés eredményei szerint elsősorban az vezérli őket, hogy a könyvtár hozzájárul tanulmányi sikerességükhöz, ezért a szolgáltatásfejlesztés során a könyvtárnak az információforrások bővítésére érdemes összpontosítania annak érdekében, hogy megtartsa a mostani használókat, illetve növelje a majdani könyvtárhasználók számát, ezt követően pedig a könyvtári tér kényelmesebbé tételével kell foglalkoznia, hiszen ez a mutató is komoly súllyal szerepelt az általános elégedettség magyarázó tényezői között.

Az SEM-elemzés feltárta a könyvtári minőség dimenzióinak és a könyvtár sikerességének összefüggéseit, rávilágítva az egyes tényezők fontosságára és súlyára. A tanulmány szerzői leszögezik, hogy a jövőbeli könyvtárhasználati szándékot az ún. szándékos cselekvéscséléselmélet (*Theory of Reasoned Action*) alapján illesztették a modelljükbe azzal a kiegészítéssel, hogy nem vették figyelembe a viselkedési normákat, amelyek az egyént nem szándékos cselekvésre, jelen esetben például a kortárs csoport hatására történő könyvtárhasználatra ösztönzik. A kutatás korlátja továbbá, hogy az adatok egyetlen intézményre vonatkoznak.

(Horváth Adrienn)

Lásd még 240

Pénzügyi és gazdasági kérdések

235/2021

BRUNS, Andre – RIMMERT, Christine – TAUBERT, Niels: Who pays? Comparing cost sharing models for a Gold Open Access publication environment. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 8., p. 853–874.

Ki állja a számlát? A költségek megosztásának modelljei a nyílt hozzáférés arany útjának publikációs környezetében

Hozzáférhetőség; Költségvetés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk elemzi a nyílt hozzáférés cikkfeldolgozási díjakon alapuló arany útjának lehetséges pénzügyi hatásait. Választ kíván adni arra a kérdésre, hogy a különböző költségmegosztási modellek azonos vagy eltérő pénzügyi terhet rónak-e a kutatóintézetekre. A megosztás hatásait öt modellre számították ki. Az intézmények elsöprő többsége számára mindegyik modell hasonló kiadásokat eredményez, ám vannak olyan intézmények, melyek számára a legolcsóbb és a legdrágább modell közötti különbség számottevő összeget jelent. Mindezek miatt valószínű, hogy a költségmegosztási modellek napirendre kerülnek a nyílt hozzáférésre való áttérés költségeinek vállalását övező vitákban.

(Autoref.)

Lásd még 203, 206

Személyzet

236/2021

PALUMBO, Laura – BUSSMANN, Jeffra D. – KERN, Barbara: The value of subject specialization and the future of science liaison librarianship. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 4., p. 584–608.

A szakterületi specializáció értéke és a természettudományos kapcsolattartó könyvtárosi munka jövője

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Képesítés; Kutatás információellátása; Személyzet; Tájékoztatás -természettudományi; Tudományos és szakkönyvtárak

Egy 2017-es felmérés keretében amerikai egyesült államokbeli egyetemi kihelyezett (kapcsolattartó) természettudományi szakkönyvtárosokat kérdeztek meg. A 243 válaszadó közül 201 válaszolt az összes kérdésre. Többségük kevesebb mint 10 éve kezdte pályafutását: 42%-uknak 0–5 éves, míg 18%-uknak 6–10 éves tapasztalata volt.

A könyvtár- és információtudományi mesterszakos diplomán kívül a válaszadók többsége rendelkezik természettudományos végzettséggel, ezen belül a legtöbben a biológia és az élettudományok területén szereztek diplomát, őket követik a kémiai és a bioké-

miai végzettségű szakemberek. A válaszadók 83%-a doktori képzést kínáló intézményekben dolgozik.

Több mint egynegyedük egyedüli természettudományi szakkönyvtárosként látja el a feladatait, míg jó egyharmaduk 1–3, valamivel kevesebb mint egynegyedük 4–6 kollégával dolgozik együtt. A válaszadók több mint fele azt tapasztalta, hogy az intézményében foglalkoztatott természettudományi szakkönyvtárosok száma változatlan maradt. Egynegyedük szerint ez a szám csökkent, míg 18% úgy látta, hogy nőtt.

A vezető szakterületek az élettudományok, valamint a fizika terén folyó oktatási és kutatási tevékenység könyvtári támogatása voltak. Ezeket követték a környezettudományok, a műszaki tudományok és a matematika.

A szakkönyvtárosok szakterületi kapcsolattartási feladatai idővel változhatnak. A válaszadók közel fele jelezte, hogy a meglévők mellett új kapcsolattartói feladatokat kapott a felmérést megelőző öt évben, aminek oka többnyire a könyvtárosok számának csökkenése volt, de sok esetben ideiglenes jellegűnek bizonyult. Az új kapcsolattartási feladatok 70%-a a természettudományokat érintette.

A szakterületi kapcsolattartáson túlmenően a könyvtárosoknak néha további funkciókat is be kell tölteniük, ezek leggyakrabban az oktató (oktatástervező) könyvtárosi feladatok. A válaszadók kisebb arányban megjelölték a tudományos kommunikáció, a nyílt hozzáférés és a (kutatási) adatkezelési szolgáltatások feladatkörét is.

A természettudományi szakkönyvtárosok általános könyvtárosi feladatokat is ellátnak, leggyakrabban a gyűjteményfejlesztés és a tanszékek tájékoztatása terén. Az esetek több mint felében e tevékenységek természettudományi vonatkozásúak voltak. Az oktatási és információs műveltségi képzési feladatok eggyel kisebb arányban kötődtek a szakterülethez; az egyetlen más egységeinek tájékoztatása, a tudományos kommunikáció és a kutatási adatok kezelésével kapcsolatos szolgáltatások a munkaidő körülbelül egynegyedében, a szakmai szervezeteknek nyújtott külső szolgáltatások, valamint a kutatás és publikálás a munkaidő mintegy egyötödében kötődtek a természettudományokhoz.

A válaszadók több mint fele úgy látta, hogy természettudományos háttere (végzettsége vagy szakmai tapasztalata) jelentős mértékben hozzájárult a teljesítményéhez. Valamivel kevesebb mint egyharmaduk pedig úgy vélte, hogy az valamelyest hozzájárult a teljesítményéhez. Körülbelül egyötödük nem ren-

delkezett természettudományos végzettséggel vagy tapasztalattal, viszont úgy gondolta, hogy az segítette volna szakmai feladatai ellátásában.

Volt, aki úgy vélte, hogy a jövőben további szakosodás várható, ami nagyobb igényt támaszt a természettudományos szakértelem iránt, különösen olyan területeken, mint az informatika, a tudományos kommunikáció és az adatkezelés. Többen úgy látják, hogy a természettudományos háttérrel az oktatók kedvezőben ítélik meg, mint más tudományágak ismeretét. Egyesek szerint a természettudományos diplomákat többre becsülik, mint a könyvtárosi végzettséget, míg mások úgy gondolják, hogy természettudományi diploma vagy tapasztalat nélkül, könyvtárosként is elsajátíthatók a szakmai ismeretek.

A felmérés résztvevői úgy látják, hogy a jövőben is szükség lesz kihelyezett (kapcsolattartó) természettudományos könyvtárosokra és szakterületi tudásukra. További kutatásokra van szükség annak megállapítására, hogy a természettudományos könyvtárosok feladatai egyre több tanszékre és funkcionális szerepre (pl. kutatásiadat-kezelés) terjednek-e majd ki, illetve hogyan befolyásolja mindez a munkavégzésüket.

(Koltay Tibor)

237/2021

ROMANOVA, Ekaterina Sergeevna: Personal korporativnoj biblioteki : funkcii i kompetencii. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2021) 3., p. 141–156.

Res. angol nyelven

A vállalati könyvtárak személyzete: feladatkörök és kompetenciák

Feladatkör; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Termelés információellátása; Vállalati könyvtár

A mai értelemben vett vállalati könyvtárak az állami és kereskedelmi szervezeteknél (bankok, alapítványok, ügynökségek, pénzügyi, ipari testületek stb.) működnek. A külföldi gyakorlatban a szakkönyvtárakhoz tartoznak, a szakirodalom foglalkozik szervezeti felépítésükkel, a munkatársak tevékenységével és kompetenciáival.

A Szovjetunióban minden termelő vállalatnak volt műszaki könyvtára, amelyek együttműködtek a tudományos-műszaki információs szervekkel. Az 1990-es években a privatizáció során megszűnt a legtöbb állami és önkormányzati ipari és mezőgazdasági vállalat; hatalmas egyesületek, részvénytársaságok ala-

kultak, néha több száz olyan vállalat egyesítésével, amelyekben korábban volt műszaki könyvtár – ezek sorsa ismeretlen.

A szovjet könyvtártudomány nem ismerte a vállalati könyvtár típusát, bár az 1994. évi könyvtári törvény már említést tesz róluk. A BBK (az ún. szovjet osztályozási rendszer) most sem tartalmaz ilyen könyvtártípust, a mai vállalati könyvtárak nem tagjai az Oroszországi Könyvtári Egyesületnek, de vannak törekvések helyük megtalálására az országos könyvtári rendszerben. Nehéz elképzelni, hogy egy nagy, főleg ipari részvénytársaság könyvtár nélkül működjön, de nem könnyű tőlük információt kapni. A szerzőnek azonban sikerült kapcsolatot teremtenie velük, és információt gyűjtenie a vállalati könyvtárak munkatársairól. A hagyományos könyvtárosi feladatok (gyarapítás, feldolgozás, olvasószolgálat stb.) helyett, amelyek hatékony ellátása a képzettségtől, a tapasztalatoktól és a kompetenciától függ, ma a munka a vállalati irattár kezeléséből, fordítások és kivonatok készítéséből, vendégfogadásból, reklámanyagok összeállításából, túrák szervezéséből és hasonló feladatokból áll. Sok helyen nem is értik, miért van szükség a könyvtárosi képzettségre, sokszor szakképesítés nélküli dolgozókat alkalmaznak. A valóság azonban ráébresztette a vállalatok vezetőit a könyvtár értékére, arra, hogy képzett referens nélkül lehetetlen kigyűjteni a folyamatos vagy a stratégiai irányítási döntésekhez szükséges információkat.

A vállalati könyvtárosokkal szemben külföldön támasztott követelményeket az USA Szakkönyvtári Egyesülete (*Special Libraries Association, SLA*) a *Financial Times*-szal közösen kutatta 2013-ban. A 2016-ban publikált kompetenciakövetelmények szerint az elvárások a következők:

- aktuális analitikus információs anyagok előállítása a használói elvárásokra felkészülve;
- szoros partneri kapcsolatok kiépítése a használókkal;
- együttműködés a külső információs szolgáltatókkal, tapasztalatszerzés, részvétel szakmai konferenciákon;
- folyamatos tanulás, a szervezet fejlesztési tendenciáinak megértése, az ismeretek gyakorlati alkalmazása;
- az etikai normák és a használókkal folytatott kommunikáció szabályainak betartása.

A fentieket olyan személyes tulajdonságokkal lehet kiegészíteni, mint például a kritikai gondolkodás,

kezdeményezőképeség, kreativitás, a problémák megoldásának innovatív megközelítése.

Ami az oroszországi helyzetet illeti, a kompetenciák jegyzékét a vállalat vezetőségének úgy kell kidolgoznia, hogy az az általános követelmények mellett tartalmazza a dolgozóval szembeni elvárásokat (az ellátandó feladatoknak megfelelő végzettség, szakmai ismeretek, munkatapasztalatok, személyes tulajdonságok). A munkára jelentkezőnek első lépésként rendelkeznie kell az ún. küszöb- (minimális) kompetenciákkal (személyes tulajdonságokkal): felelősségtudat, pontosság, kommunikációs képesség, csoportmunkában való részvétel, önállóság. A jelentkezők közül a legjobbakat a következő, ún. differenciált kompetenciák alapján választják ki: információkeresés, gondolkodás, együttműködés, bekapcsolódás a munkába, alkalmazkodóképesség, tanulás (a különböző ismeretek közti kapcsolat kialakítására, azok rendezésére való képesség és szándék), adatkeresés és -elemzés, az etikai normák követése a szakmai munkában. A felsoroltak az intézmény sajátos követelményeivel egészíthetők ki. Mivel a könyvtárosok feladataikat önállóan oldják meg, fontosak még a vezetési, irányítási kompetenciák, amelyek a szakmai motivációt, a tervezési és a költségvetési elvek ismeretét, a humán erőforrás és a projektek irányítását, a kockázatok kezelését és a döntéshozatali képességet tükrözik.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 211, 228, 230

Módszertani irányítás

Lásd 216

Marketing, közönségkapcsolatok

238/2021

HWANG, Soo-Yeon [et al.]: Institutional repository promotion : current practices and opinions in Texas academia. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 1., p. 133–150.

Az intézményi repozitóriumok népszerűsítése: jelenlegi gyakorlatok és vélemények Texas felsőoktatási intézményeiben

Egyetemi oktató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing

Egy intézményi repozitórium oktatóknak és végfelhasználóknak való népszerűsítése nehéznek bizonyulhat. A cikk szerzői felmérést végeztek az intézményi repozitóriummal rendelkező texasi felsőoktatási könyvtárak körében, és mind a könyvtárvezetőket, mind a repozitóriumkezelőket megkérdezték, hogyan népszerűsítik és fejlesztik a repozitóriumukat a méretét és a letöltések számát tekintve. Ezenfelül tanulmányozták a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ARL) tagkönyvtárainak és a texasi felsőoktatási könyvtáraknak a honlapjait, hogy képet kapjanak arról, más intézmények hogyan helyezik el a repozitóriumokra mutató linkeket a honlapjaikon, illetve hogyan nevezik el azokat a figyelem felkeltése érdekében. A szerzők megvizsgálják és részletezik az aktív marketinggel kapcsolatos megállapításokat, amely az oktatókra irányul és az intézményi repozitórium bővítését célozza, illetve a passzív népszerűsítési erőfeszítéseket, mint például a könyvtár honlapján elhelyezett linkeket, az egyéni arculatépítést, amely segít az embereknek megtalálni és megjegyezni a repozitóriumot, és így tovább. Az eredmények szerint a legtöbb marketingtevékenység az oktatókat célozza meg, és csak minimális mennyiségű aktív marketing-erőfeszítés irányul a végfelhasználókra.

(Autoref.)

239/2021

O'NEILL, Brittany – KELLEY, Rebecca: Delivering bad news : crisis communication methods in academic libraries. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 3., p. 310–331.

Rossz hírek közlése: kríziskommunikációs módszerek a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Vezetés

A jelen feltáró kutatás a felsőoktatási könyvtárak kríziskommunikációs módszereit vizsgálja. A szerzők egy kérdőívet küldtek ki a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ARL) tagintézményeinek (főiskoláknak és egyetemeknek) könyvtári dolgozói számára, hogy képet kapjanak arról, kommunikálták-e a rossz híreket az intézmények partnerei felé a különböző kisebb, nagyobb, illetve felmerülő krízishelyzetekben, és ha

igen, hogyan, ki és mikor. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók többféle kommunikációs stratégiát alkalmaznak, amelyek krízishelyzettől függően változnak. Az adatokból például kiderül, hogy a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondását, illetve az egészségügyi és biztonsági kockázatokat lassabban kommunikálták, mint a hozzáférhetőséggel kapcsolatos híreket, és sokkal gyakrabban fordult elő, hogy az előbbi krízishelyzeteket egyáltalán nem is kommunikálták. A válaszadók más krízishelyzetekhez képest gyakrabban jártak el úgy a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondásakor, hogy csak akkor kommunikálták a döntést, ha használóik konkrétan rákérdeztek. Míg a hozzáféréssel kapcsolatos problémákat, valamint az egészségügyi és biztonsági kockázatokat a könyvtárak általában a közösségimédia-felületeken és a honlapjukon keresztül kommunikálták, addig a könyvtárak partnerei a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondásáról általában a kapcsolattartó könyvtárostól kapott személyre szóló e-mailek, az adott felsőoktatási intézmények dolgozóival való személyes találkozások, valamint a könyvtár honlapján közzétett hírek révén értesültek. Az eredmények szerint a válaszadók gyorsabban kommunikálták a kisebb krízishelyzeteket, ugyanakkor inkább vonakodtak az olyan krízishelyzetekről tájékoztatni ügyfeleiket, amelyek ronthatják intézményük hírnevét. A különböző krízishelyzetekre adott eltérő válaszok gyakran ellentmondtak a jó gyakorlatoknak arra vonatkozóan, kell-e közölni a rossz híreket, és ha igen, ki tegye azt meg és mikor. Az eredmények rámutatnak, hogy a felsőoktatási könyvtárak számára elengedhetetlen az átfogó kríziskommunikációs tervek kialakítása, amelyek hangsúlyozzák a megfelelő időzítést és az átláthatóságot.

(Autoref.)

240/2021

PISANSKI, Jan – ŠVAB, Katarina: Evaluating public library events using a combination of methods. – Bibliogr. In: Libri. – 71. (2021) 1., p. 65–75.

A közkönyvtári rendezvények értékelése kombinált módszerekkel

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

A Ljubljana Városi Könyvtár munkatársai a Ljubljana Egyetem kutatóival együttműködésben kutatáso-

kat végeztek a felnőtteknek szóló könyvtári programok, rendezvények értékelésének céljából. A szerzők ebben a tanulmányban az alkalmazott módszerek és lépések leírására fókuszáltak; az események és a látogatók jellemzőit több szempontú, többlépcsős, egymásra épülő kutatással vizsgálták meg, a trianguláció elvét használva. A trianguláció többféle megközelítés eredményeinek egymáshoz viszonyítását jelenti, amely segít kiküszöbölni az egyetlen adatgyűjtési technika használatából eredő pontatlanságokat.

A kutatási kérdések a következők voltak:

1. Milyen jellegűek a rendezvények a Ljubljana-i Városi Könyvtárban?
2. Kik vesznek részt a programokon?
3. Milyenek a rendezvénylátogatási szokások?
4. Milyen a felhasználói élmény a programokon?
5. Hogyan látják a könyvtárosok a rendezvényeket?

A kutatók először kisebb, előzetes vizsgálatokat folytattak, majd az eredményeket felhasználták a rendezvények résztvevőinek körében elvégzendő nagyobb felmérés elkészítéséhez. A tanulmány kronológiai sorrendben mutatja be ezeket a részkutatásokat, melyek mindegyike több kutatási kérdésre is szolgált válaszokkal.

Első lépésként azokat a – rendezvényekkel kapcsolatos – statisztikákat és információkat tekintették át, amelyek már rendelkezésre álltak. A statisztikai adatok vizsgálatán felül tartalomelemzésnek vetették alá a programokról szóló brosúrákat és a könyvtári honlap vonatkozó híreit. A cél az volt, hogy átfogó képet kapjanak a teljes városi könyvtári hálózatban zajló eseményekről (típusok, helyszínek, időpontok stb.). Második lépésként a rendezvények 17, különböző háttérrel rendelkező látogatójával készítettek interjút annak érdekében, hogy első kézből szerezzenek információkat a résztvevők jellemzőiről, motivációjáról, a könyvtári eseményekkel kapcsolatos elvárásairól, tapasztalatairól, elégedettségéről, valamint arról, hogy honnan értesültek a programokról. Az interjúkészítés mellett megfigyeléseket is végeztek a rendezvényeken, információkat gyűjtve nemcsak a közönség szerkezetéről, hanem az előadók és a résztvevők viselkedéséről és reakcióiról is. Az interjúk eredményei, valamint az események megfigyelései alapján 7 tipizált felhasználót, úgynevezett perszónát

dolgoztak ki, elősegítve, hogy a könyvtárosok meghatározott célcsoportoknak tudjanak programokat tervezni.

Miután összegyűjtötték az előzetes információkat a használókról, a kutatás szerzői harmadik lépésként összesen 10, programszervezésért felelős könyvtárossal készítettek interjút a könyvtár különböző fiókjából. Arra keresték a választ, hogy a könyvtárosok hogyan választják ki, hogy milyen rendezvényt szervezzenek, hogyan tervezik, szervezik, népszerűsítik és értékelik a programokat, illetve hogyan elemzik a közösséget és annak demográfiai jellemzőit. Ezenfelül a kutatás arra is kitért, hogy a munkatársak hogyan szereznek információt arról, hogy mi érdekli a használókat, hogyan kapnak visszajelzést a látogatók tapasztalatairól, együttműködnek-e a helyi közösséggel, és ha igen, milyen mértékben, továbbá hogy van-e külön stratégiájuk a potenciális résztvevők megnyerésére. Rákérdeztek a könyvtárosok által tapasztalt problémákra és dilemmákra is.

Utolsó, negyedik lépésként egy nagy kérdőíves felmérést végeztek a rendezvények résztvevői körében. A 790 fő által kitöltött kérdőívben azt kívánták megtudni, hogy kik vesznek részt az eseményeken, milyenek a részvételi szokásaik, valamint milyen élményeket szereznek a programok során. Különösen a felhasználói élmény három aspektusára összpontosítottak: a minőségre, a hasznosságra és a szórakoztatásra. A felmérésben szereplő kérdések körülbelül fele az egyes rendezvényekre és azok főszereplőire vonatkozott, míg a másik fele a válaszadóknak a könyvtár rendezvényein való részvételével foglalkozott általában. A kérdőív részeként reakciókártyákat használtak, amelyek segítségével a résztvevők tetszőleges számú pozitív vagy negatív jelzőt választhattak az esemény és az előadók jellemzésére.

A módszerek kombinálása beváltotta a hozzá fűzött reményeket, a részkutatások összesítésével sikerült átfogó képet kapni a rendezvényekről. Az elvégzett kutatások eredményeképpen a könyvtár iránymutatásokat készített a felnőtteknek szóló jövőbeli programok szervezéséhez.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 212, 226, 253

Felhasználók és használat

Általános kérdések

241/2021

BERTRAND, Aurélie: Inclure par l'empowerment : l'hypothèse du tiers-lieu culturel La Bulle. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 2., p. 1–8.

Res. angol nyelven

A részvétel mint az inklúzió útja: a La Bulle mint „harmadik hely” példája

Használó; Komplex művelődési intézmény; Közművelődés; Társadalmi követelmények; Vezetés

A kulturális „harmadik helyként” funkcionáló *La Bulle* ('Buborék') egy olyan kísérleti jelleggel létrehozott közösségi tér Franciaországban, mely az állampolgárok heterogén csoportjainak együttélését, aktív sokféleségét hangsúlyozó inklúziót tette meg működésének alapelvevé. Az elmúlt évtizedben elterjedőben lévő „harmadik helyek” (ld. *Ray Oldenburg* fogalmát) a folytonosan változó társadalmi igényekre kívánnak a gyakorlatban reagálni. Mindegyik ilyen kezdeményezés egyéni tevékenységgel, finanszírozási móddal és fizikai/virtuális megvalósítással bír, de közősek az alapértékeik (kreativitás, megosztás, gazdasági élet ösztönzése), valamint az, hogy az önkéntes állampolgári részvételen alapulnak.

A La Bulle 2020 márciusában nyílt meg Annemasse település egyik felzárkóztatandó zónájában a helyi közösség ötéves együttműködésének eredményeképpen, miután az önkormányzat megvásárolt egy üresen álló 250 m² alapterületű helyiséget egy kereskedelmi központban. Az ingyenes településközi közművelődési hálózathoz tartozó létesítmény a könyvtár, a játékkönyvtár (*ludothèque*) és a közösségi tér hibridizációjának tekinthető.

A La Bulle-t egyben egy olyan kísérleti terepnek is szánják, ahol egy innovációs és modernizációs menedzser irányításával megvalósul a „felszabadító közeg” vezetési szemlélete. A szervezeti kultúrát az átláthatóság, a bizalom, a szubszidiaritás és a hibázáshoz való jog jellemzi; a nyolc teljes munkaidős alkalmazottból álló csapat minden tagja egyformán részt vesz a központ életében, a projektek irányítá-

sában, valamint a lakosokkal és a partnerekkel való kapcsolattartásban.

Az inklúzió a polgárok bevonásával, felhatalmazásával valósul meg leginkább. Így a hely neve, kinézete, koncepciója, nyitvatartása, működése, szolgáltatásai és rendezvényei a szereplők kívánságát és bevonódását tükrözik. Havi rendszerességgel tartanak mindenki számára nyitott eszmecsereket, melyek során a La Bulle-t érintő bármely ügy napirendre kerülhet. Az intézmény irányítása maga is demokratikus: a határozatok elfogadása szavazás útján történik, ahol a La Bulle közösségét adó három csoport, a választott tisztviselők, a szakemberek és a lakosság egyformán képviselteti magát. A polgárok csoportja nyitott, tekintet nélkül korra, társadalmi rétegre, közösségi hovatartozásra, lakóhelyre, beiratkozásra vagy arra, hogy az illető milyen gyakran jelenik meg. A választott tisztviselők testülete olyan képviselők közül áll, akik a kultúra, a gyermek- és ifjúságügy, illetve az állampolgári részvétel területéért felelnek. A szakmai testületet a településen dolgozó könyvtárosok és játékkönyvtárosok alkotják.

A három csoport osztozik a La Bulle négy vezérelvén: nyitottság (fedezzük fel együtt), innováció (álmodjuk meg együtt), inklúzió (legyünk együtt) és együttműködés (csináljuk együtt). Az értékrendből fakadó agilis működés része a rugalmasan alakítható bútorzat és a rotációval frissített és aktualizált gyűjtemény, ami lehetővé teszi, hogy az intézmény reagáljon a lakosok igényeire. A La Bulle célja az is, hogy kapuként szolgáljon a terület más erőforrásaihoz; a munkatársak a segítséget kérőket igyekeznek saját kompetenciáiknak megfelelő mértékben támogatni és továbbirányítani az illetékes szolgáltatóhoz, hivatalhoz.

A kulturális jogokról szóló *Fribourgi nyilatkozat* elveivel összhangban nem tesznek különbséget a kultúra különböző formái és hordozói között (a regény ugyanazon a polcon kap helyet, mint a játék vagy a DVD). Az inklúziót segíti az is, hogy az információs műveltség elsajátítását a számítógép szerepének trivializálásával mozdítják elő: a fotelek közé elhelyezett gépek használóikat arra ösztönzik, hogy egymást spontán módon segítsék. Az inklúzió elvének ez az ún. facilitációt lehetővé tevő helyzet felel meg leginkább, melyben a használók egyenrangú fél-

ként vesznek részt, szemben a mediációs helyzettel, amikor a könyvtáros közvetíti a felek és a (digitális) források között.

A megnyitása utáni időszakban a La Bulle a lakosokra bízta a programok kialakítását: az emberek fokozatosan és spontán módon kezdtek hozzájárulni a hely életéhez (felolvasás a gyerekeknek, korrepetálás, festőműhely, bevezetés az angol nyelvbe stb.). A folyamatot segíti, hogy nem várnak szigorú elköteleződést az önkéntesektől, inkább alacsonyban tartják a küszöböt. A La Bulle indirekt módon egy dinamikus, tanuló és innovatív közösséget kíván teremteni, *Richard Thaler nudge*-elméletének szellemében, miszerint az emberek a választásaikhoz nyújtott kis segítséggel terelhetők a közjó felé.

A járványügyi helyzet ellenére a statisztikák igen kedvezőek és előremutatóak: működésének kevesebb mint egy éve alatt a La Bulle több mint 14 ezer látogatóval és közel 900 aktív kölcsönzővel büszkélkedhet.

(Kádár Krisztina)

242/2021

COLASANTI, Nathalie – FIORI, Valerio – FRONDIZI, Rocco: Promoting knowledge circulation in public libraries : the role of gamification. – Bibliogr. In: Library management. – 41. (2020) 8/9., p. 669–676.

A tudásáramlás támogatása a közkönyvtárakban: a gamifikáció szerepe

Használó; Honlap; Játék; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

A jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja az ösztökélés (*nudge*) és a viselkedés-közgazdaságtanból vett megfontolások hatását a közkönyvtárakban megvalósuló tudásáramlás népszerűsítésére és előmozdítására. A szakirodalom tanúsága szerint az olyan megközelítések, amelyek az egyének kívánt viselkedésformákra történő ösztökélésén alapulnak, valójában hatékonyabbak lehetnek, mint a felülről lefelé irányuló, adott esetben túlzónak észlelt intézkedések. A kutatási kérdések megválaszolása érdekében a cikk egy feltáró esettanulmányt elemez Róma közkönyvtári hálózatáról (*Biblioteca di Roma*, BdR). A BdR 2009-ben indította el online platformját, de az sosem volt képes erős kapcsolatot teremteni az offline tevékenységekkel, és az olvasói hozzájárulások (például kommentek és könyvértékelések) száma nagyon

alacsony maradt. 2018-ban a BdR bevezetett egy gamifikációs szekciót a honlapján azzal a céllal, hogy növelje a használói interakciók és a könyvkölcsönzések számát. A szerzők a gamifikáció alkalmazásából származó adatokat mind városi szinten, mind a különböző városrészekben belül bemutatják és elemzik. Az eredmények azt mutatják, hogy a gamifikáció bevezetése sikeresnek bizonyult a használók interakcióinak és elkötelezettségének növelésében mind online, mind offline.

A tanulmány értékes hozzájárulással szolgál, tekintve, hogy a *nudge*-elmélet és a gamifikáció bevezetését vizsgálja egy közkönyvtári rendszerben.

(Autoref.)

Lásd még 201

Használat- és igényvizsgálat

243/2021

CONNELL, Ruth Sara – WALLIS, Lisa C. – COMEAUX, David: The impact of COVID-19 on the use of academic library resources. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–20.

A Covid19 hatása a felsőoktatási könyvtárak forrásainak használatára

Felsőoktatási könyvtár; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások használata

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 2020 májusában végzett felmérése utáni sajtóközlemény szerint a koronavírus-helyzet miatti lezárásokkal a könyvtárak ugrásszerű növekedést tapasztaltak a digitális tartalmak használatában, az online tanulásban és a virtuális programok számában – noha a kérdéssorban nem szerepeltek a használatra vonatkozó elemek. A jelen cikk szerzői három egyesült államokbeli egyetemi könyvtár példáján keresztül a használati adatok csökkenéséről számolnak be 2020 tavaszát tekintve.

Kisebbségi időbeli eltérésekkel 2020 márciusában mindegyik felsőoktatási könyvtár bezárt az országban, és kizárólag online szolgáltatásokat nyújtott. Az elektronikus (könyvtárközi) kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás, a *discovery*-felületek és az e-források adatbázisai, valamint az e-mailés és chat-referenz azonban nem jelentettek újdonsá-

got ezekben az intézményekben, ahogy a felhőalapú könyvtári rendszerek egyre terjedő használata is megkönnyítette a távmunkára való átállást. Azaz a felsőoktatási könyvtárakban a távszolgáltatás megvalósítása potenciálisan nem befolyásolta annyira a használati trendeket; a járvány miatti bezárás és a távoktatás bevezetése – más tényezőkkel, például a forgalmazók és kiadók által átmenetileg ingyenessé tett online gyűjteményekkel együtt – azonban mégis érezte a hatását.

A szerzők a három egyetemi könyvtárat összehasonlító vizsgálathoz négy időintervallumot állítottak fel. Az egyik időszak január-február(-március eleje) volt (egyetemenkénti eltérésekkel a helyi adottságoknak megfelelően), a másik március közepétől május első feléig tartott. Mindkét időszak adatait összegyűjtötték 2019-re és 2020-ra vonatkozóan is, így képet kaptak a használati statisztikák változásáról a Covid-lezárásoktól függetlenül (kontroll-időablak), illetve a lezárások alatt (Covid-időablak). Ezzel a módszerrel tekintetbe vehetők a koronavírus-hatástól független tendenciák is, amelyek már 2020 januárjára-februárjára is jellemzőek voltak, bázist képezve a tavaszi hónapok Covid-hatásához. A következő mutatókat vették sorra a *Google Analytics*, az oldalmegtekintések száma és forgalmazói statisztikák alapján (nem mindegyik mutató volt vizsgálható mindegyik egyetemen): könyvtári honlap használata; katalógus-használat; *discovery*-eszköz használata; *LibGuides*-ok használata; az A–Z adatbázislisták használata; könyvtárközi kölcsönzés; teljes dokumentumok letöltése az EBSCO-ban és a *ProQuest*-ben; online interakciók a használókkal (chat, konzultációk, *Kérdezd a könyvtárost!* stb.).

A Louisiana Állami Egyetem (LSU) közel 30 ezer hallgatóval bíró kutatóegyetem, amelynek könyvtára 3 millió nyomtatott kötetrel és 100 munkatárssal rendelkezik. A Covid-időablakban a *Kérdezd a könyvtárost!* szolgáltatás használata, a *LibGuides*-használat, a könyvtárközi kérés és kölcsönzés jelentősen nőtt (+535%, +56%, +35%, +56%), míg a *discovery*-felület, a honlap és a katalógus felkeresése visszaesett (–17%, –21%, –25%). A ProQuest és az EBSCO letöltési statisztikái hullámzást mutattak (ProQuest: –52%, EBSCO: +30%).

Az Északkelet-Illinois Egyetem (NEIU) közel 7 ezer hallgatót számlál, könyvtárai 500 ezer kötetesek, és 30 munkatársat foglalkoztatnak. A Covid-időablakban szinte minden vizsgált mutató esett, kivéve a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket, a kutatási konzultációkat és a chat-referenszt (+35%, +31%,

+17%). Számos használati adat eleve alacsony volt, és a kontroll-időablakban is csökkent; ennek oka abban keresendő, hogy a beiratkozások száma évről évre egyre alacsonyabb az állami intézményben. A Valparaiso Egyetem (Valpo) kevesebb mint 3500 hallgatóval rendelkező magánegyetem, melynek könyvtára közel 450 ezer kötetet foglal magában, és 19 főt foglalkoztat. A Covid-időablakban mindegyik használati mutató romlott (a legnagyobb mértékben a katalógus használata: –77%), a chat-referenszt kivéve (+85%).

A kutatáshoz kiszámították a kontroll-időablak bázishatásával korrigált, „nettó” Covid-hatást is. (Példának okáért az LSU könyvtárának katalógusa a kontroll-időablakban 2020-ban 5%-kal csökkent, míg a Covid-időablakban 25%-kal, így a Covid számlájára írható nettó csökkenés 20%-os.) Ez az érték az LSU könyvtárban 10 mutatóból 5-ben volt negatív, a NEIU könyvtáraiban 9-ből 6 esetben, míg a Valpo könyvtárban 10-ből 8 esetben. Közös volt a három intézményben a könyvtári honlap, a könyvtári katalógus, a *discovery*-felület, illetve a fontos adatbázisok használatának visszaesése, ami több okra vezethető vissza: a nem elérhető nyomtatott állomány miatt a használók nem látták értelmét a katalógus felkeresésének, illetve a könyvtári számítógépeken kezdődőként beállított könyvtári honlapok sem számítottak bele a statisztikába. Szintén mindhárom vizsgált egyetemi könyvtárra jellemző volt az online tájékoztatások számának növekedése, azaz a használókkal való virtuális kommunikáció sikeresnek mondható. Az a tény, hogy a legnagyobb (kutató-) egyetemi könyvtár használati mutatói estek vissza a legalacsonyabb mértékben a három intézmény közül, arról árulkodik, hogy ott tanultak a legnagyobb számban olyan hallgatók, akik a járványidőszakban is eltökéltek voltak tanulmányaik folytatása mellett. További kutatások szükségesek annak vizsgálatára, hogy a könyvtárhasználati mutatók hogyan változnak az idő előrehaladtával, ahogy minden szereplő alkalmazkodik a járványhelyzethez. [A cikk 2020 ősze előtt íródott – a Ref.]

(Szabó Piroska)

244/2021

INDRÁK, Michal – POKORNÁ, Lenka: Analysis of digital transformation of services in a research library. – Bibliogr. In: Global knowledge, memory and communication. – 70. (2021) 1/2., p. 154–172.

A szolgáltatások digitális átalakulásának elemzése egy tudományos könyvtárban

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Kölcsönzés; Statisztika; Szolgáltatások használata; Tudományos és szakkönyvtárak

A Morva Könyvtár Csehország második legnagyobb könyvtára, állománya 2018-ban 4 236 898 dokumentumot foglalt magában, aktív használóinak száma 19 504 fő volt. A tapasztalatok szerint a nyomtatott állomány használata régóta csökkenő tendenciát mutat. Jelen tanulmány ennek tükrében a digitalizálás és a digitális átalakulás szükségességét és jelentőségét vizsgálja, három fő adatforrásra támaszkodva.

Az egyik az éves könyvtári statisztika, amely olyan alapvető információkat tartalmaz az „offline” könyvtárhasználatról, mint a regisztrált használók, a könyvtárlátogatások, a kölcsönzések vagy a helyben használatok száma. Az elemzés másik adatforrását a digitális könyvtár (<https://www.digitalniknihovna.cz/>) használatai adatai adják, ezek egyrészt a naplófájlokon, másrészt a *Google Analytics* adatain alapulnak. A harmadik adatforrást annak a felmérésnek a választási képezik, amelyet a Morva Könyvtár készített a digitális könyvtár használói körében.

A 2014 és 2018 közötti „nem digitális” könyvtárhasználati statisztikai adatokat elemezve az látszik, hogy míg a regisztrált használók száma csak kisebb mértékben csökkent az időszakban (20 551-ről 19 504-re), a látogatások, a kölcsönzések és a helyben használatok száma egyaránt jelentősen visszaesett (rendre 18,14%-kal, 30,69%-kal és 33,04%-kal), ellenben az egy látogatásra eső kölcsönzések száma nőtt, ami arra utal, hogy a használók célirányosabban keresik fel a könyvtárat, és nem például közösségi térnek tekintik. A demográfiai adatok közül talán a legérdekesebb, hogy a használók 94,73%-a aktív korú. Ennek fő oka az lehet, hogy a könyvtár egyik kiemelkedő célcsoportját a felsőoktatási hallgatók és a 30 évnél fiatalabb dolgozók jelentik.

A digitális könyvtár naplófájladatai azt mutatják, hogy a 2014 és a 2018 közötti időszakban a megtekintett oldalak száma megsokszorozódott: 2018-ra elérte az 5 651 335-öt, aminek közel kétharmadát az időszaki kiadványok tették ki, összefüggésben azzal, hogy a tömeges digitalizálás miatt a digitálisan elérhető periodikumokat már csak kivételes esetekben forgalmazzák nyomtatott formában. A digitális könyvtár 2018-ban a *Google Analytics* szerint 214 349 látogatóval és 452 284 munkamenettel (ses-

szion) büszkélkedhetett. Szintén a *Google Analytics* által mért adatokból kiderült, hogy ebben az évben a digitális könyvtárnak nagyon sok külső látogatója volt, elsősorban Csehországból (a morva régió csupán 20,7%-ot tett ki), de külföldről is (Szlovákia: 7,84%, Németország: 2,25%). Ez is bizonyítja, hogy a digitális könyvtár jóval szélesebb elérést biztosít, mint a hagyományos, helyhez kötött könyvtár. Az adatok alapján továbbá az is megállapítható, hogy a digitális könyvtár felkereséseinek (munkamene-teinek) száma 2018-ban 19,93%-kal meghaladta a Morva Könyvtár személyes látogatásainak számát (452 284 szemben a 377 115-tel).

A könyvtár Facebook-oldalán közzétett kérdőívet 88 személy töltötte ki; a célja annak felmérése volt, hogy a használók hogyan viszonyulnak a digitális könyvtárhoz. A főbb megállapítások közé tartozik, hogy a kitöltők mindössze 26,1%-a rendelkezik olvasójegy-gyel (regisztrált használók), továbbá hogy a digitális könyvtár következő jellemzőit értékelték leginkább: gazdag tartalomkínálat, kényelmes navigáció, szabad hozzáférhetőség.

Fontos megjegyezni, hogy amikor digitális átállásról beszélünk, nem csupán az analóg állomány digitális elérhetővé tételére kell gondolni: a digitalizációhoz hozzátartozik az elektronikus felületek felhasználóközpontú fejlesztése, valamint a különböző szolgáltatások (pl. tanulástámogatás és képzés) digitalizációja is. Tekintve a tudományos könyvtárak fizikai látogatottságának várható további stagnálását vagy csökkenését, a jövő mindenképpen a digitális szolgáltatásoké. Mivel a közösségi központok szerepét inkább a közkönyvtárak láthatják el, a tudományos könyvtáraknak elsősorban a jól működő, bárholonnan elérhető digitális infrastruktúra biztosítására érdemes összpontosítaniuk.

Összegzésként elmondható, hogy a Morva Könyvtárat fizikailag ugyan egyre kevesebben, de a digitális könyvtárat egyre többen használják, ám ez utóbbi használók pontos összetételét és számát nehéz felmérni, továbbá a mért adatok sem vehetők össze könnyedén más könyvtárak adataival. (A cseh könyvtárakban nincsenek egységesen használt mérési eszközök, és például a *Google Analytics* más eredményeket mutat, mint a könyvtárak saját szervezetei.) Az online látogatók esetében nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ki tartozik a könyvtár regisztrált használói közé, ami a finanszírozás megtérülési rátája és a szolgáltatás hatásmérése miatt fontos szempont. Növelheti a regisztrációk számát, hogy Csehország elérhetővé készül tenni a kereskedelmi

forgalomban nem kapható művek digitalizált változatait a regisztrált könyvtárhasználóknak (2018-ban a digitális könyvtár tartalmának 17%-a tartozott közkincs körbe).

A könyvtári állomány és a könyvtári szolgáltatások digitalizációjára egyre nagyobb igény mutatkozik. A használati adatok alapján sejthető, hogy a könyvtárosok szerepe a jövőben át fog értékelődni, és egyre fontosabb lesz koordináló és mentori tevékenységük a hamis információk kiszűrése, a megbízható információk rendszerezése és a helyes információfelhasználás oktatása terén.

(Nagy Andor)

245/2021

PALSDOTTIR, Agusta: Data literacy and management of research data – a prerequisite for the sharing of research data. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 73. (2021) 2., p. 322–341.

Adatműveltség és kutatásiadat-kezelés – a kutatási adatok megosztásának előfeltétele

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

Egy, az Izlandi Egyetem kutatóit érintő 2017-es felmérés kérdéseit a megcélzott populáció 18%-a, 139 tudományos kutató és doktorandusz válaszolta meg. Az eredmények azt mutatják, hogy az adatok menedzselése nem szokásos gyakorlat a kutatók körében, és az ezzel kapcsolatos ismeretek is korlátozottak. Úgy látják viszont, hogy az egyetemeknek vezető szerepet kellene vállalniuk ezen a téren. Sürgősen szükség volna tehát arra, hogy a kutatók megértsék a szakmai ismereteken alapuló adatkezelés fontosságát, a könyvtárak pedig olyan forrásokat és képzéseket biztosítsanak számukra, amelyek lehetővé teszik az adatkezelési módszerek hatékony és produktív alkalmazását.

A válaszok alapján megállapítható, hogy a résztvevők nagy többsége (83%) bizonytalan volt abban, hogy intézménye rendelkezik-e adatkezelési tervvel (*Data Management Plan*, DMP). 66%-uk még soha nem használt ilyen tervet kutatásaihoz, és a válaszadók fele bizonytalan volt abban, hogy ez hasznos lenne-e kutatási adatainak kezeléséhez. Ugyanakkor többségük szeretné, ha ők is hozzáférnének adatkeze-

lési tervekhez intézményükben. 63%-uk egyetértett azzal, hogy minden egyetemen szükség lenne ilyen tervre. Az állítással legkevésbé a humán tudományok képviselői értettek egyet.

Ami az adatkezelési módszereket illeti, a kutatók leggyakoribb tevékenysége az adatokra való hivatkozás (67%) volt. A válaszadók többsége nem társított kiegészítő (adminisztratív, technikai stb.) információkat kutatási adataihoz. A metaadatok fogalmát 60%-uk vagy nem ismerte, vagy bizonytalan volt a jelentésével kapcsolatban. A résztvevőket megkérdezték, hogy van-e egyetemükön az adatok repozitóriumokba történő feltöltéséhez használható, előírt metaadatkészlet. A kutatók több mint 90%-a mindhárom tudományterületen bizonytalan volt ebben a kérdésben. A válaszadók szinte soha nem követtek metaadatszabványokat kutatási adataik címkézésére, belső használatú metaadatokat is csak 36% alkalmazott rendszeresen. Ugyanakkor a természettudományok területén dolgozó kutatók nagyobb valószínűséggel használtak metaadatokat, mint a másik két területen tevékenykedő kollégáik.

A résztvevők többsége egyetértett azzal, hogy az egyetemeknek adatkezelési tervvel kellene rendelkezniük, valamint szabványos fájlnevezési rendszert kellene szorgalmazniuk. A válaszadók közel fele szerint minden egyetemnek rendelkeznie kellene előírt metaadatkészlettel az intézményi repozitóriumokba való adatfeltöltéshez.

A válaszadók több mint fele részesült valamilyen képzésben az adatkezelés terén. Ezek közül a leggyakoribb a DMP-k készítésére vonatkozott. A válaszadók közel egyharmada kapott oktatást a kutatási adatokra való hivatkozások formáiról. Kevesen részesültek képzésben a metaadatok használatáról. 76% nyitott volna az adatkezeléssel kapcsolatos más képzésekre is, különös tekintettel a metaadatokra és a fájlok következetes elnevezésének kérdéseire.

A legtöbb kutató saját eszközein tárolja az adatokat; több mint felük vette igénybe az egyetemi tárolókapacitásokat. A külső adatrepozitóriumokat kevesen használják. Az összes tudományterület kutatói úgy látták, hogy az adatokat a hosszú távú hozzáférés érdekében az egyetemeken kellene tárolni.

(Koltay Tibor)

Lásd még 199, 210, 217, 227, 230, 233, 234, 240

246/2021

BARNIŠINOVA, Eva: Tiché knihy In: Knižnica. – 22. (2021) 2., p. 94–98.

Res. angol nyelven

Csendes könyvek

Ifjúság nevelése olvasásra; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Olvasás

A könyvtárakban és könyvesboltokban megjelentek a szöveg nélküli képkönyvek (*silent book*), amelyeket csendes könyvnek is neveznek. A vizuálisan életre keltett történetek érzelmeket tolmácsolnak, a fantázia világába vezetnek, de tényeket is közvetítenek. A szöveg nélküli képkönyvek univerzálisak, nyelvektől és kulturális környezettől függetlenek.

A képkönyvek előfutárának az 1920-as, '30-as években Belgiumban, Németországban, az USA-ban virágzó, az expresszionizmus irányzatához és a némafilmekhez kapcsolódó népszerű, szöveg nélküli regények tekinthetők. Ezek alkotói a kor gazdasági és társadalmi válságára reflektáltak (pl. *Frans Masereel*, *Otto Nüchel*, *Lynd Ward*). A képkönyvek iránti érdeklődés a '60-as években a képregények (*comics*) fellendülésével éledt újra, és olyan kifejező képekre épülő, társadalmi és futurisztikus motívumokat tartalmazó könyveket eredményezett, mint a *Flood (Árvíz – Eric Drooker)* vagy a *The System (A rendszer – Peter Kuper)*. A múlt század utolsó évtizedeiben a nyugati világban fejlődött ki a csak illusztrációkból álló, szöveg nélküli képkönyvek sajátos szegmense, amely Kelet-Ázsiában is elterjedt.

A szöveg nélküli képkönyvek legfontosabb ismérve, hogy szavak és mondatok nélkül készülnek, és teljes tartalmukat vizuális eszközök fejezik ki. Számos elnevezésük ismert angol nyelven: *silent books*, *wordless picture books*, *stories without text*, *textless books*. A szöveg nélküli képkönyv olyan új irodalmi műfaj, amely elsősorban gyermekeknek és fiataloknak szól. A hagyományos könyvvel szemben teljesen más a mű befogadásának, olvasói értelmezésének folyamata. A szöveg nélküli képkönyvben a gyerekek saját szavaikkal „olvassák” a látott történetet, fantáziájukat erősítve saját verziót alkotnak – szellemi szintjüknek, életkoruknak, helyzetüknek

megfelelően. A színek, szimbólumok, gesztusok, a mimika és az egyéb részletek mind-mind befolyásolják az ábrázolt tartalmak megértését. A szöveg nélküli képkönyvek magasabb szintű összpontosítást igényelnek, támogatják az aktív, felfedező olvasást. A képkönyvek a gyermek- és ifjúsági irodalom műfajainak széles skáláját képviselik (képeskönyvek, leporellók, mesék stb.), de lehetnek kalandregények, társadalmi, történelmi és futurisztikus regények is tizenéveseknek és felnőtteknek. Gyakori témáik között szerepel a fiktív vagy valós utazás, az időutazás vagy az álmok világában való utazás. Példaként említhető a fiatalok körében népszerű, szöveg nélküli kalandregény, a spanyol *Alberto Ajubel Robinson Crusoe*-ja. Az egyik leghíresebb szöveg nélküli képkönyv a nemzetközileg elismert ausztrál művész, *Shaun Tan* regénye, a *The Arrival (Érkezés)*, amely egy fantázia-világba való bevándorlason keresztül egy univerzális történetet beszél el.

A szöveg nélküli képkönyvek értelmezésében csak a cím segíti az olvasókat (kivételesen előfordulhatnak bennük indulatszavak, szövegbuborékok, mottó, idézet is). A könyvek általában 32 és 48 oldal közötti terjedelemmel rendelkeznek, az illusztrációk helyigénye miatt nagy formátumúak. Sokféle stílusú, formájú, irodalmi műfajú és illusztrációs technikával készült képkönyv létezik. Míg a hagyományos könyv több alkotó közös szellemi terméke (író, szerkesztő, illusztrátor stb.), a szöveg nélküli képkönyv egyetlen ember munkája a koncepciótól a storyboardon keresztül a rajzok elkészítéséig. Legtöbbször képzőművészek az alkotók (festők, grafikusok, animációs filmkészítők, építészek, reklámgrafikusok). Műveikben természetesen tükröződik az elsődleges hivatásuk is, például *Daniel Bosshart* svájci szerző *Alberto* című művének dinamikus perspektíváiban az építész látásmódja jelenik meg. Egyes képkönyvek egy másik műfajban készült műhöz kapcsolódnak, mint például *Nicolas Bianco-Levrin* és *Julie Rembauville* szerzőpárosának *Les mots (A szavak)* című közös kalandregénye, amelynek könyv- és filmváltozata is van.

A szöveg nélküli képkönyvek elsősorban az iskoláskor előtti, olvasni nem tudó gyerekek számára készülnek, de fogyatékossgal élő gyerekek fejlesztésére is alkalmasak. Életkortól függetlenül fejlesztik az olvasó fantáziáját és kifejezőképességét, erősítik az önbizalmat, hozzájárulnak a könyvekhez való későbbi kapcsolat kialakulásához. A képkönyvek lehetőséget kínálnak a gyerekek és a felnőttek közös olvasási élményéhez, a könyvtárosok és pedagógusok számára pedig a történetmeséléshez. Nagy előnyük egyete-

mességük, nyelvtől és kultúrától való függetlenségük. Ugyanazt a képkönyvet bárhol olvashatják a világon, éppen ezért az utóbbi években a műfaj előtérbe került a bevándorló gyermekekkel való munka során. 2012-ben a Nemzetközi Gyermekkönyv Szövetség (IBBY) első alkalommal állított össze egy gyűjteményt a világ minden tájáról származó szöveg nélküli képkönyvekből, és bocsátotta azt menekülttáborban élő gyerekek rendelkezésére.

Szlovákiában egyelőre nem túl sok szöveg nélküli képkönyv található a könyvpiacra, de néhány leporelló, képeskönyv és képregény megjelent már ebben a formában (pl. *Mária Nerádová: Bratislava, Rotraut Susanne Berner* leporellói stb.). A képkönyvek könyvtári jelenléte is korlátozott az országban. A gyermekek nemzetközi házában, a pozsonyi BIBIANA-ban kiállítás és gazdag gyűjtemény népszerűsíti a műfajt.

(Prókai Margit)

Lásd még 197, 211, 215

Használók képzése

247/2021

DREISIEBNER, Stefan [et al.]: Facilitation of information literacy through a multilingual MOOC considering cultural aspects. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 77. (2021) 3., p. 777–797.

Az információs műveltség támogatása egy többnyelvű MOOC segítségével, kulturális szempontokat is figyelembe véve

Együttműködés -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Távközlés

Az Európai Unió Erasmus+ programjának társfinanszírozásával 2016 és 2019 között hét európai felsőoktatási intézmény (Ausztriából, Horvátországból, Nagy-Britanniából, Németországból, Spanyolországból és Szlovéniából) létrehozott egy angol, horvát, katalán, német, szlovén és spanyol nyelvű, tömeges, nyílt, online kurzust (ILO MOOC, elérhető: <https://informationliteracy.eu>), amely kulturális szempontok figyelembevételével mellett hivatott támogatni az információs műveltség oktatását. A szakirodalom, a jó gyakorlatok és az ágazati szakterdek áttekin-

tése után először angol nyelven tervezték meg a tananyagot, ezt követte az egyéb nyelvekre való, kultúraspecifikus átültetés.

A projekt célja az volt, hogy segítse a tág értelemben vett információs környezet megértését, a digitális eszközök hatékony használatát. Olyan készségek fejlesztését kívánja szolgálni, amelyek hozzájárulnak az információs igények felismeréséhez és kielégítéséhez, a releváns információforrások ismeretéhez és kritikus értékeléséhez. A tananyag tárgyalja az információkeresést, az információk kezelését és a digitális tartalmak etikus megosztását. Célja, hogy felhasználói olyan önálló és önirányított tanulókká váljanak, akik részesei az egész életen át tartó tanuláshoz. Foglalkozik az információetika kérdéseivel, az információk kommunikálásával, információk termékek és új tudás létrehozásával. Az egyes fogalmakhoz tartozó anyagokat úgy alakították ki, hogy lehetségessé váljon más területeken történő felhasználásuk, vagy adott kontextusokhoz és témákhoz lehessen igazítani őket, ennek érdekében a tananyagot rövid egységekre tagolták. A szövegeken kívül a tanulási objektumok diagramokat, audio/videotartalmakat, prezentációkat, linkeket, szimulációkat, forgatókönyveket, továbbá gyakorlatokat, kvízeket és önértékelési egységeket foglalnak magukban.

2019 tavaszán több országban párhuzamosan felmérést végeztek, hogy képet kapjanak a projekt eredményességéről. Összesen 198 hallgató töltötte ki a kurzus előtti és utáni teszteket, melyek alapján kijelenthető, hogy átlagosan nem javultak az információs műveltségi eredmények, de ahol kötelező volt részt venni a teljes kurzuson és a teszteken, ott szignifikáns fejlődést mutattak ki. (Korábbi kutatások is igazolták, hogy a motiváció fenntartása komoly kihívást jelent a tömeges nyílt online kurzusokon.) A hallgatók a felhasználói élményt általánosságban pozitívan értékelték, a tartalom részletessége, a szöveges tartalmak mennyisége és a felület nyelve azonban közepes pontszámokat kapott. Utóbbi összefüggésben lehet a választott e-learning-platform, a többnyelvű OpenEdX nyelvi hiányosságai.

Az ILO MOOC 2019 augusztusában vált elérhetővé a széles nyilvánosság számára; 2020. március 25-ig összesen 650 tanuló regisztrált a kurzusra.

(Koltay Tibor)

FÁZIK, Jakub – STEINEROVÁ, Jela: Technologies, knowledge and truth : the three dimensions of information literacy of university students in Slovakia. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 1., p. 285–303.

Technológia, tudás és igazság: a szlovákiai egyetemi hallgatók információs műveltségének három dimenziója

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használók képzése; Információ; Információs műveltség

Pozsonyban, a Comenius Egyetem öt karának 40 elsőéves, a tanárképzésben részt vevő, alapképzéses hallgatója körében végeztek kvalitatív, fenomenográfiai vizsgálatot. Arra kerestek választ, hogy saját tapasztalataik alapján milyen elképzelésük van az információs műveltségről a leendő középiskolai tanároknak. A fenomenografikus megközelítés célja az, hogy a jelenségeket a velük kapcsolatos egyéni tapasztalatok alapján írja le és értse meg. Azt vizsgálja tehát, hogy az emberek milyen, minőségileg különböző módon tapasztalnak meg jelenségeket vagy gondolkodnak róluk. A fenomenográfia olyan kvalitatív, relációs megközelítés, amely egy szubjektum és egy objektum (jelenség) viszonyára irányul. Az adatgyűjtés módszere általában félig strukturált interjú, de végezhető írásban is, nyílt kérdések vagy rajzok segítségével. A válaszadók optimális száma 15–30 vagy 20–50 között mozog.

A Comenius Egyetem kutatói két szakaszban, három módszerrel (írásbeli nyilatkozatok, rajzok és interjúk) dolgoztak. Az információs műveltség három megközelítését azonosították, ezek a digitális technológiák, a tudás és az igazság fogalmához kötődnek.

A vizsgálat tanúsága szerint az információs műveltséget egyfelől a digitális információs infrastruktúra használatának területén szerzett kompetenciák összességéként értelmezték a válaszadók. E kategória középpontjában tehát azok a digitális információs és kommunikációs technológiák állnak, amelyeket a tanulók a leggyakrabban használnak. Ez az értelmezés nagyjából megegyezik a digitális írástudás vagy az információs-kommunikációs technológiai (IKT) műveltség fogalmával. Alapelve a digitális technológiák használata a digitális környezetben lévő adatokkal és más objektumokkal való munkavégzés, az információk és információs termékek létrehozása,

kommunikációja céljából. Mindazonáltal a hangsúly az infrastruktúra technikai oldalán van, és az információval mint szellemi tartalommal való munka másodlagos marad. Az IKT használatának fő előnyét ugyanis az információfeldolgozás gyorsaságában látják. Ennek ellenére több résztvevő is tisztában volt a multitaskinggal összefüggő problémákkal, az online biztonságot veszélyeztető tényezőkkel és az online függőséggel vagy az internet- és IKT-használat etikai és erkölcsi vonatkozásaival, különös tekintettel a plágiumra, amelynek terjedését a digitális technológia megkönnyíti.

Az információs műveltséget az ismeretek megszerzéséhez és felhasználásához szükséges kompetenciák összességének is tekintik a hallgatók. Az ismeretek szempontjából nézve, a digitális technológia használata csak egy, az információ világába vezető, képzeletbeli kapu. Központi eleme a megszerzett tudás, tehát nem meglepő, hogy a válaszadók az emlékezetet is kulcskompetenciának tartották. Az információval való munka leggyakoribb céljaként az információknak a gyakorlati életben való felhasználását említették, míg külső horizontját az információ megértése, hasznosságának és relevanciájának értékelése, az információk közötti kapcsolatok megtalálása és a megszerzett tudás vagy személyes tapasztalat alapján történő döntéshozatal jelentette. Fontosnak találták a tanári munkában hasznosítható kommunikációs és a prezentációs kompetenciákat is, és nem hiányoztak a kreatív és a kritikai gondolkodás és szövegértés készségei sem.

A harmadik megközelítés az információs műveltséget az igazság megismerésének eszközeként fogja fel. A központi kompetenciák az információk igazolása, a hitelesség értékelése és a kritikai gondolkodás, a fogalom külső horizontján pedig a szövegértés és az érvelési kompetencia jelent meg a válaszokban.

A szerzők a kutatás eredményei nyomán az információs műveltség ökológiai modelljét állítják fel, melynek alapját az információs infrastruktúra képezi (talaj), ebből nő ki a tudás (fa), ami az igazság felé törekszik (napfény). Az információs műveltség ebben az átfogó keretben nem más, mint a külső információforrások internalizálása az igazság keresése érdekében.

(Koltay Tibor)

249/2021

LACY, Meagan – HAMLETT, Alexandra: Librarians, step out of the classroom! : how improved faculty-led IL instruction improves student learning. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 2., p. 163–175.

Könyvtárosok, lépjenek ki az osztályteremből! Hogyan javítja az oktatók által vezetett információs műveltségi képzés a hallgatók tanulását?

Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Információs műveltség

A legtöbb felsőoktatási intézményben az információs műveltség oktatása általában a könyvtárosok, nem pedig a különböző szakok oktatóinak hatáskörébe tartozik. Egyre több kutatás jelzi azonban, hogy a hallgatók akkor tudják az információs műveltségi készségeket elsajátítani, ha azokat egy konkrét tudományág keretében tanítják nekik. Ez pedig feltételezi a tantárgyi oktatók részvételét. A New York városában működő Guttman Közösségi Főiskola könyvtárosai arra vállalkoztak, hogy felkészítsék az oktatókat az információs műveltség integrált oktatására. Pályázati támogatással, egy esettanulmány keretében azt vizsgálták, hogy az oktatók és a könyvtárosok hogyan hozhatnák létre a közös információs műveltségi oktatás kultúráját a főiskolán. Arra kívántak választ kapni, hogy miként változtatja meg a feladatok megosztása az oktató könyvtáros szerepét, hozzájárul-e ez a megosztás az információs műveltség jobb tantervi integrációjához, és milyen mértékben befolyásolja a hallgatók készségszintjét.

Az ezen a főiskolán tanuló hallgatók többnyire alacsony jövedelmű háztartásokból érkeznek, így 2017-ben 71%-uk kapott rászorultsági alapon pénzügyi támogatást. Több mint felük valamely kisebbség tagja; általában első generációs hallgatók, akik körében jellemző a lemorzsolódás. A korábbi tapasztalatokat felhasználva az intézményben új modellt alakítottak ki, amely kizárólag kreditet érő kurzusokra épül. A finanszírozók az információs műveltséget kifejezetten a tantervi prioritások közé sorolták. A főiskola pedig megköveteli, hogy a hallgatók meg tudják találni az információforrásokat, valamint képesek legyenek értékelni és idézni azokat projektekben, dolgozatokban és prezentációkban. Ezek a tanulási eredmények alapozzák ugyanis meg, hogy az első, alapvetően a tapasztalatszerzésre koncentráló tanév végén tovább tudjanak lépni.

A pilot programban 2018 elején négy, az angol nyelvű fogalmazást kötelező tantárgyként tanító, „könyvtárosbarát” oktató kapta feladatul az erre a területre szabott információs műveltségi oktatást. Ők egy hónappal a tavaszi félév kezdete előtt benyújtották tantervük tervezetét a könyvtárosoknak. A tantervek áttekintését követően részt vettek egy, a könyvtárosok által szervezett, kétórás műhelymunkán, amely bemutatta az információs műveltségi készségek tanításának módjait, és kitért annak tisztázására is, hogy miért szükséges egy tantárgyi oktatónak magáénak éreznie az információs műveltség tanítását. Foglalkoztak azzal is, hogy milyen módon oktathatják a releváns információs műveltségi készségeket saját, szakmai tantervük keretében, miközben korábbi oktatási tapasztalataikra is támaszkodhatnak. Egyértelművé vált az is, hogy azoknak, akik fogalmazást tanítanak, szükségük van a többi oktató diszciplináris tudására. A műhelymunka keretében az oktatók megismerhették a könyvtárosok által korábban létrehozott oktatói eszköztárat, amely az információs műveltségre összpontosító foglalkozások óraterveinek és feladatainak gyűjteménye, melyet az oktatók használhatnak és adaptálhatnak munkájuk során. Arról is szó esett, hogy az oktatók számos egyszerű módszert tudnak alkalmazni, például a hallgatóknak kiadott olvasmányok kontextusba helyezéséhez megkérdezhetik, hogy milyen típusú információról (újságcikkről, tudományos cikkről, blogbejegyzésről) van szó, azt ki hozta létre (a szerző személye, szakmai presztízse), és mi az írás célja. Informálisan megkérhetik hallgatóikat az adott írás hivatkozását képező információik azonosítására is (mi az adott cikk vagy fejezet címe, hol jelent meg). E metakognitív kérdések modellezése során az oktatóknak rá kell jönniük, hogy sok mindent természetesnek vettek ebből a folyamatból, és nem vették figyelembe összetettségét a digitális bennszülött hallgatók számára.

Az oktatók végezetül utolsó körös írásbeli visszajelzést kaptak anyagaikról, így annak tanulságait beépíthették véglegesített tantervükbe. A félév végén a könyvtárosok az értékeléshez hallgatói felméréseket készítettek, megvizsgálták a beadott dolgozatok hivatkozásait, valamint megkérdezték az oktatók véleményét is. A hallgatói válaszok szerint a kurzus hozzájárult készségeik fejlődéséhez, ám a dolgozatok forráshivatkozásainak pontozása kezdő vagy közepes szintet mutatott, ami nem meglepő elsőévesek esetén. Az oktatói válaszokból világossá vált, hogy a könyvtárosok nézőpontjának figyelembevétele segített az oktatóknak abban, hogy jobban tudatosítsák saját

előfeltevéseiket a hallgatók kutatási képességeivel kapcsolatban, továbbá segített nekik felismerni, hogy olyan feladatokat kell tervezniük, melyek a hallgatókat egyértelműbben bevonják a kutatási folyamatba. A könyvtárosoknak viszont be kellett látniuk, hogy az oktatókkal való együttműködést megelőzően az

információs műveltségi képzés felszínes volt, ami magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért gyengék a főiskolát végzettek információkeresési készségei.

(Koltay Tibor)

Lásd még 215, 245

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

250/2021

GIGLBERGER, Veronika – LUTZ, Bernhard: Wasserzeichen in Musikhandschriften : ein Erschließungsprojekt an der Bayerischen Staatsbibliothek In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 2., p. 41–43.

Vízjelek a zenei kéziratokban: a Bajor Állami Könyvtár feltáró projektje

Adatbázis; Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Katalógus; Kotta; Papírgyártás története; Régi és ritka könyvek; Vízjel

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) 2018 májusa és 2020 októbere közötti, a DFG által finanszírozott feltárási és digitalizálási projektje a kezdetektől a XVII. század közepéig készült többszólamú zenei kéziratokra terjedt ki. A már digitalizált dokumentumokat oldalanként átvilágították és dokumentálták a vízjeleket, majd a képfájlokat feltöltötték a nemzetközi vízjel-adatbázisba (*Wasserzeichen Informationssystem*, WZIS – <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/index.php>), és ott katalogizálták őket. Ezzel párhuzamosan a Zenei Források Nemzetközi Repertórium (Repertoire International des Sources Musicales, RISM) katalógusában (<https://opac.rism.info>) lévő tételeket is bővítették: ellátták a WZIS vízjeleire mutató linkekkel, és a BSB *OPACplus* katalógusában található képleírásokat is csatolták a címléírásokhoz. A kéziratok digitalizálása ezzel új szintre lépett: az interneten már

szabadon hozzáférhetőek nemcsak a katalógustételek és a digitális reprodukciók – beleértve a borítót, a gerincet stb. –, hanem a papírra vonatkozó releváns információk is.

Bár a régebbi katalógustételekben is voltak már vízjel-információk, szükség volt a kéziratok alapos átnézésére, autopsziájára, csak ezután lehetett eldönteni, melyik oldalakat kell hőérzékelő eljárással (termográfia) szkennelni. A termográfia hő segítségével teszi láthatóvá a papír struktúráját. Az erre a célra kifejlesztett rendszert a Münchener Digitalizáló Központ (MDZ) megbízásából a Fraunhofer Intézet dolgozta ki: a készülék lényegében egy könyvtartóból, melegítő lemezből, hőkamerából, PC-ből és szoftverből áll. (Az MDZ már rendelkezett tapasztalatokkal ezen a téren: 2010 óta használtak termográfiai szkennelőrendszert, amelyet a vízjelek rögzítésére fejlesztettek ki, ám az nem volt alkalmas a nagy méretű és súlyos dokumentumokkal való munkához). A kötetet az eljárás során felteszik a tartóra, kinyitják a megfelelő oldalnál, a melegítő lemezt közel viszik a laphoz, és a papírt néhány fokkal felmelegítik. A kamera lefilmezi a folyamatot, melynek során rövid ideig jól látható a papír szerkezete. (A szerkezetben lévő tömörülések, például azok, amelyeket a merítő szitára erősített vízjelek drótalakzatai hoztak létre, vonalként jelennek meg.) A felvételeket a számítógép kiértékeli, és kiválasztja a legjobb képet a további felhasználáshoz. Ennek a módszernek az előnye az oldalfénnyel vagy átvilágítással végzett fotózással szemben az, hogy a vízjel akkor is jól látható, ha a papírnak arra a helyére már írtak. A vízjel mérethű ábrázolása a precíz digitalizációs technológiával biztosítható. A képek a BSB Digitális Gyűjteményében nézhetőek meg ([672](https://www.</p></div><div data-bbox=)

digitale-sammlung.de/de/collections/247/about), s a megfelelő kéziratához tartozó OPACplus-leírásban található linken át érhetőek el. (A dokumentum összes vízjele egy helyen tekinthető meg; az oldalszám révén az illető vízjel is lokalizálható a kéziratban.)

A stuttgarti Württembergi Állami Levéltár nemzetközi vízjeladatbázisában (WZIS) a keresés vizuális navigáció szerint történik, amely a motívumok kiválasztásából és további differenciálásából indul ki, ezenfelül ha ismert a forrás, konkrét adatokra, például helyre, intézményre vagy jelzetre is kereshetünk. Az adatbázis a *Piccard-Online* 90 000 rekordján alapul, melyek folyamatosan bővülnek különböző intézmények új vízjel-leírásaival. (A Berlini Állami Könyvtár *KoFIM – Kompetenzzentrum Forschung und Information Musik* projektje például a berlini zenei kéziratok vízjeleit töltötte fel.) A müncheni projekt keretében a WZIS tételein keresztül elérhető a BSB digitalizált változatai, valamint a zenei kéziratok részletes katalógusa a RISM-OPAC-ban. A különböző adatbázisok összekapcsolása elősegíti a gyors keresést – mind a vízjelek tekintetében, a forrástól függetlenül (WZIS), mind a zenei dokumentumon belül (RISM). A RISM esetében a vízjelek leírása 1952-től a zenei kéziratok tudományos dokumentálásának a része; osztályozásukra egy rövid nomenklatúrát hoztak létre, amely lehetővé teszi, hogy az érdeklődő verbális kereséssel induljon el a RISM OPAC-jában. (A WZIS viszont az intuitív, képalapú keresés előnyét kínálja.) A RISM-OPAC tartalmazza a kézirat átfogó leírását és a vízjelek lokalizálásával kapcsolatos információkat. A vízjel termográfiai képére utaló link a RISM-ből közvetlenül a WZIS adatbázishoz vezet. Ez viszont további keresésre ad lehetőséget, például az adott tétel földrajzi kontextusával vagy bizonyos papírkészítőkkel, papírmalmokkal kapcsolatban. Az időbeli információk keresése egy olyan nemzetközi korpuszon keresztül folytatható, amely számos jól datált forrást tartalmaz, és amelybe csupán a BSB mint együttműködő partner közel 1500 tételt töltött fel korábbi és folyamatban lévő projektjei során.

2020 novemberében új DFG-projekt indult, melynek keretében az Augsburgi Állami és Városi Könyvtár zenei kéziratának vízjeleit fogják feltárni. Ez egy jelentős, reneszánszközpontú zenei gyűjtemény, amely a müncheni kéziratokhoz többféle módon kapcsolódik.

(Murányi Lajos)

Lásd még 205, 209, 244, 251

Adatbázisok

Lásd 200, 208, 250

Nyomtatott dokumentumtípusok

251/2021

RÂBOVA, Vera Ivanovna: Vizual'nye istočniki v redkoj naučnoj knige : značenje ih cifrovizacii. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 6., p. 47–62.

Res. angol nyelven

Vizuális források a régi tudományos könyvekben: digitalizálásuk jelentősége

Akadémiai könyvtár; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Ex libris; Grafikai anyag; Illusztráció; Régi és ritka könyvek; Szakirodalom; Szakkönyvtár -természettudományi

A cikk az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtárában (BEN RAN) őrzött régi és ritka tudományos könyvek példáján keresztül mutatja be az elmúlt évszázadok kiadványaiban lévő vizuális források értékét. Egyfelől maga a könyv mint a könyvkultúra és a tudománytörténet kutatásának forrása is vizuális információ, másfelől vizuális forrásnak számít a könyvben található összes ábrázolás, pontosabban a kiadvány minden vizuális eleme. A régi könyvekben fellelhető vizuális információval kevesen foglalkoztak, tanulmányok többnyire a művészeti területeken (mozi- és fényképészeti anyagok, plakátok stb.) készültek. A témában monográfia egyáltalán nem jelent meg; tipológiája és osztályozása még várat magára.

A vizuális források általában kommunikatívak, jellemzőik a gyors befogadhatóság, szemléletesség, informativitás, a reprodukció pontossága, valamint a meggyőzőerő (például egy tudományos előadás meggyőzőbb már akkor is, ha csak kétdimenziós ábrák kísérik). A kommunikatív funkció már az első nyomtatott könyvekben megtalálható, a metszeteknek köszönhetően fontossá váltak az illusztrációk. A digitális technológia új lökést adott a vizuális információ fejlődésének, az internet a könyvtárak fő segítőtársa lett. Az elektronikus könyvtárak jelentősége abban rejlik, hogy a bennük található digitalizált könyvek az eredeti művek (címlap és az egyes oldalak, illusztrációk, ex librisek, széljegyzetek) teljes értékű

másolatai. A korszerű technológia lehetővé teszi a képek nagyítását, kicsinyítését, forгатását, a részletek megtekintését. Az utóbbi években nőtt az elektronikus könyvtárak mennyisége, egy 2018. évi adat szerint a társadalom- és humán tudományok területén Oroszországban számuk meghaladta a 200-at. A tudományos elektronikus könyvtárak továbbfejlesztésének iránya az egységes információs tér kialakítása, mint amilyen az *Europeana* vagy Oroszországban a Nemzeti Elektronikus Könyvtár.

A BEN RAN részt vett az *Oroszország tudományos öröksége* nevű elektronikus könyvtár létrehozásában, jelenleg a régi könyveket dolgozzák fel. A könyvtár és hálózata állományában a XVII. századtól a XX. század első feléig található orosz és idegen nyelvű, külföldi és hazai kiadványok közül több mint 600-at már digitalizáltak.

A vizuális információ csoportosítása:

- Grafika: a régi tudományos könyvekben lévő vizuális információ a könyvkultúra és a tudománytörténet mellett forrásként szolgál a biológia, a geológia, a klimatológia és más természettudományok számára. Az expedíciókból hazatérő kutatók felfedezéseiket sokszor grafikus ábrázolásokkal (illusztrációkkal, táblázatokkal) tették szemléletesebbé.
- Műszaki rajzok: a gépek, tudományos műszerek műszaki rajzai a XVII–XIX. századi technikai fejlődést tükrözik.
- Térképek (fizikai, topográfiai, éghajlati stb.): a kiadványokban lévő térképek általában magas színvonalon készültek, a területről a legteljesebben megszerezhető információkat tartalmazták. Segítségükkel a tudósok ma összehasonlító elemzéseket tudnak végezni, és képesek értékelni a természeti jelenségek időbeli változását.

– Metszetek: gyakran az ex librisek előállítására használták őket; a címeresek különösen a címerteremben fontosak.

A kiadványokban lévő vizuális információ, többek között a borítók, előzékek, címrajzok, záródíszek, fejlécek, illusztrációk és ex librisek kutatása új lehetőségeket nyit meg, átfogja az évszázadok alatt felhalmozott tudományos ismereteket. A régi könyvek elektronikus könyvtárában az olvasók olyan vizuális információkhoz férhetnek hozzá, amelyek korábban elkerülték a figyelmet, és amelyek végső soron az információs entrópia, az enyészet sorsára jutnának. A könyvtár feladata éppen az, hogy az „elfelejtett ismeretekre” felhívja a figyelmet.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 196, 208, 250

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 218, 227, 255

Reprográfia, mikrográfia

Lásd 219

Információ- és kommunikációs technológia

Lásd 220, 242, 253

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 201

Könyvtárépítés, -berendezés

252/2021

HORŤAVA, Tomáš: Agora aneb Knihovna jako scéna komunitního života In: Čtenář. – 73. (2021) 2., p. 74–77.

Agóra, avagy a könyvtár mint a közösségi élet színtere

Könyvtárepités, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Az épületek elsődleges funkcióinak használata mellett a „közösségi tér”-szerepük is fontos, amire példaként szolgálnak az iskolai aulák és tornatermek. A könyvtárakban ez a szempont a digitális világ változásai közepette lett meghatározó. A globalizáció korában a lokális helyszínek felértékelődtek. Hogyan reagáltak az építészek a könyvtárak közösségi szerepére? A feladat összetett: egyrészt számolni kell a kreatív műhelyek, klubszobák, olvasótermek térszükségleteivel, másrészt olyan helyet kell létrehozni, ahol az emberek találkoznak, szívesen elidőznek – egy kellemes, jól megvilágított, vagyis élhető, „élő helyet”, amely a szó szoros és átvitt értelmében is nyitott. Ez a könyvtár központi tere, az ógörög agóra mai megfelelője.

Mire kell figyelnie az építésznek, ha könyvtárat tervez? Az agóra az olasz piazzetta (‘piacocska, terecske’) hangulatát is idézi, ahol az emberek sietség nélkül találkoznak, újságokat lapozgatnak, kávéznak, könnyed beszélgetéseket folytatnak. Olyan tér, ahol bárki bekapcsolódhat a vitákba, és ahol bármit be lehet mutatni: videót, filmeket, zenei előadást, szerzői felolvasást. Az agóra az elmagányosodott emberek számára társadalmi kötődést, közösségi színteret is nyújt. Fontos, hogy azt érezzük: itt nem zaklatnak fölösleges kérdésekkel (pl. Szüksége van valamire? Miért ült ide?).

Ha a könyvtár közösségi szintérré kíván válni, az agóra számára a lehető legjobb helyet kell kijelölnie, lehetőleg a bejárati szint súlypontjában. Figyelni kell a formákra, az arányokra, a méretekre, a külső és belső térrel való kapcsolatra, a természetes megvilágításra, a bejárat közelségére, a könnyű, akadálymentes megközelíthetőségre. Jelenthet ez két szintet átfogó, tetőablakos teret (Prága, Jezerka fiókkönyvtár), a főtengely és kereszthajó metszéspontjánál elhelyezett enklávét (Prága, Zahradní Město fiókkönyvtár), a felnőtt- és gyermekrészleg határán megvalósított csomópontot, ahol a lépcsőszerű ülőhelyek mellett közvetlen terasz- és kertkapcsolat is rendelkezésre áll (Olmütz, Trnkova ulice-i fiókkönyvtár terve), vagy éppen a bejárati és az alsó szintet összekötő teret (Prága, Vozovna fiókkönyvtár). Az agóra formája, nagysága és arányai eltérőek lehetnek a könyvtár méretétől, feladataitól függően. A térérzékelés miatt

fontos a nagy belmagasság, ami több levegőt is biztosít. Előny, ha az agóra sok ablakkal vagy tetőablakkal rendelkezik.

Szinte elengedhetetlen építészeti tartozéka a mai közösségi tereknek az ülőlépcső – ez az ógörög amfiteátrum archetipusa, amely demokratikus, informális, befogadó kapcsolatot biztosít az emberek között. Az általa közvetített hangulat hasonlít a piazzettáéhoz, ahol le lehet ülni nézelődni, beszélgetni, olvasni, írni. Az ülőlépcső emellett a vita színtere, továbbá színházi nézőtérként és sokféle egyéb módon is használható. Az alakja lehet nyílt, félig zárt vagy szabálytalan. A félig zárt (U alakú) emlékeztet leginkább az ókori amfiteátrumra, amely a legtöbb közösségi esemény befogadására alkalmas. Viták, előadások során előnyt jelent, hogy az emberek minden pontról jól látják egymást, egyúttal azt az érzést keltve, hogy valamennyien egyenlőek vagyunk. Az ülőlépcsők általában fából készülnek, méretük a helyi adottságtól függ. Fontos kiegészítőjük az ülőpárna, amely akár a heverészést is megengedheti. Huzatnak tartós anyagot érdemes választani, hangulatos színekkel.

Az agórának közvetlen építészeti kapcsolatban kell állnia a könyvtár más tereivel, nem szigetelődhet el azoktól. A közelben kialakítható tárolóhelyiség is a kiegészítő felszerelések, pótszékek, hordozható kiállítási eszközök számára. Nem szabad megfedkezni a kis- és nagyfeszültségű aljzatokról, az akusztikáról, a szabályozható világításról és az árnyékolásról sem. A könyvtárosok nem terveznek ugyan épületeket, de le kell tudniuk írni az építésznek, milyen könyvtárat szeretnének, és tudniuk kell értékelni a pályázatokon beérkező anyagokat a könyvtár közösségi funkciójának szempontjából. A cikk egy építész szemszögéből járul hozzá a közösségi terek újraértelmezéséhez.

(Prókai Margit)

Lásd még 214

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 225

Számítógép–szoftver

253/2021

WANČOVÁ, Nina: Deset měsíců ostrého provozu nástroje INDIHU Exhibition In: Čtenář. – 73. (2021) 3., p. 83–85.

Tíz hónapja éles üzemmódban az INDIHU Exhibition eszköz

Információtechnológia; Kiállítás; Közgyűjtemény; Központi szolgáltatások; Szoftver

A bölcsészettudományok területén egyre nagyobb az igény a digitális források használatára és az online környezetben való hatékony munkavégzésre. A digitális bölcsészet támogatása érdekében 2016 és 2020 között Csehországban megvalósult az INDIHU projekt, amelynek eredményeként négy digitális szoftvereszközt fejlesztettek a bölcsészettudományi munkához. Ez a cikk a virtuális kiállítások létrehozására szolgáló eszközt mutatja be részletesebben, a konkrét használók tapasztalataira is kitérve.

A digitális környezetben folytatott munkának három szintje különíthető el, melyeket figyelembe vettek a projekt során. Az első a digitális gyűjteményekhez való hozzáférés – ennek részeként a Cseh Tudományos Akadémiához tartozó intézmények digitális anyagait integrálták az *INDIHU Index* keresőrendszerébe, aminek köszönhetően több tízezer, különböző típusú digitális dokumentum vált könnyebben hozzáférhetővé. A digitalizáláshoz kapcsolódik a szövegekről készült képfájlok szöveggé alakítása, erre szolgál az *INDIHU OCR* karakterfelismerő, amely egy egyszerű webes felületen keresztül használható. A második problémakör a kutatás, illetve az információkkal és forrásokkal folytatott munka. Jelenleg számos eszköz áll rendelkezésre a digitális jegyzeteléshez, de ezek nem célzottan a tudományos munka számára készültek. Ezért kifejlesztették az *INDIHU Mind* eszközt, amely lehetővé teszi a személyes tudományos adatbázis építését és kezelését, valamint a hivatkozásokkal való műveleteket.

A harmadik probléma a tudomány népszerűsítése és a tudományos eredmények bemutatása a nagyközönség számára. Az *INDIHU Exhibition* ehhez a virtuális kiállítások létrehozásának támogatásával járul hozzá. Az okostelefonokon és számítógépeken egyszerűen elérhető virtuális kiállítások különböző témák bemutatására kínálnak lehetőséget, szerepük a pandémia alatt a kulturális intézményekben felértékelődött. Szűk egy évvel indulása után az INDIHU

Exhibition 371 regisztrált felhasználóval rendelkezik, közöttük kutatókat, muzeológusokat, könyvtárhasználókat, diákokat, szakmai és civil szervezeteket is találunk. Az INDIHU Exhibitionre 344 kiállítás került fel, amelyből 152 vált nyilvánossá és befejezetté. Az eszköz fejlesztésekor arra törekedtek, hogy a különböző típusú digitális tartalmak (képek, videók, játékok, térképek, hangok vagy szövegek) szabadon kombinálhatóak legyenek. Nagy figyelmet szenteltek a használók igényeinek, a multimédiás kiállítások egyszerű és élvezetes befogadásának. A múzeumi, felsőoktatási és könyvtári tapasztalatok meggyőzőnek bizonyultak. Az Ázsiai, Afrikai és Amerikai Kultúrák Múzeumában nagyban építettek a használói visszajelzésekre a virtuális kiállítások létrehozása során. Kiemelik, hogy az eszköz előnyei közé tartozik a könnyű használat, a kísérő értelmezés hozzáadásának lehetősége, az interaktív elemek beillesztése, és nem utolsósorban a saját tempóban történő böngészés, valamint a többszöri megtekintés lehetősége. A Nyugat-csehországi Egyetem Bölcsészettudományi Karának régészeti tanszékén is használják az INDIHU Exhibitiont a digitális régészet kurzuson, melynek hallgatói kiaknázták az eszközben rejlő kreatív lehetőségeket (pl. kvízek, játékok). Tapasztalataik szerint a virtuális kiállítás helyettesíti a hagyományos, kommentált powerpointos bemutatókat, és interaktivitása miatt nagy élményt jelent a látogatók számára. A rendkívül felhasználóbarát felület, illetve a dokumentumok egyszerű feltöltésének és rendszerezésének lehetősége pedig a kiállítás kialakítását segíti. A könyvtárak a saját tereikben szervezett kiállítási gyakorlatukat hamar átültették digitális környezetbe az INDIHU Exhibition használatával. A Slivenec-i Városi Könyvtár (Prága) a honlapján és a közösségi médiában tette közzé virtuális kiállítását, melynek létrehozásakor az eszközhöz tartozó útmutatóra támaszkodtak.

Az INDIHU Exhibitiont azóta számos kulturális intézményben alkalmazzák, a projektidőszak lejártával azonban a szoftver jövője összetett problémát jelent. Egyfelől az INDIHU projekt valamennyi eszköze nyílt forráskódú, ami bárki számára lehetővé teszi a továbbfejlesztést; másfelől keresik a lehetőséget az intézményi keretek között való fenntartásra. A csapat egy része most kezdett el dolgozni az olmtüzi Művészeti Múzeum munkatársaival egy hároméves, a Norvég Alap által finanszírozott projekten. Az INDIHU Exhibition fejlesztéséhez a használóktól gyűjtenek ötleteket, akik igényt tartanak a látogatói statisztika kezelésére, a grafikus felületek, hátterek finomításá-

ra, valamint a képszerkesztő mellé videó-szerkesztő lehetőség beépítésére.

(Prókai Margit)

Lásd még 200, 222

Elektronikus könyvtár

254/2021

BYČKOVA, Elena Feliksovna: Elektronnaâ biblioteka GPNTB Rossii po ekologijii : zadači, principy formirovaniâ, vozmožnosti dlâ ekologičeskogo prosvešeniâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2021) 2., p. 49–64. Res. angol nyelven

A GPNTB Rossii ökológiai témájú elektronikus könyvtára: feladatok, kialakítási elvek, az ökológiai ismeretterjesztés lehetőségei

Elektronikus könyvtár; Könyvtárpropaganda; Közérdekű tájékoztatás; Országos szakkönyvtár -természettudományi és műszaki; Régi és ritka könyvek; Tájékoztatás -környezetvédelmi

Oroszország Állami Nyilvános Tudományos és Műszaki Könyvtárát (GPNTB Rossii, a továbbiakban: GPNTB) 1958-ban alapították, de állományának története a XX. század elejéig nyúlik vissza. A régi és ritka kiadványok gyűjteményét a GPNTB elektronikus katalógusán belül külön adatbázisban dolgozták fel, tartalma 11 617 régi könyv és 117 folyóiratcím. A régi könyvek tervszerű digitalizálásával tematikus gyűjteményekből épül a GPNTB elektronikus könyvtára; 2020-ban már 47 ilyen kollekció volt, amelyek együttevén 24 718 dokumentumot tartalmaztak, köztük 15 677 régi kiadványt (a tematikus gyűjtemények az együttműködő partnerek dokumentumait is tartalmazták). A tematikus gyűjteményekbe kerüléshez a szakemberek minden egyes régi kiadványt átnéznek, a gyűjtemény tartalmazza a szakértőknek a könyvről írott cikkeit is, néhányat pedig szerzői mutatóval is elláttak. A gyűjteményeket DVD-n, valamint a GPNTB honlapján adják közre.

Az ökológiai elektronikus könyvtár 2009-ben hozták létre. A projekt célja a XVIII–XX. századi tudományos irodalom alapján teljes szövegű források elérhetővé tétele a környezetvédelem és a természet-hasznosítás területén. A feldolgozandó irodalom kiválasztásához a szakemberek abból indultak ki, hogy

az ökológia fogalma a XX. század közepén alakult ki, míg az ember és a természet kapcsolata az emberiség egész történetét végigkíséri. A GPNTB állománya alapján nyomon követhetők az ökológiai világnézet hagyományai és forrásai, amelyek jól hasznosíthatók a korszerű oktatásban és ismeretterjesztésben is. Az ökológiai gyűjtemény a GPNTB honlapján szabadon elérhető (<https://ecology.gpntb.ru/>), a több mint 800 teljes szövegű dokumentumot tartalmazó 22 kollekciót 4 alegységbe csoportosították:

- *Ökológiai információ a könyvtári világban* (1811 és 1938 között megjelent könyvek és folyóiratok);
- *Krím* (a GPNTB és krími tudományos könyvtárak állományából kiválasztott, a félsziget természeti értékeiről szóló könyvek);
- *A GPNTB Rossii régi és ritka könyvei* (többkötetes, Oroszország természeti gazdagságáról szóló művek);
- önálló gyűjtemények (a víz használatáról, geológiai kutatásokról, borászatról).

Használati statisztikák (a gyűjteményeket különböző időkben töltötték fel, ezért valójában a számok nem összevethetők):

- a 2017. évi adatok alapján a 25 legtöbbet használt kollekcióból 9 a természethasznosítással foglalkozott;
- az ökológiai gyűjtemények 2020. júliusi használati adatai szerint legtöbbet az *Oroszország természeti kincsei* önálló gyűjteményt (több mint 230 könyv az 1845 és 1918 közötti időszakból) keresték fel, ezt követte az *Oroszország erdei erőforrásai*, a *Kerteszet a Krímben*, a *Gyógynövények a Krímben*.

A régi könyvek közzététele mellett szól, hogy a sok évtizeddel korábban a természetben végbement jelenségek és tények elemzése, összehasonlítása lehetővé teszi a folyamatok új szempontok szerinti megközelítését. Más szempontból a száz évvel ezelőtt vagy még korábban írt szövegek szokatlanok a mai olvasónak (a szóhasználat, a terminológia stb. miatt). A nyílt hozzáférésű régi dokumentumok iránti érdeklődés felkeltésére, népszerűsítésére irányuló könyvtárosi munka lehet:

- konferencia-előadások tartása;
- a források bemutatása különböző pályázatokon, versenyeken;
- oktatási módszertani anyagok kidolgozása a régi könyveknek a tanórákon és a projekttevékenységben történő használatáról;
- cikkek publikálása iskolai könyvtári folyóiratokban.

A XVIII–XX. század elejéig terjedő időszakban megjelent tudományos irodalmat feldolgozó ökológiai elektronikus könyvtár teljes értékű projektnek tekinthető. A tervek között szerepel a projekt folytatása, az együttműködő partnerek körének bővítése, szerződés-kötés a jogtulajdonosokkal, valamint az

állomány bővítése a XX. század első felének irodalmával, amint az közkinccsé válik.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 222, 223, 238, 244, 251

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

255/2021

BRENDENBERG, Karin [et al.]: The application of E-ARK tools for archival interoperability to support a long-term sustainable Digital Single Market. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 25. (2020) 2., p. 93–106.

Az E-ARK projekt eszközeinek alkalmazása a megőrzési interoperabilitás elérése és a fenntartható Digitális Egységes Piac támogatása érdekében

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Interdiszciplináris problémák; Levéltár; Megőrzés

Az Európai Unió által támogatott, államhatárokon átnyúló digitalizációs fejlesztések alapvetően változtatták meg az ügyintézés és az adatkezelést mind a kormányzati, mind pedig a magánszektorban. A digitálisan létrejövő információnak azonban hosszú távon is elérhetőnek kel maradnia, sokszor az egyes információs rendszerek és technológiák élettartamát is meghaladó ideig. Mindez komoly kihívást jelent mind az adatokat keletkeztető szervek, mind pedig a digitális archívumok számára, amelyeknek egyszerre kell kompatibilisnek lenniük a legújabb informatikai fejlesztésekkel és megőrizniük a régebbi rendszerekben tárolt információkat. A probléma megoldása a megőrzés és a digitális tartalom-előállítás közötti szakadékok áthidalásában rejlik, emellett gyakorlati interoperabilitást kell kialakítani az európai Digitális Egységes Piac (*Digital Single Market*) stratégia és a digitális megőrzést szolgáló infrastruktúrák között.

Az Európai Bizottság 2013-ban felismerte ennek szükségességét, és finanszírozta az E-ARK projektet (2014–2017), amelynek keretében számos alapelvet, specifikációt és eszközt sikerült kidolgozni, interoperabilis és nemzetközi megoldást kínálva a digitális információ fenntartható, hosszú távú megőrzésére. A tanulmány bemutatja az E-ARK projekt keretében kifejlesztett megoldásokat, elsősorban a SIP (*submission information package* = átadási információs csomag) formátumra összpontosítva, illetve ismerteti az Európai Bizottság azon lépéseit is, amelyek az E-ARK projekt eredményeinek felhasználásával egy európai digitális megőrzési közösség kialakításának irányába mutatnak.

(*Autoref.*)

Lásd még 205, 223, 253

Kiadói tevékenység

Lásd 202, 217, 235, 246

Közművelődés

Lásd 241

Határtudományok

Lásd 255

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 2.
AIB studi (IT)	61. (2021) 1., 2.
Alexandria (GB)	30. (2020) 2-3.
American libraries (US)	52. (2021) 6.
Aslib journal of information management (GB)	73. (2021) 2.
Bibliothek (DE)	45. (2021) 2.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 2.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2021) 2.
BuB (DE)	73. (2021) 4., 5.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2020) 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 8.
Collection management (US)	46. (2021) 2.
College & research libraries (US)	82. (2021) 3., 4.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 1., 2., 3.
Education for information (I)	36. (2020) 4.
Global knowledge, memory and communication (GB)	70. (2021) 1/2.
Information discovery and delivery (GB)	49. (2021) 2.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 2.
ITlib (SK)	25. (2021) 1/2.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 2., 6.; 47. (2021) 1., 2.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 1., 3.
Journal of information science (GB)	47. (2021) 3.
Journal of library administration (US)	60. (2020) 7., 8.
Journal of library metadata (US)	20. (2020) 4.
Journal of map & geography libraries (US)	16. (2020) 2.
Knižnica (SK)	22. (2021) 2.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 2.
Library management (GB)	41. (2020) 8/9.
Libri (I)	71. (2021) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2021) 1., 2., 3., 5., 6.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 1.
New review of information networking (GB)	25. (2020) 2.
Public library quarterly (US)	40. (2021) 1.
Reference services review (GB)	49. (2021) 1., 2.
Revista española de documentación científica (ES)	44. (2021) 2.
The serials librarian (US)	80. (2021) 1-4.